

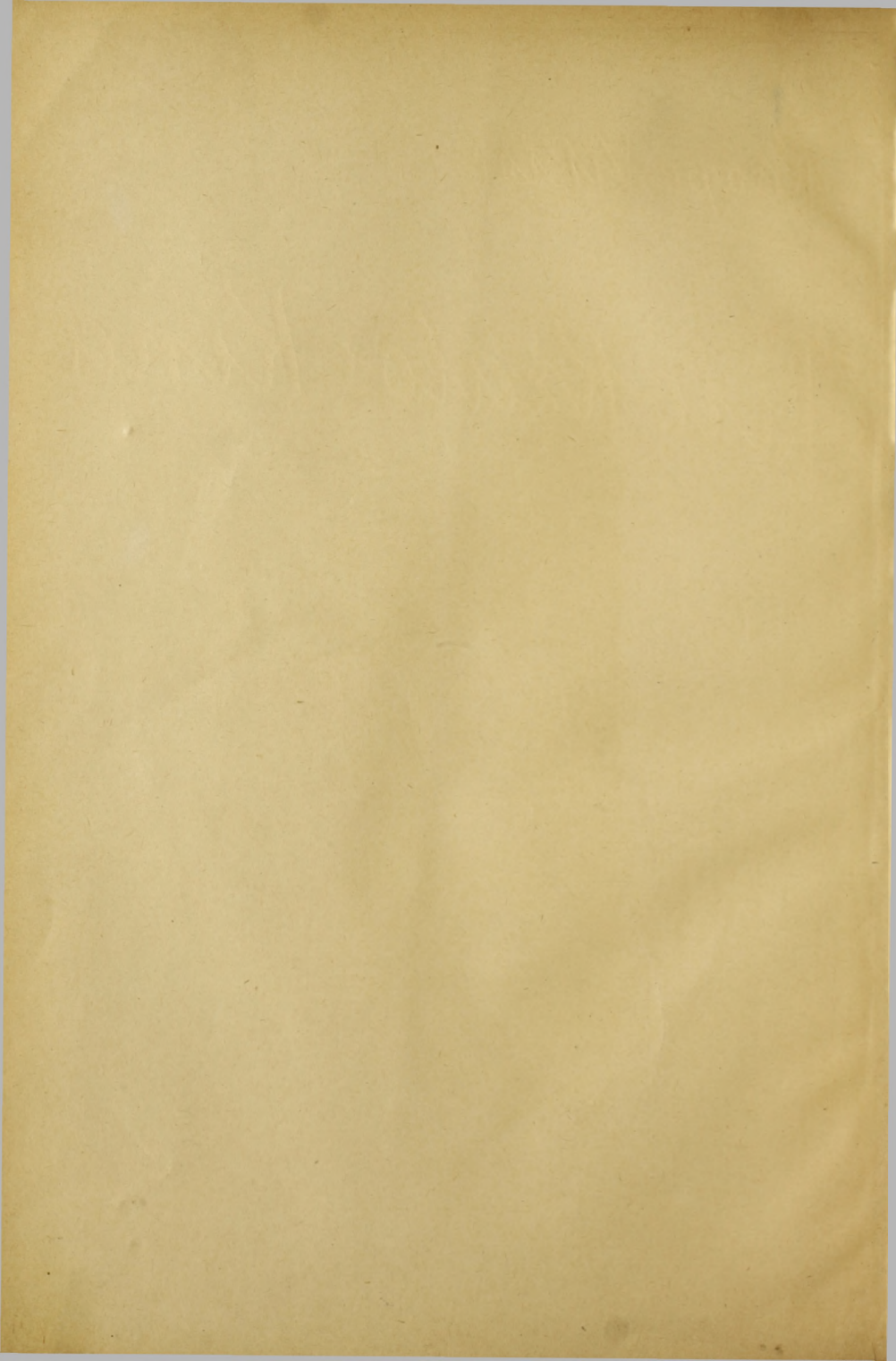
316/50.

Keöpe Viktor

Tito Kxatos Kina

Franklin Tärsula

64.1

A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI CHOLNOKY JENŐ

TITOKZATOS KINA

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

TITOKZATOS KINA

ÍRTA

Dr KEÖPE VIKTOR

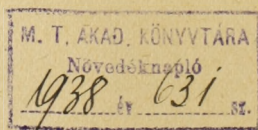
59 EREDETI KÉPPEL ÉS 8 TÉRKÉPPEL

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

108608

*Dédapám, id. Köpe János,
a magyar kultúra
lelkes harcosa emlékének.*

ELŐSZÓ.

A trópusok csodálatos színpompája, káprázatos gazdagsága, forró napsütése és bódító illata után jól esik nekünk, észak szülötteinek, ha egy időre ismét a mérsékelt égöv szelídebb égboltja alatt járunk.

Ceylon, az Éden szigete, sejtelmes őserdei, magányos sziklatemplomai, titokzatos romvárosai, *Jáva, a Szigetek gyöngye*, zöldelő rizsmezei, lassan ringó pálmái égbetörő vészes tűzhányói után ismét más világba lépünk.

Távol Napkelet csodálatos varázsa elevenedik meg előttünk. Ha az örök természet itt nem is tobzódik annyi színben, olyan felemelő fenségben, mégis népének ősrégi, évezredekre visszamutató kultúrája, bámulatos alkotásai, művelődésének egész különálló világa — nem kevésbé új és ismeretlen előttünk. *Kína*, ez a titokzatos birodalom földünk népességének több, mint egyötödét foglalja magában. Óriási erő és gazdagság lakozik benne. Még ha országuk, mint a jelenben tespedésben is senyved, az emberiség fejlődésének mindig számottevő tényezője marad. De mi lesz, ha korunk technikai készségét, gépeit, tudományát, öldöklő eszközeit magáévá teszi! Mi lesz, ha egyszer feléled!

Minket magyarokat más okból is kell, hogy érdekeljen ez a távoli világgrész. Irott története számtalanszor megemlékezik őseinkről, a húnokról és az, amit rólunk mesél, csak büszkeséggel tölthet el bennünket.

Budapest, 1937.

A szerző.

I. Szingapur.

Búcsút mondtam Jávának, a «Szigetek gyöngyének», a színek álma gyönyörű világának. Hajóm, a «Melchior Treup» a «Koniklijke Paketvaart Maatschappij» (ejtsd: Koniklike Pakfart Matcsapej) pompás luxushajója lassan úszik ki Szurabája kikötőjéből. Hajónk karcsú, fehér teste hosszú barázdát szánt az azúrkék habok közt és nemsokára már künn vagyunk a nyílt tengeren. A partok mind távolabb húzódnak és végül nem látunk mást, mint a végnélküli tenger fodros habjait és a ráboruló nagy, magas eget.

Tarka nemzetközi társaság lepi el az egész hajót. A fedélzeten, a társalgóban, a dohányzóban, de főleg a baarban szinte nyüzsg a sok ember. Útunk csak párnapos, no meg nem is nagyon ínyemre való ez a hangos emberáradat, így hát nem keresem társaságukat, — inkább csak szemlélődöm. Ha az embernek van egy kis érzéke a félszegségek felismerésére, ez is eléggé szórakoztató. Legkényelmesebb, legjobb alkalom erre a baar és az étterem. Itt, hogy úgy mondjam, mindenki kigombol egy-két gombot jól vagy kevésbé jól szabott egyéniségéből, féltve takargatott hibáit önkénytelenül is fölfedi.

Az utasok legnagyobb része hollandus. Csupa nehézkes, kissé faragatlan ember. Dárda módjára fogják a kést és rágni is, meg beszélni is egyszerre tudnak. Egyik-másik kitűnő figura: a hálókabátban meg szandálban megjelentő jóltáplált Rubens-szépség; a nehezen mozgó, nagyokat fújtató élettársa, fejebűbján kis szalmakalappal és vastag szivarral szájában, a csattanó pirosarcú fátyolos tekintetű itókabarát. Ezek azok, akik a vasútnál félóráig rázzák egy-

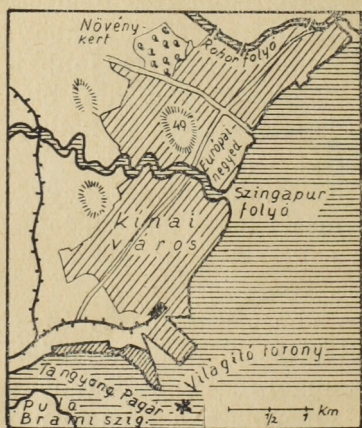
más kezét, s talán még most is ráznák, ha a vonat el nem indul. Nagyszerű megjelenés a kapitány is. Hatalmas teste gyöngé lábain ide-oda imbolyog, karjai is olyan furcsán lógnak, mintha nem hozzá tartoznának. Méltósága teljes tudatában öntelten sétál végig a fedélzeten. Ha köszöntik, legfeljebb ránt egyet harcsabajuszán, de különben rá sem néz senkire. Arannyal díszített sapkája állandóan a fején van, azzal ül a szalonban is. Nézem, nézem és elgondolkodom. Mennyivel jobban festene vitéz kapitányunk régi nemzeti viseletben, nagy fehér gallérral, hatalmas, nehéz csizmában, hosszúszerű lovagkesztyűben. Azt hiszem ő is jobban érezné magát, ha századokelőtti vitorlás gályán mint élet és halál ura parancsolna. Ha van is félszegség a jó hollandusokban, de van bennük sok érték is, amit csak akkor fedezünk fel, ha tüzetesebben megismerjük őket. Csak egyet említek, talán a legfontosabbat: mesterien értenek a takarékoskodáshoz, s ez nemcsak az egyesek, családok, de az egész nemzet felvirágzására vezet.

A hollandusok után legtöbb a német s aztán következőnek az angolok. Érdekes, bár jóval kevesebb az angol, mégis ők viszik a nagyobb szerepet. Az angol minden körülmény között szívósan kitart nemzetisége mellett, a német már könnyebben lesz hűtlen. Az első nemzedék még erős nemzeti öntudatot hoz magával, a másodikat már inkább csak a megélhetés utáni vágy űzi, s így már nem tud ellentállani az idegen áradatnak. Ha az ember azonban jól szemügyre veszi ezeket az angolokat, rájön, hogy ezek nem angolok, hanem ausztráliaiak. Ausztrália pedig nagyon messze esik Angliától. Napjában egy tucatszor öltözködnek, sokat költenek, és mégis mindig marad valami szerencsefi ízük.

Az idő igen kellemes. Az ég tiszta, derült, a hajó járása nyugodt. A gyöngé északi szél is kellemesen hűsíti a levegőt. Árnyékban csak 30° van, pedig az Egyenlítő közelében járunk. Az utazás mégis meglehetősen unalmas. Mindenki csak kis útnak tekinti ezt a pár napot és nem igen törődik mással. Az ember az egyik étkezéstől a másikig nyújtózik. A gong szavára is csak únottan kel fel. Minden különösebb felindulás nélkül, a legteljesebb közönnyel haladunk át az

Egyenlítőn, véletlenül éppen a tavaszi napéjegyenlőség utáni napon, tehát március 22-én.

Utazásunk negyedik napján a távolban szigetek tűnnek fel. Nemsokára elérjük őket, közöttük haladunk el. Gyönyörűek ezek a tengerből kibukkanó álmatag szigetek. Olyanok, mint parányi játékszerek a nagy kék bársonytakarón. Fehér mészkő sziklái buja forróégyői növényzet pompázik, fölötte sűrű, üde smaragdzöld erdő. A mosolygó

Szingapur térképe.

napsugár táncolva jár végig hegyein, völgyein. Mintha csak pompás virágsokrokkal volna teleszórva a végnélküli óceán. Egyik-másik mellett olyan közel megyünk el, hogy szinte érintjük. A csendesen hajladozó karcsú pálmák integetnek, a mosolygó, sárgafővényes öblök hívogatnak. Az emberben valami alig leküzdhető vágy támad utánuk. Szeretne kiszállni, otthagyni gőzöst, hajót, mindent és itt a boldogság parányi szigetén megpihenni... Egészen olya-

nok, mint amilyeneknek valamikor elképzeltük, valamikor, amikor még csupa képzelet, csupa álmkép volt világunk.

*

Elkerülünk *Blakan Mati* és *Pulo Brama* szigetek mellett és egyszerre csak, egészen váratlanul pompás, nagyszerűen védett mély öbölbe érünk. Földünk egyik legszebb kikötője előtt vagyunk: *Szingapur*-ban. Közvetlenül a rakodópart mellett kötünk ki a: *Tangyong Pagár*-on. Az orvosi vizsgálaton hamar túlestünk. Egészen simán ment, pedig de sokat ijesztgettek vesztegzárral meg hasonló kellemes-ségekkel. Nemcsak Szurabájában van pestis, de másfelé is. Szingapur szabad kikötő, a vámvizsgálat nem szigorú, csak fegyver után kérdezősködtek.

A nagy hajók forgalma ebben a tágas öbölben összpontosul. A város mintegy 2—2·5 kilométerre távolabb fekszik. Itt vannak a hajójavító-állomások, a dokkok, a szénrakodóhelyek, az áruk tárházai s minden, mire a távoli világreszek közti forgalom lebonyolítására ilyen nagy kikötőnek szüksége van.

Szingapur, a *Stait Settlements* fővárosa szigeten épült a *Malakkai-félsziget* déli csúcsánál. Maláji nyelven vagy azt jelenti, hogy «Szinga puru», Oroszlán-város vagy pedig azt, hogy «Szin gah pura», Pihenő-város. Bár alig 141 kilométerre van az Egyenlítőtől, mégis egészséges város, úgyhogy a gyermekek és asszonyok is elég jól bírják a klímáját. — Évi közepes hőmérséklete 27°C (Budapest $12\cdot2^{\circ}$), az átlag legmagasabb melege 38° , a legalacsonyabb $17\cdot5^{\circ}$. Viharos idő leginkább a monzunok kitörésekor van, főleg a délnyugati monzun idejében áprilistól októberig. A csapadék mennyisége tetemes, 2350 mm évenként (a Magyar Alföldön 600 mm).

Szingapurt a XII. század második felében egy Szumatrából átköltözött rádza *Szang Nila Utama* alapította. Utódát, *Szikandert* a jávaiak elűzték. Szikander építette aztán fel *Malakka* városát. Jávai uralkodók alapítják Szingapur közelében *Dzsohor* szultánátust is. Szingapur a XIX. század elején hírhedt tengeri kalózok búvófészke. Értethető, hogy az angolok mindent elkövettek, hogy ennek a fontos pontnak birtokába jussanak. 1819-ben sikerült is lábukat megvetniök. Nemsokára rá hajózásuk egyik támpontja lesz, míg végül, főleg a gőzhajózás megindulása óta fontos kereskedelmi és hadi hajótámponttá növi ki magát. Kitűnő fekvése Európa és Távolkelet útvonalában, a gazdag szigetvilág közelében megadja neki a fejlődés minden lehetőségét. Ennek megfelelően hajóforgalma óriási, 1927-ben 40·7 millió regiszter tonna volt (a regiszter tonna 100 angol köbláb, a mi mértékünkben 2·83 köbméter).

Szingapur 572,000 lakójával (1935) Keletnek egyik legfontosabb kereskedelmi központja. A város mindenben nagyvonalú, korszerű, olyan mint a földből kinőtt világváros. Aránylag sok európai lakik benne, számuk meg-

haladja a 9000-et. A félvér vagy euráziaiak is elérik a 7000-et. Maláji mindössze 67,000, indiai 50,000, kínai azonban már 427,000 lakik a városban. Népeességének legnagyobb tömege így a sárga fajhoz tartozik. Lakosságának negy-ötöde kínai és alig egynyolcada maláji. Hiába környezik Szingapurt köröskörül a Maláji-szigetek, mégis a kínai az uralkodó elem. Az erősebb, rátermettebb kínai fokról-fokra, lépésről-lépésre visszaszorítja a gyengébb malájit, mint ahogy ő szorította ki valamikor az őslakosságot. A fajok kérlelhetetlen harca itt szemünk előtt játszódik le. A kínai nemcsak számával játszik fontos szerepet a város életében, de befolyásával is. A kereskedelem jórésze kezükben van. Az említett népfajokon kívül találunk még, bár jóval kisebb számban, arabokat, örményeket, parszikat és böрмаiakat.

Gépkocsin behajtunk a városba. Az úton mindenfelé nagyarányú építkezés. Egyik helyen egész hegyet hordanak el, odább iparvasúton szállítják az anyagot a kikötő föltöltéséhez.

Először a kínai városrészbe érünk. Tiszta és tervszerűen épült város, csak a lelógó címtáblák és metszett-szemű lakói árulják el, hogy kínaiak laknak benne. Közvetlenül e mellett, de még a Szingapur-folyócskán innen fekszik az üzleti negyed. Itt székelnek a nagybankok, a hajóvállalatok képviselői, itt vannak a nagykereskedők irodái. Egészen amerikai ízű ez a városrész.

A már tekintélyes széles *Szingapur-folyó* is tele van járművekkel, csónakokkal, *szampán*-okkal. Távolabb a hídtól, ahol a folyó kevésbé már összeszorul, olyan sűrűn lepik el a vizet, hogy alig marad hely a közlekedésre. Ha semmi más, már ez is elárulja, hogy itt kínaiak laknak, s így Szingapurt bátran tekinthetjük a Mennyei birodalom legdélibb nagyvárosának.

Széles híd vezet az európai városrészbe. A híd forgalma igen élénk, különösen a déli órákban és estefelé. Gépkocsik, szekerek, riksák szorongnak egymás mellett. Hatalmas terheket vontató kulik, a riksák szakadatlan sora követi egymást. Az emberáradat egy pillanatra sem áll meg. Élvezettel nézem a kemény riksa kulikat, amint előre düllesztett

mellet, feszülő izmokkal rohannak tova a síma úton. S amint egyik-másik teljes erővel fut, szinte úszni látszik a levegőben. Képzelem, mennyire elszörnyűködnek az «emberbarátok» soraimat olvasva: «Hogyan lehet csak nézni is a rabszolgaságnak ezt a gyászos emlékét, mikor egyik embertárs vontatja a másikat!». Erre csak azt válaszolom, nézzenek előbb be a szűk, dohos műhelyekbe, a minden erőt kiszípolozó gyárüzemekbe, a bányák mélyén verejtékező nyomorultakra — s csak azután ezekre itt a föld színén.

Amint már említettem, az európai negyed a Szingapur-folyó balpartján terül el. Itt vannak a szállodák, a kormányzói palota, a templomok, a missziók épületei, a klubok és játékterek. A sok pompás épület mellett azonban mégis csak gyönyörű eszplanádja legnagyobb ékessége.

Sétahelye messze elhúzódik a tengerpart mellett. Hatalmas, a szélben lassan hajladozó pálmái, óriási, piros virággal takart rhododendron-fái, zöld pázsitja, színes virágágyai — és mögötte az örökké mozgó tenger csobogó hullámai, áttetsző kék azúrja, gyönyörű képpé olvad össze. Eleven élet lüktet rajta a napnak minden szakában, de különösképpen a délutáni órákban. A zajtalanul tovasuhanó gépkocsik mellett gazdag aranyozású fogatok, könnyű gigek és a riksák százai. A tikkasztó meleg után idejön egy pár órára felüdülni Szingapur előkelősége.

Közben az ég fényes lakója, a Nap megfutotta pályáját, nyugovóra tér. Lassan közeledik a habokhoz. Minél mélyebbre hajtja sugárzó fejét, annál tündöklőbb, annál ragyogóbb. Először valami derengő, sárgás fényt szór maga körül, amely végül átváltozik folyékony arannyá. Ezzel a csillogó aranyfátyollal takar be mindent. Mintha finom aranyporral volna telehintve a part puha homokja, az út síma teste, a házak fala, a pálmák sokszínű zöldje, a föld és a messzi tenger. Lassan ez is megváltozik. Halvány rózsaszín tündérlepel bontakozik ki körülöttünk, hogy csodás, ismeretlen köntösbe burkolja az egész végtelent. A Nap vérpiros korongja már egészen közel van a tenger hullámaihoz, az ég káprázatos színekben tündöklöklik. A folyékony arany, áttetsző smaragdzöld, lila, bíborpiros minden árnya-

lata elevenedik meg előttünk. A Nap már belecsókolt az ünnepi díszbe öltözött földi rögbe — s ettől a csóktól, ettől az égi öleléstől lángbaborul az egész mindenség. A lángoló, tüzes fénycsóvák felrohannak az ég kárpítján — s mi e percben úgy érezzük, mintha lelkünk velük szállana a legmagasabb trónus elé...

Mint a forróégőv minden nagyobb városának, Szingapurnak is egyik nevezetes látványossága botanikuskertje.

Elhagyjuk az eszplanádót. Befordulunk a kínai külvárosba. Zeg-zugos utcákon, felhajló tetejű házak közt, lecsüngő aranytáblás boltok előtt még kanyargunk egy ideig, míg ki nem érünk a villák és bungalók sorába. Elhaladunk a kormányzói palota előtt, el szépfekvésű temetők mellett s elérjük a botanikuskertet.

Bejárata óriásméretű nagy kapu. Keleten már megszoktuk, hogy a terek, parkok, kapuk, épületek mind legalább is kétszeres méretét mutassák a miénknek. Az ember csak kocsin jár, így nem fárasztja a nagy távolság. A növénykert kapuja azonban nem a megszokott értelmű kapu, hanem óriási zöld levelekkel ékesített virág-guirlande, szinte diadal-kapuként borul a belépő fölé. A nagylevelű kúszó növények közt a *Bigonia unguis* telt, lila virágai pompáznak.

Szingapur növénykertje tulajdonképpen hatalmas, teres park. Fínom fővénnyel behintett sétaútjai mellett széles pázsitos rétek. A réteken itt is, ott is különálló facsoportok. Sok helyen csak egyetlen fa terjeszti szét messze kinyúló ágait és mégis olyan, mintha kisebb liget volna.

A sokféle, csodálatos alakú fa közül mindjárt a fikuszok ötlenek szemünkbe. A fikuszok, de különösképpen a *Ficus religiosa* szétterpeszkedő oldalágai idővel léggyökereket bocsátanak. A lelogó léggyökerek elérik a földet, gyökeret vernek és most már mint új, de a régivel összefüggő törzs nőnek tovább. Az új törzs hasonló módon ismét gyökeret bocsát, míg végre valóságos ligetke keletkezik. A fát a hinduk is, meg a buddhisták vallásos tisztelettel övezik. Különösen az utóbbiak előtt áll nagy kegyben, mert vallásalapítójuk *Gautama* egy ilyen *bo-fa* alatt érte el a megvilágosodást. Ez alatt lett Buddhává (ejtsd: Budává).

Nem kevésbé érdekes közeli rokona, a *Ficus elastica*. Ennek a fának szoktuk silány hajtásait odahaza olyan nagy gonddal öntözgetni, ápolni és mennyire örvendünk, ha csak egy friss levelet is hajt. Itt ez is faóriássá nő. A léggyökerekkel kuszán elborított fa sajátos képet mutat, olyan, mintha lecsüngő kígyókkal volna tele.

A lomblevelűek mellett rengeteg pálmát látunk. Hisz ez a pálmák igazi hazája. Sokféle fajtájának se szeri, se száma. Leggyakoribb a mindenfelé található kókuszpálma (*Cocos nucifera*). Ez a forróégyv bennszülötteinek leghasznosabb fája. Termése a kókuszdió, frissen a fáról leszedve, kellemes ízű, hűsítő nedvet tartalmaz. Érett korában megkeményedett maghúsából készül a *kopra*, ebből aztán olajat sajtolnak. A gyümölcsöt burkoló rostokból kötelet fonnak, leveleikkel fedik be kunyhóikat. A kókuszdión kívül még a bambusz és természetesen elsősorban a rizst becsülik nagyra a bennszülöttek, — annyira, hogy nem is tudják megérteni, hogy hogyan lehet ott megélni, ahol kókusz, bambusz és rizs nem terem.

A kókusz mellett leggyakoribb az előkelő, finomrajzú, magasba szökő arékapálma (*Areca catechu*). Húsz méter magasra is megnő és mindig nyílegyenes, nem mint az ideoda hajladozó kókuszpálma. Azért mondja a maláji közmondás: «Aki egyenes kókuszra, görbe arékára és fehér hollóra talál, az sohasem hal meg». Az aréka nagy diófürtöket terem, olyan nagyot, mint a szerecsendió. Ezek is, mint a kókuszdió hancsos és fonalas burokba vannak ágyazva. Gyümölcse finom szeletekre vágva közkedvelt fűszer.

Már messziről szemünkbe ötlük a messze kimagasló talipot-pálma (*Zorypha umbraculifera*). Bár Cejlon igazi hazája, itt is szépen díszlik. Olyanok ezek a fák, mint az özönvíz előtti időkből ittmaradt óriások. Nagyságukkal szédülést, félelmet keltenek. Törzse, mint karcsú márványoszlop 30—35 méterre szökik fel a magasba. Levelei a törzs végén, mintha egyetlen csokorból hajtának ki. Az óriási fához mérten minden levele is óriási. Ha szerencsénk úgy hozza magával, hogy ezt a faóriást virágzásban láthatjuk, — ez azonban eléggé ritka, mert életében csak egyszer fakaszt

virágot — akkor a trópusok egyik legfenségesebb szépségében gyönyörködhetünk.

A víz közelében csoportosan nő a bambusz (*Bambusa arundinata*). Ez is az erőnek, a korlátlan nagyságnak megtestesítője. Mintha össze volnának fonva, olyan szorosan nőnek egymás mellett, 60—80 is egy csoportban. Sírnak, nyögnek ezek a hatalmas testek, amint a gyöngye szellő hajtogatja sudarukat, s mi alattuk állva ugyanazt a borzongást érezzük, mint a talipot-pálmák alatt. Törzsük vastagsága 30—40 centimétert is elér. És ha elgondoljuk, hogy ezek a 20—30 méter magas óriások a fűfélék (*Graminaceae*) családjába tartoznak, akkor csodáljuk igazán az alkotó erejét.

Tisztavizű tavacska. Százával virít rajta a szent lótuusz (*Nymphaea lotus*). Szép fehér és rózsaszín virágai szinte betakarják a tavat. A mélyebb vízben pompás *Victoria* regió-k. Fenséges, valóban királyi ez az élő növény. Óriási kerek levelei 3—4 éves gyermek súlyát is elbírják, símán úsznak a víz tükrén. Nyíló virágai pedig legszebb díszei a tónak. Szépségét azonban nem pazarolja, nem fecséreli: virágai csak három napig nyílnak, akkor is estefelé. Első nap hófehérek, második nap rózsaszínűek és végül a harmadikon bíborvörösek.

Egyik legszebb helye a kertnek a faharaszatok és kúszó növények csoportja. A keskeny kis ösvény körül minden oldalról áttörhetetlen sűrűség. A liánok, kúszópálmák erős fonalakkal kötik egymáshoz a fákat. Különösen szépek a világoszöld, finoman csipkézett levelű páfrányok. Törzsük két-három méterre nő, a hegyvidéken még sokkal magosabbak. Az ember könnyen pálmának nézhetné, de annál sokkal finomabbak, rajzosabbak.

Amint kilépünk a sűrűből, a datúrák (*Datura fastuosa*) édes illata árad felénk. A nagy haragoszöld levelek közt százával csüng a fehér és halványsárga pompás virág. Nedvük azonban méreg. Kis mennyiségben feledékenységet, nagyobb mennyiségben őrületet, még nagyobbban halált okoz.

A fákon itt-ott orchideákat látunk, de jól meg kell

figyelni, mert nem olyan könnyű felfedezni őket. Legkényelmesebben a növénykert orchidea-kertjében tanulmányozhatjuk. Az orchideák pompás színeződésű, csodálatos alakú virágai olyanok, mintha viaszból készültek volna. Szépességük mellett illatuk is nagyszerű, csupán egy hibájuk van, hogy rövid ideig nyílnak. Itt azonban oly nagyszámmal vannak és annyiféle fajta, hogy állandóan a legnagyobb színpompában gyönyörködhetünk.

*

Negyednapja járom már Szingapurt. Voltam a postán, a bankokban, a hajóstársaságnál. Megnéztem mindent. Készen vagyok. A világjárók nyelvén szólva végeztem Szingapurral. De még mindig van egy napom, nem tudom mihez kezdjek.

Kérdem a szálloda vezetőjét, hogy mit lehetne még megnézni.

— Láttá-e ezt, látta azt?

— Láttam, láttam.

— Hát ez minden.

Nem tudom mit csináljak. Igaz, hogy átrándulhatnék még *Dzsóhor*-ba, a sziget túlsó oldalán a szárazföldre, de nincsen valami nagy kedvem. Mit láthatok ott? A szultán palotáját, az amint hallom eléggé gyenge, vagy a játékbárlangot, hogy pénzemet elveszítsem. Ehhez meg már igazán nincsen kedvem. Hát csak álldogálok a szálloda halljában s nézegetem a felfüggesztett térképet. Ez itt az eszplanád, amott nyugatra van a nagy hajók kikötője, a Tangyong Pagar, onnan indulok holnap. Amint így unalmamban végigböngészem a térképet, az öbölnek egészen a végén, már a keleti partok mellett, apró kis köröskéket fedezek fel. Mi lehet ez? Sziklák vagy szirtek nem lehetnek, ahhoz túlságosan szabályosak. Viszont bóják sem lehetnek, azokat ilyen sűrűn nem jelezhetik, de különben sem szokták a térképen feltüntetni.

Hiába töröm a fejemet, nem tudom kisütni. Elmegyek hát a «menager»-hez, a szálloda vezetőjéhez.

— Mik ezek a kis körök a térképen?

- Semmi, maláji falu.
- Maláji falu a tengerben?
- Igen, cölöpökre épített falu.
- Hiszen ez nagyszerű, éppen ilyesvalami kell nekem!

Korán reggel volt még. Azonnal riksába ülök és indulok a kikötő felé. Kulimnak nem tudom megmagyarázni, hogy hová akarok menni, azért hát itteni szokás szerint csak pálcikámmal irányítom. Ha jobb vállát érintem, jobbra fordul, ha bal vállát, balra kanyarodik. Egyszerű és érthető.

Végig megyünk az eszplanádon, elérünk a halpiacra. A különböző alakú és színű halak egész garmadával fekszenek itt. Odább hatalmas homárokat, tengeri rákokat, sőt polipokat és kocsonyás medúzákat is árulnak. Az utóbbiakat a kínaiak kedvelik. Az angolnától a cápáig minden van, amit csak elképzelhetünk.

Közvetlenül a halpiac mellett van a gyümölcs piac. A pompás gyümölcsök halomszámra hevernek mindenfelé. A rizstől, cukornádon, banánon, mangón, mangusztánon keresztül a pompás ananászig mindent lehet kapni. És hozzá milyen olcsón. A csak frissen élvezhető mangusztán, kelet talán legpompásabb gyümölcsének egész kötege egy pár cent. Egy egész ananászt meg lehet venni tíz centért (30—40 fillér). Van még dohány, kókuszdió, szágó és sok egyéb, előttem ismeretlen termés.

Bár milyen szép is a piac, én nem ezért jöttem, tehát gyerünk tovább. A «market»-től nem messze elérjük a tengerpartot. Csónakba szállók. Sehogy sem tudom megértetni, de még csak megmutatni sem tudom, hogy hová akarok menni; az egész kikötő tele van hajókkal, a sok árbóc valószínűségi erdő. Így hát csak úgy nagyjából megadom az irányt és indulunk. Először ülök életemben kínai csónakon. A szárazon még rá meri az ember bízni magát a copfos atyafira, de vizen, az mégis csak más. Úgy látszik, még mindig maradt bennem valami a száraföldi patkányvérből. Eszembe jutnak azok a rémes történetek is: titkos segítőtársak, kés, revolver. No, de azért csak előre!

Hegyes orrú ladikom hullámról-hullámra ugrik. A csónak végében ülök, kissé emelkedettebb helyen. Ez a dísz-

hely, itt a legszebb a csónak. A ladik egyenesre levágott fara mind a két oldalon egy-egy színes rajzokkal ékesített, kiálló deszkalapban végződik. Messziről szakasztott olyan, mint a hasított fecskefark. Élvezem az egyenletes ringást, a csobogó hullámok játékát. Elöttem a kuli karcsú bronzalakja. Elöttem járja a csárdást vagy talán inkább a kínai szólót. A kínai ugyanis állva evez, szembe a hajó orrával. Amint evezőit bemártja és nekidőlve egyet lök a hajón, mindenkor egyet előre lép, de amint a lapátot kiemeli, újból vissza is lép. Így sétálnak sokszor órák hosszat, anélkül, hogy helyükből elmozdulnának.

A kikötőben hemzseg a sokféle jármű. Nehéz közülük kivergődni. Van itt csónak, szampán, kicsi, nagy, tarkabarka, vitorlával meg anélkül. Vannak hatalmas özönvíz-előtti bárkák. Faruk hátul olyan, mintha lecsapták volna és külön kormánylapát mindegyik oldalon. Ha az apály vagy dagály nem segít és a víz elég sekély, hosszú bambusz rudakkal tölják a dereglyét. Nehéz, verejtékes munka, egészen belegörnyednek a nagy erőlködésbe. Odább otromba vitorlások ügyetlenkednek. Másokat apró kis prűszkölő hajócskák vontatnak. Sürgés-forgás mindenütt.

Mire a járműtengerből kivergődünk, már szinte az öböl keleti sarkában vagyunk. Itt végre meglátom azt, amit keresek: az apró kis házakat a vizen. Messziről olyanok, mintha láb nélkül a víz felett lebegnének. Közeledünk. Úgy érzem, mintha minden egyes evezőcsapás egy-egy századdal vitt volna visszafelé.

Vége odaérünk... Egész falu fekszik előttem, a hosszú gólyalábakra emelt házak egész sora. Apály van, s így annál jobban kiemelkednek magas cölöpjeiken. A szorosban egymáshoz ragasztott kunyhók kanyargós utcák mentén sorakoznak. A házak fából épültek, tetejüket nád és pálmalevél fedi. Mindegyik ház előtt keskeny, kis tornác húzódik, innen vezet le a lépcső. Itt-ott magányos kókuszpálma emelkedik ki a sűrű háztengerből, szinte úszni látszik az ég opálos kéjében.

Most csónak érkezik. Keskeny, egyetlen fatörzsből kivájt sajka, egészen olyan, mint délen az emberevők *kanuja*.

Két férfi ül benne, rövid evezőjükkal jobbról, balról lapátolják a vizet. Az egyik házikó lépcsőjénél kikötnek. A kis tornácról vidám kiabálás hallatszik, a meztelen, csokoládészínű rajkók örömmel rohannak le elibük. Két asszony is megjelenik; az egyik még a hálót is magával hozza, amelyen éppen dolgozott. A férfiak maláji nyelven felkiabálnak valamit és már cipekednek is felfelé. Amint úgy hirtelenében kivehettem, halat és gyümölcsöt hoztak haza. Másutt megint a hálót teregetik ki nagy gonddal; tisztogatják, javítják, rendezik. Ismét másik helyen az asszony-nép nagy famozsarakban töri a rizst. Többen is egy csomóban. Egyhangú, vontatott dalt énekelnek hozzá. Mindegyik forduló más kép, más világ.

Uram Isten, hát hol vagyok?

Tudtommal Szingapurban, a nagy kereskedelmi központban, ahol a gőz, a villany a csodátadó erő, ahol egész hegyeket vágnak le, hogy helyet adjanak az óriási építkezésnek. Itt a lüktető modern élet közepében egy darab elfelejtett világ, egy őstörténelmi kép, amit az öreg Kronos valahogy elfelejtett eltüntetni. Mintha csak a mesebeli aranykor elevenednék meg előttem, amikor még csak elégedettség, örömet és boldogságot ismert az emberiség.

Most már benne vagyunk az új világ felfedezésében, hát menjünk tovább. Világoszöld sávot látok a háttérben. Kulimmal valahogy megértetem, hogy oda akarok menni.

— Yes — mondja, az egyetlen szót, amit angolul tud és éppen az ellenkező irányba evez.

— Te ember, oda akarok menni! Nem látod?

— Yes — mondja ismét és nyugodtan evez az ellenkező irányba.

Mit csináljak! Hagyom, menjen. Végül, amikor már jóideje evezett visszafelé, kikanyarodik balra. Ekkor értem meg, hogy oda, ahova én akartam, csak térképen lehet olyan egyszerűen eljutni, de nem csónakon, s különösen, amikor apály van. Szépen körülcsónakázzuk a földnyelvet, most már kiszállhatok.

Ismét egy ugrás, de most már a jelenbe. Temetőben vagyunk. Fejfák helyett azonban óriási árbócok merednek, ün-

nepélyes csend helyett kalapács zúgása, gép kattogása hallik. Itt temetik, itt szedik széjjel a kimúlt hajókat... Dél van. Messziről gyártükkölés hangzik. A munkások sietve hagyják abba a munkát, hogy egy kis útszéli lebújban szegényes ebédjüket elkölthessék. Csoportokban guggolnak egy-egy tál rizs köré és szó nélkül, mohón, mint valami kiéhezett csorda, nyelik az ételt. Borzongás fut át rajtam, mint amikor keserű üröm csöppen az édes nektár közé. Íme, a szerencsétlen tömeg, amelynek keserves verejtékéből emelkednek a fényes paloták, a büszke alkotások — s neki a tál rizsnél nem jut egyébre.

Az élet és a halál ikertestvérek. Egyik sem lehet meg a másik nélkül. A kidőlt óriások mellett életre kel az ifjú, új nemzedék. Az egyiknek temető, a másiknak szülőföldje. A fővényes parton épülnek a vitorlás szampánok. Egynek itt előttem már kész a váza. Még csak váza van meg, de máris látni, hogy erős legény lesz belőle. Bordáit most kátrányozzák, keményen állanak a hatalmas, erős gerincbe bevésve. Milyen különös is! Lám, ez a lélektelen fadarab is olyan, mint alkotója, maga az ember. Ennek is van váza, amire a többi rész felépül, s ennél is az a fő, akárcsak az embernél, hogy a gerinc erős legyen. Ha egy-két borda oda is vész, az még mindig nem baj, csak a gerinc, az legyen erős!

A tengerpart puha fővényén járok. A város füstös képe messze elmaradt mögöttem, alig egy pár halászkunyhó van körülöttem. A bennszülöttek csodálkozva néznek rám. Az öreg anyóka abbahagyja a hálókötést. A gyermekek nyitott szájjal, nagyra meresztett szemmel bámulnak, mintha még a hálót vontató halászok is lassabban mennének egy percig. Ritka lehet erre a fehér ember. A Nap vakító fehérén süt a fővényre, a puha, süppedő talajon nehéz a járás. Előttem mangrove-fák húzódnak. Amint tovább megyek, mindig sűrűbbek lesznek, szétterülnek, végül eléri a tengert. Hosszú, kiálló gyökereiken pókszerűen ülnek, alattuk a posványos, piszkos mocsárban puhányok, kételtűek laknak.

A tenger hajjai mindjobban csapkodnak, mintha meg

akarnák ostromolni az egész partot. Visszatérek, bár nagy erővel vonz az elhagyott partok bűvös varázsa. Megyek visszafelé . . . Igen ám, de amikor kijöttem, még apály volt, most meg már itt a dagály. Ahol azelőtt széles homokpad terpeszkedett, most a tenger hullámai kergetőznek. Ahol azelőtt utca volt, most ladikok úszkálnak, a mangróve-erdő is mintha egyszerre a tengerbe süllyedt volna. Kezdem magamat nem a legjobban érezni. Csak nehezen jutok előre, sokszor kell az utat keresnem, kerítésekén átmásznom, tócsákon átgázolnom . . . A hullámok meg csak rohannak felém . . . Végre meglátom a csónakot, de ekkor már alig volt száraz körülöttem. Ez új erőt ad. Nem sokat törődöm már a vízzel, vígan belegázolok s derékgig vizesen szerencsésen el is érem a csónakot.

Kulim morog valamit, amiből ugyan egy kukkot sem értek, csak amikor a mindjobban zajló tengerre, majd meg a sötét égre mutat, értem meg, hogy itt még baj lehet. Az alig egy negyedórával ezelőtt még ragyogó, tiszta kék eget nehéz, fekete felhők borítják. Ez azonban nemcsak olyan költői hasonlat, hanem komor valóság. A szó legridegebb értelmében nehéz, sötét, fekete felhők lógnak az égen. Vadul vágtatva közelednek és nemsokára eltakarják az egész látóhatárt. Kulim derekasan dolgozik. Megint morog valamit, de máris nagy csattogással villámlani kezd és a szél is erőre kap. Szerencsénkre már elértük a földnyelv végét és a nyílt tengerből bekanyarodtunk a kikötő védett vizébe.

De még mindig nem voltunk túl minden veszélyen. Egyszerre csak megnyílnak az egek csatornái, és zuhog alá a zápor, mintha tele vödörrel öntenék. Pillanat alatt bőrig ázunk. Ez nem számít, de nagyobb baj, hogy a csónak is megtelik vízzel. Kulim csak mutat a pad alá. Ott megtalálom a vízmerő kanalat. Megragadom és tele igyekezettel hányom kifelé a vizet. Ez sem olyan egyszerű. Ugyan-csak kell kapaszkodnom ; a szél most már itt is elkapott és erősen dobálja a könnyű ladikot. Bár kora délután van, mégis olyan vaksötét övez, hogy a bárkákat csak a közvetlen közelben látom meg, amikor mellettük elsurranunk . . . Csónakunk egyik pillanatban felrepül a hullám tarajára, a

másikban meg mélyen leesik a hullámvölgybe. Ilyenkor azt érzem, mintha a tenger fenekéig zuhannánk alá...

Vagy egy órát vergődhattunk így, amikor egyszerre csak alábbhagy a vihar ereje, egy-két sugár áttör az ég nagy feketeségén s kísértetiesen megvilágítja a körülöttünk táncoló szampánokat és nem messze előttünk a biztos révet. Nem is tudom megérteni, hogyan találhatott kulim egyáltalában ide. A parton most már hamar künt voltunk, s innen már jóleső nyugalommal gyönyörködhettem az égiek fenséges haragjában.

II. Hong-Kong.

Utazásomat a Norddeutscher Lloyd «Princessin Alice»-n folytattam. Hercegnőm bizony kissé kormosan és kissé lármásan fogadott — éppen szénnel rakodott. A hajó a Tangyong Pagár molója mellett áll, nagy, fekete hegyek közelében. Innen hordja a szakadatlan emberlánc a szenet mindig éhes gyomrába. Nagy füleskosarakba rakodnak, két kuli vállravezetett rúdra akasztja és fürge léptekkel viszik a hajóra. Minden kosárért 2 centet kapnak. Nem sok, de nekik elég. A kínai kuli páratlanul munkabíró és igénytelen. Minden rendben is volna, csak ne volna olyan kegyetlen a Cerberus. Hajóramenet ugyanis a felügyelő előtt kell elmenniök; és ez a forrása minden bajnak. Nem mintha a kulik nem végeznének becsületes munkát. A kosarak jól meg vannak rakva, hiány ott nincsen és mégis csak a felügyelő keseríti el a szegény kuli életét. Minden kosár után bárcát ad át, de egyúttal éles szemmel figyeli, hogy a kosarakon megvan-e a kellő mennyiségű szén. Ezt pedig más-képpen nem ellenőrizheti, mintha lemérik. Amelyik kosár csak kissé is gyanús, az mérlegre kerül. A lemérés azonban tetemes idővesztéssel jár, azért igyekeznek a szegény páriák azt úgy megrakni, hogy szerencsésen elhaladhassanak a bőszt Cerberus előtt. Egyetlenegy kosarat sem lát-tam, amelyik a kellő súlyt meg nem ütötte volna. Hogy a méréssel egy percnyi idővesztést se szenvedjenek, inkább jóval többet raknak fel. A kuli rogyásig dolgozik — a vállal-kozó meg rogyásig keres.

Hajónk csak másnap indul, de én már este a fedélzeten vagyok minden vagyonommal, összes poggyászzommal

A szerző Nan-kou_mellett a Szellemek-útján.

Élet a Szingapur-folyón.

Hong-kong a tenger felől.

A Nagy Északi-kapu,

együtt. Gondolom, hogy nyugodtabban töltöm az éjjelt, ha már helyben vagyok. Kabínomban egyedül voltam, így csakugyan nyugodtan aludhattam volna — csak ne csikorogtak volna szünet nélkül a daruk, csak ne kiabáltak volna és ne veszekedtek volna annyit a rakodó munkások, csak a sípok ne sivítettak volna szünet nélkül. S ez így tartott hajnalig. Egyszóval, ha ez a sereg «volna» hiányzott volna, csakugyan nyugalmam lett volna.

Indulás előtt ismét megelevenedik a hajó. Az utasok egymásután érkeznek. A legtöbbet barátja, hozzátartozója is elkíséri. Van, akit egész kis tábor övez. Búcsúzás, ölekezés mindenfelé. A kereskedők utolsó rohamukat intézik. Selymeket, gyöngyöket, késeket, emlékeket árulnak. Mások a tenger kincseit halmozzák föl előttünk. Fényes, ragyogó-színű kagylókat, elágazó, színes megkövesedett virágcsokorhoz hasonló korallokat teregetnek ki előttünk. De megszólal a hajó kürtje és szárazra parancsol minden idegent.

A kifektetett hidakat bevonják, lassan lazítják a sodronyköteleket. A csavarok csöndesen dolgozni kezdenek, s mi lassan elválunk a száraztól. Csak a maláji kölykök csónaktábora tart még velünk egyideig. A meztelen lurkók egy darab fából kivájt, keskeny kanuban ülnek. Lesik a vízbehajított pénzdarabokat. Az még el sem érte a víz színét és máris kifordulnak a csónakból. Hihetetlen ügyességgel buknak alá és pár pillanat múlva már mutogatja is a boldog kölyök kihalászott kincsét. Igaz, hogy hivatalosan tilos ez a játék, vagy mondjuk: sport, mert bármilyen ügyesek is a gyerekek, a cápák azért mégis el-elkapnak néhányat közülök — dehát marad így is elég.

A hangos búcsúszavakat csakhamar elnyeli a gépek zúgása, a csavar búgása. A kendők még föllobognak utolsó istenhozzádra — és máris elhagytuk a kikötőt.

Én ugyan minden hajóútra a legnagyobb nyugalommal szálltam fel, még álmomban sem jutott eszembe, hogy valaha baj érhetne — de ez alkalommal igazán nyugodt lehettem. Négy dominikánus barát, három apáca, az üdv hadseregének egyik brigadérosa, egy csomó misszionárius és növendék utazik a hajón. Vasárnap háromféle istentiszte-

letet is tartottak egyszerre. . . . No itt csakugyan nem lesz bajunk!

Útunk a Malakkai-félsziget és Formosa közt elterülő *Délkínai-tengeren* visz keresztül. A tenger vize nyílt, csak kevés sziget van benne és mégsem veszélytelen. A könnyen észrevehető szigeteknél sokkal veszedelmesebbek az alattomos homokpadok, a rejtett zátonyok. Különösen *Paracel* és *Macclesfield* zátonyai rossz hírűek. Sok hajó inkább kerülőt tesz, csakhogy ezeket kikerülje.

De kellemetlenek és veszedelmesek a Délkínai-tenger gyakori monzun-viharai is, főleg pedig a hírhedt taifun. A *monzun* Ázsia déli részének csodálatos szélrendszere. Ez a szabályosan váltakozó szélrendszer nyáron a kontinens felé áramlik, télen pedig kifelé. Ázsia legnagyobb része a mérsékelt égöv alatt fekszik, tehát tél és nyár váltakozik rajta. Télen a levegő a kontinensek felett lehűl, sokkal jobban, mint a környező tengerek felett. Ebből köröző légáramlás keletkezik, mint a fűtött szobában a hideg ablak és meleg kályha között. A meleg levegő a magasban az óceánokról a szárazföld felé áramlik, ott csendesen leszáll és a föld színén visszasiet a tengerekre. Ez a téli monzun. Ennek megfordítottja a nyári monzun. Nyáron a szárazföld melegeedik jobban fel, s a légáramlat a talaj fölött a kontinens felé tart. A szél különösen a monzun megindulásakor heves és viharos. A Délkínai-tengeren a téli, északnyugati monzun februárius és márciusban a legerősebb, a nyári, délkeleti monzun pedig július-augusztusban. Mi március végén a kettő közt, szélcsendes időben szerencsésen átsiklottunk.

A monzun viharainál is veszélyesebb a *taifun*. Ez az óriási erejű forgószél — a kantoni szójárás szerint annyit jelent, mint «nagy szél» (tai-fun) — a hajósok réme. Júniustól novemberig minden időszakban előfordul, de gyakori a szeptemberi napéjegyenlőség körül is.

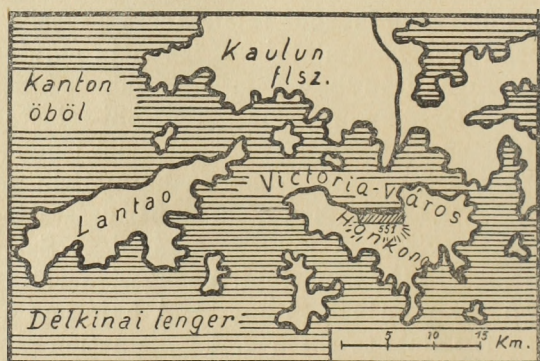
A Kínai-tenger forgó vihara egyenes utat követ, iránya észak-északnyugati. Közben azonban a központ körül forgó mozgást is végez. Iránya az óramutató forgásával ellenkező. Központjában rendesen szélcsend van.

A taifun a forróóvi vizeken körülbelül a 10-ik északi szélességi fokon keletkezik. *Fritsche* szerint leginkább akkor támad, amikor a tenger felülete elérte hőmérsékletének évi maximumát. Ez legnagyobbbrészt szeptemberre, a nyár végére esik. Ilyenkor a nagy elpárolgás következtében az óceán fölötti csendes levegő vízgőzzel telik meg. Ezáltal az alsó, könnyebb, nedves és a fölötte nyugvó száraz levegő közt bizonytalan egyensúly áll be. Már nagyon kis légáramlat elegendő, hogy ezt az egyensúlyi helyzetet felbillentse. Az így megszabadult könnyű levegő rohamos fölemelkedése idézi elő a taifunt. A fölemelkedő légoszlop arra halad, amerre nedvesebb, könnyebb levegőt talál. Azért követi a taifun a Csendes-óceán meleg áramlatait. Központja előbb nyugati, majd északnyugat irányban halad. A vihar a kínai partok közelében éri el legnagyobb erejét. A Filippi-szigetek, Hongkong, a Keleti-tenger, Sang-hai és Japán közt leggyakoribb a taifun. 1874-ben Hongkong-ban és környékén rettenetes pusztítást végzett, több mint 10,000 ember vesztette el életét.

De térjünk vissza hajónkra. A távolság Szingapur és Hongkong között 1437 t. mérföld. A tengeri mérföld (1853 m) az Egyenlítő egy percének (') hossza. A hajók az utat rendszeren öt-hat nap alatt teszik meg. A kellemetlen zátonyokat mi is elkerültük. Ezzel útunk meghosszabbodott, de még ezenkívül is késtünk. Állítólag rossz színet kaptunk, meg a csavarral is valami baj van, no meg talán a főmérnök úr takarékoskodik is egy keveset a fekete gyémánttal. Én igazán nem bánom. Az idő gyönyörű, valóságos élvezet az utazás. Foglalkozásom is akadt: a japáni nyelvnek gyürkőztem neki. «Szajonara, icsi, ni, szan — jónapot, egy, kettő, három» . . . Tőlem kedvet kap egy fiatal angol, majd egy svéd. A svéd különösen keményen ropogtatja a szegény japáni számokat, az angol meg egyszerűen összemorzsolja, megeszi, lenyeli őket. Angolom még franciával is foglalkozik — bár ne tette volna! A legrettenetesebb francia szavakkal kínoztam. Amint látom, engem tettek meg tanítómesterrükké, nekem mondják föl feladataikat. Egy kisleány angolt magol, viszonzásul mesterét hollandira tanítja. Hajónk valóságos Berlitz-iskola.

Utazásunk hatodik napján délután hat óra tájban északon a tengerből meredeken kiemelkedő sziklatömb tűnik fel. Szigetek közé érünk s a távolban már látjuk is Hong-kong szigetének feltörő hegycsúcsát. A tengeren számtalan vitorlásbárka, a kínaiak nehéz *dzsonkjai*. Messze bekalandozzák a tengert, dacolva a hullámok és szélvész dühével. Elhagyunk még pár zöldelő szigetet, — közben már be is esteledik — a világító-tornyok fényszórói fölragyognak, s hajónk lassan beúszik Hong-kong gyönyörű kikötőjébe.

Hong-kong festői fekvése híres: hajókkal tele, forgal-

Hong-kong környékének térképe.

mas partjai mögött sokemeletes, hatalmas paloták, lépcsőzetesen emelkedő város, majd kertekkel övezett mosolygó villák, s mögötte a büszkén feltörő süvegalakú Victoria-csúcs. Gyönyörű a város este is. A kikötő véges-végig fényáradat, a sokszínű fény szinte elkápráztatja az embert. A hegy oldalán a rengeteg lámpa olyan, mint a ragyogó csillagok a sötét égbolton. Amint így nézem a nagyszerű képet, gondolataim messze-messze szállanak, el egészen a távoli Duna mellé, szeretett Hazám szép fővárosába. Lelki szemeim előtt kigyullad partja mentén, a hidak párkányán, házai ablakában a sokezer apró briliáns csillogó fénye, felragyog hegyei tűzben égő koronája. S amint ez a csodálatos kép megfürdik a hatalmas folyó sötét tükrében —

érzem csak igazána Duna királynőjének fenségét, pompáját.

Hong-kong szigete a kínai partok közvetlen közelében fekszik. Csak keskeny csatorna választja el a szárazföldtől. A sziget hossza 15 kilométer, szélessége 7—8 kilométer között váltakozik. Területe mindössze 75 négyzetkilométer. Kiegészíti területét a szemközti *Kaulun-félszigete* (Kowloon). Az angolok 1898 óta bérelik. Ennek területe már 974 négyzetkilométer. Hong-kong szigetét is csak bérlik az angolok. Az 1842. évi eredményesen végződő ópiumháború egyik vívmánya. A bérlet ugyan itt is csak kilencvenkilenc évre szól, tehát közeledik már lejáratára felé, de hát a szerződés mindig csak a gyöngébbet kötelezi.

Azt azonban el kell ismerni, hogy Hong-kong-ban eredményes, szép munkát végeztek az angolok. Ott, ahol még nem is egy századdal ezelőtt kietlen sziklák tövében alig egynéhány halászfalu tengődött, ahol kalózsok veszélyeztettek minden közeledő hajót, ma örökzöld növényzet közepette gyönyörű nagyváros pompázik. A pusztá gránit kövei fölé virágokkal tele kerteket varázsoltak. Szépen kiépített terraszrendszere felhág a hegy csúcsáig. Lakossága 1934-ben 945,000 lélek volt; 21,000 idegen, a többi kínai.

Szélsőséges éghajlata ellenére sok forróégyövi növényzetet honosítottak meg a szigeten. Mindenfelé gyönyörködhetünk bennünk, de legfőképpen szép nyilvános kertjeiben és a Happy Valley híres temetőjében. A ciprustól a pálmáig mindent megtalálunk. Állandó gyöngye szele a meleget is elviselhetőbbé, sőt kellemessé teszi. Azért lett Hong-kong a meleg égyön alatt élő európaiaknak valóságos üdülőtelepe.

Hong-kong hivatalos nevén *Victoria-város*, a sziget északi, a szárazföld felőli oldalán épült. Szerencsés fekvése, egyrészt Kína egyik legnagyobb városa, Kanton közelében, másrészt világkereskedelmi kapcsolatai révén hatalmas gazdag várossá fejlődött. Kikötője rendkívül élénk, állandóan tele van óceánjárókkal. Hatalmas dokkjai, hajógyárjai, vég nélküli rakodópártjai a várossal szemben, Kaulunban fekszenek. Keletnek minden hajójáratára érinti Hongkong-ot.

Forgalma óriási: 1927-ben a nagy sztrájk után 37 millió netto regiszter tonna forgalma volt. Ugyanekkor London 38·5; Rotterdam 43, Szingapur 40·7 és Sang-hai 30 millió tonna forgalmat mutatott. Meg kell azonban jegyeznünk, Szingapur, Hong-kong és Rotterdam forgalmának nagyrésze csak átmeneti (transito).

Csak másnap reggel hajózunk ki. Egy fiatal angollal járom be a várost. Sang-hai-ba igyekszik. Ott a kínai kormány szolgálatába lép mint vámszakértő. Egyelőre kilencéves szerződése van, de lehet, hogy végleg ottmarad.

A várost fényes paloták, széles utcák, hatalmas középületek ékesítik. Olyan, mintha minden parancsra épült volna fel. A város központjában a cityben vagyunk. Itt lüktet legélénkebben az élet, itt vannak a nagybankok, szállodák, a hajóstársaságok székházai, a legelőkelőbb üzletek. Különösen a hosszan elnyúló Queens Road és az előkelő Charter Road van tele üzletekkel, boltokkal. Rengeteg érték van itt felhalmozva. Ha az ember csak a kirakatokat nézi, már úgy érzi, mintha végnélküli múzeumban járna. Ébenfa- és elefántcsont-munkáktól az értékes drága selyemig, a nehéz vert ezüstedényektől a finom arany-ékszerekig, a rekeszománc munkáktól (cloissonné) és porcellántól a különböző drágakövekig mindent megtalálunk pompás kirakataiban. Bronz Buddha-szobrok, különböző színű és rajzú nefrit-ékszerek, vázák, edények, apróságok oly nagy tömege tárul fel előttünk, mintha fél Kína ideszállította volna kincseit.

Bár a lakosság legnagyobb része kínai, a város képe mégis angol. A cityben meg közelében fekszenek a középületek: a posta, a rendőrség hatalmas telepe, a városháza s a többi. Hegynek tartunk. Hatalmas, szépen gondozott parkba érkezünk. Szépsége, változatossága mellett az a legszembetűnőbb, hogy a legkülönbözőbb éghajlathoz szokott fákat a legjobb békességben megtaláljuk egymás mellett. A pálma, bambusz és egyéb forróégyövi fák mellett egészségesen fejlődik a mérsékeltövi tölgy, sőt még a fenyő is. Ebben a nagy parkban fekszik a kormányzóság és a kormányzó palotája.

A kormányzói palota közeléből indul az 551 méter magas *Victoria Peak*-re (ejtsd : Pík) a fogaskerekű. Eleinte apró dombokon megyünk át, több kitérővel, majd mind meredekebb lesz útunk s mind szebben, pompásabban tárul ki előttünk a nagyszerű panorama. Gondosan ápolt kertek s villák közt haladunk; az európaiak az üdítő levegőt keresve mindinkább idehúzódnak. A fogaskerekű végállomása közelében nagy korszerű szálloda, a kormányzó nyári palotája, nagyszerű utak, rend és tisztaság.

A végállomástól a csúcsig vagy 20 percnyi út van hátra. S én ezt a kis távolságot is csak nagy fáradsággal, kínok-kínjával tudtam megtenni. Alig győzőm vonszolni lábaimat. Mi lett belőled, te híres hegymászó! Úgy érzem magam, mint a mesebeli lovag, aki az üveghegyen egyet lépett előre és kettőt csúszott vissza, csak azzal a különbséggel, hogy én egyet léptem és kettőt nyögtem hozzá. Már Jávában valami sajgást éreztem vállamban, de nem sok ügyet vetettem rá, míg végül a hajón, talán a villamoslegyező szelétől reumává nőtte ki magát. A trópusok alatt különben is elég, gyakori a reuma. Már reggel is csak halálmegvetéssel tudtam felöltözködni. Sőt a hegymászást is azért rendeztem, hátha jól kiizzadok és rendbejövök. Valahogy csak felfergődtem.

A kilátás fenséges. Előttünk fekszik a város, a kikötő mozgalmas hajóival, a parányi hangyaként mozgó sokszáz szampán és messze-messze a távolban Kína szárazföldje. Miután eléggé kigyönyörködtem magamat, lefelé indulok. Már a siklón ülök, amikor valami viszketést érzek kezemen. Odanézek; hát néhány piros kiütés van rajta. Most mellette is keletkezik egy, szinte szemem láttára terjednek. Más mindenki akkor kapja meg ezt a kiütést, «vörös kutyá»-nak hívják, amikor a forró égővbe lép. Én szerencsés ember, éppen akkor, amikor onnan kilépek. No, de nem baj, két nap alatt elmúlt.

III. Kanton.

Dél-Kína legnevezetesebb és legnagyobb városa Kanton. Nemcsak fontos ipari város, de kereskedelme is igen fejlett. Kantonból könnyű utak vezetnek az ország belsejébe, a *Tung-ting-tó* és a *Po-jang-tó* vidékére. A hágók mindössze 300 méter magasságig emelkednek. Kanton környéke igen sűrűn lakott vidék. Gazdag rizs- és cukornádültetvények takarják. Környéke a selyemtenyésztésnek legnevezetesebb központja.

Éghajlatát a trópusi nyár és a mérsékelt tél jellemzi. Nyári hőmérséklete olyan, mint Kalkuttában, 27.8° . Télen az északi szelek lehűtik a levegőt, úgyhogy februáriusban 14° az átlagos hőmérséklet. A nyári bő esővel szemben a tél száraz.

Lakosai a kínai nyelvnek sajátos, keményhangzású tájszólását beszélik. A tartomány belsejében élnek még őslakók, akik nem vegyültek el a kínaiakkal, sőt nyelvüket és függetlenségüket is megőrizték.

Kanton Hong-kong-tól nem messze, csak 90 t. mérföldnyire fekszik a *Gyöngy-folyó* mellett. Környéke hatalmas deltaterület. Itt ömlik a tengerbe a *Szi-kiang* (-kiang mindenkor tyann-nak ejtendő) vagy Nyugati-folyó, a *Pei-kiang*, az Északi-folyó és a kisebb *Tung-kiang*, a Keleti-folyó, sok kisebb folyóval együtt. Kanton a delta egyik ága, a *Csi-kiang*, vagyis a Gyöngy-folyó mellett fekszik, torkolatától nem messze.

Kis gőzösünk elhagyja Hong-kong kikötőjét, *Lantao*-szigetét balra megkerüljük és bevezünk a Kanton-öbölbe. Szembe velünk hatalmas félsziget végén fekszik a portu-

gálusoknak egyetlen megmaradt keleti gyarmata, *Macao* városa. A portugálus volt Keleten az első gyarmatosító nép. Mindenfelé könnyen szereztek gyarmatokat, de kíméletlen, kegyetlen viselkedésükkel annyira megűtáltatták magukat, hogy birtokuk mindenütt hamar átsiklott más gyarmatosító ország kezébe.

A portugálusok Kantonba már a XVI. század legelején ellátogattak. *Don Perez Fernand* 1517-ben Pekingben is megfordult, huzamosabb időt tölt az udvarnál. Később azonban társaival együtt kalózkodásuk és egyéb bűnük miatt életükkel lakolnak.

Macao-t 1517-ben szállották meg. A telep eleinte szép virágzásnak indult, de később, amikor az idegenek már Kantonba is beléphettek, mindinkább veszít jelentőségéből. Az 1848-as és az azt következő időben kínai kulikat szállítottak Nyugat-Indiába és Peruba. Valójában rejtett rabszolgakereskedést űztek. Manapság egész jelentéktelen városka. Kedvelt kirándulóhely, a fáradt idegeket kis szerencsejátékkal is fel lehet üdíteni.

Macao keskeny, magas sziklával takart földnyelven ódon várfalakkal, bástyákkal körülkerített város. Sárgára meszelt régi házai, szűk utcái, kupolás templomai középkori várat juttatnak eszünkbe. Gyönyörű fekvése sokban emlékeztet Monaccora. Csendes város, csak vasárnap élénkül meg, amikor a fekete selyemkendőbe burkolt nők misére mennek. Lakossága a portugálusok és kínaiak keveréke.

A *Kanton-öböl* mintegy 50 kilométer széles vízében északnak tartunk. Sok kisebb-nagyobb sziget van körülötünk, leginkább puszták és kietlenek, de alakjuk szép és változatos. Gőzösök, bárkák, nehéz dzsonkok közt megyünk tovább. A forgalom nagy. Különösen a dzsonkok ragadják meg figyelmünket. Nehézkeseznek, otrombáknak látszanak, de azért mégis aránylag könnyűek és rendkívül szilárdak. Minél inkább közeledünk a Gyöngy-folyó torkolatához, a tenger színe annál zavarosabb lesz, annyira, hogy a folyó torkolatánál már egészen sárga.

Három óra múlva elérjük a *Gyöngy-folyót*. Betorkolásánál megszorul, több sziklás sziget emelkedik ki medréből.

Ezek közt legnevezetesebb a *Bocca Tigris*. Jobbkéz felől gömbölyű, síma, sötét sziklát látunk. Bennünket az elefánt koponyájára emlékeztet, de a bennszülöttek tigrist látnak benne, innen neve is *Hu-mön*, «Tigristorok». A régi erődítmények falai még kivehetők, de bizony komoly támadással szemben nem sokáig állhatnak ellen. A szoros fölött ismét kitágul a folyó. A forgalom itt már olyan nagy, hogy gőzkürtünk szinte folytonosan bűg, hogy a járműveket figyelmeztesse. Hihetetlen ügyességgel kormányoznak ezek a kínaiak. Már azt hisszük, hogy menthetetlenül keresztül-gázolunk rajtuk, amikor, szinte utolsó pillanatban, ügyes mozdulattal kitérnek hajónk elől.

A folyó tele van szigetekkel, partja gazdag kultúrával. Rizsföldek, gyümölcsfák, banánok, itt-ott bambusz-csoportok tarkítják. Elértük *Huang-hu*-t, Kanton kikötő-városát. A nagy tengerjáró hajók idáig jöhetnek fel. *Huang-hu* fölött már nagyon összeszorul a folyó. Csak úgy nyűzsög rajta a rengeteg csónak és jármű. Gőzkürtünk szüntelenül bömböl, hogy a keskeny, szabad téren át előrehaladhassunk. Rendesen nő a kormányos. Fekete selyemkendő takarta fejét, a kendőt éppen úgy kötik meg, mint mifelénk a paraszt-asszonyok. A férfi evez vagy rúddal tolja a csónakot. Azt mondják, hogy Kantonban százezer ember is él a vizen. Lakásuk, hajlékuk, kereseti forrásuk, mindenük a piszkos csónak. Ezen születnek, itt élnek, szenvednek, ugyancsak itt szakad vége küzdelmes létük fonalának. Sírjuk is a nedves elem, a Gyöngy-folyó szennyes sárga hullámai ringatják utoljára vízbőlökött testüket.

Messziről pagodák karcsú tornyai tűnnek föl és nem-sókára elértünk *Kanton*-ba. A város 1931-ben 861,000 lakót számlált. A folyó mindkét partját egész hosszában házak, bódék, épületek szegélyezik. Kisebb, a száraztól csatornával elválasztott sziget, *Sámin* közelében kötünk ki. Sámin az európai letelepedés központja. Mult századbeli régi európai stílusú házak fedik. Nem messze innen épültek az első rak-tárak, majd később a vámház. Most is az új város köz-pontja. A szigetet angol és francia katonaság tartja meg-szállva. Az egyik drótsövénnyel védett híd mellett angol,

a másik mellett francia őrség áll, — de egyik sem komoly haderő. Az igazi védelmet a Hong-kong-ban nyugodtan horgonyozó hadihajók adják. A Gyöngy-folyón felúszva, egy-kettő összelőhetik egész Kantont.

Akárhogy is áll a dolog, tény az, hogy itt két ellenséges tábor néz egymással farkasszemet. A kínaiak lelkük mélyéből gyűlölik, sőt megvetik a fehéreket: van is rá okuk. Híven fejezi ki a nép érzelmeit az a fehér kőoszlop a brit koncesszió hídján közelében, amelyet az 1925. évi vérbefojtott tüntetés emlékére emeltek.

«El ne felejtse ezt a napot! A köztársaság 14 éve, június 23.»

1925 nyarán nagyobb tömeg, leginkább egyetemi hallgató, verődött össze Sámin előtt s tüntetett Anglia ellen. Valaki követ dobott az őrség felé. Erre pillanatok alatt működni kezdett a gépfegyver és könyörtelenül végigkaszált a tüntetők során.

A nép elkeseredése határtalan volt. S mivel más eszközhöz nem nyúlhatott, egyetlen fegyverét, a cselekvésmentes ellenállást alkalmazta. Kizárás alá vett mindent, ami Angliából származott. A kizárás több mint egy esztendőig tartott; hihetetlenül szívós és elkeseredett volt. Anynyira mentek, hogy Hong-kong-ban nemcsak a kikötőmunkások tagadták meg az áru ki- és berakását, de még gazdáját is számtalan kínai szolga elhagyta, pedig ez nagy szó. Megéreztek a kizárást más kikötőben is, így Sang-hai-ban, de még a Jang-ce-kiang-on a dzsonkokat vontató kulik is megtagadták a munkát. Angliának rendkívül nagy kárt okoztak. Végre egy esztendő múlva egyességre léptek, a Brit birodalom azonban csak névleges győzelmet aratott.

Kanton neve a mandarin nyelven *Kuan-csou-fu*. A birodalom egyik leggazdagabb és legnagyobb városa. Emléke messze visszanyúlik a Krisztus előtti századokra. Feljegyzések szerint Kr. e. a III. században már cölöpökkel körükerített város állott a helyén. Valószínű, hogy ez volt *Kattigara*, *Ptolemaeus* idejében az indiai hajózás legtávolabbi pontja. Kőfala csak a XI. században épült. Jelentősége

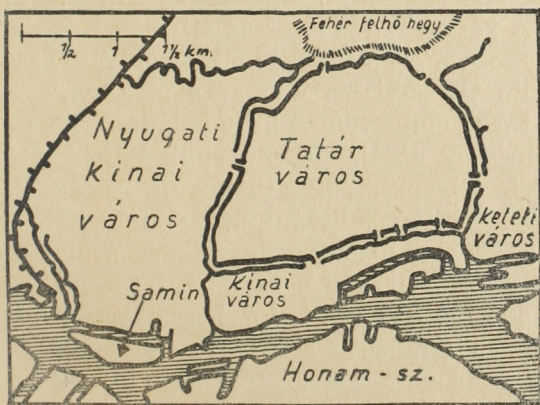
különösen a *Tang*-dinasztia korától kezdve növekedett. Ebben az időben az arab hajósok rendszeresen látogatták. Térítenek, sőt mecsetet is emelnek. A XVI. században a portugálus tengerészek voltak az első európaiak, akik Kantonba eljutottak. A következő században a hollandiak játszották a főszerepet, míg a XVII. század végén az Angol Kelet Indiai Társaság hajói el nem jutottak Kantonba. A társaság első áruházát 1764-ben állította föl a városban. Abban az időben az európaiak még csak megtúrt személyek voltak. Megengedték ugyan nekik, hogy a folyó partján raktárakat emeljenek, de a városban tartózkodniok már nem volt szabad.

Főleg ópiumot szállítottak, s ebben az Angol Kelet Indiai Társaság járt legelől. Az ópiumszívást Kínában már régóta ismerik, de különösen a XIX. században terjedt el veszedelmes méretben. Az édes méreg használata végül a császári udvarba is beszívárgott, annyira, hogy *Tao-Kuan* császár húszéves fia, a trónörökös, ópiummérgezésben meghalt. Ekkor *Tao-Kuan* megtiltotta az ópium szívását és behozatalát. Anglia ezáltal búsás haszontól esett el. Csempészni próbál, a hatóságok azonban többször is megsemmisítik a tiltott árut. Erre 1839-ben az angol hajóraj Kanton ellen indul. Egymásután rombolja le a vitézül, de ügyetlenül védett parti erődöket. Kantont beveszik s végül *Csöng-kiang* (a Jang-ce-kiang partján) bevétele után megkötik a szégyenletes nankingi békét 1842-ben. A kínai kormány köteles tűrni az ópium terjesztését és egyuttal megnyitja az európai forgalomnak: Kanton, Amoy, Fu-csou, Ning-po és Sang-hai kikötőit.

A nép gyűlölete csak növekszik az angolokkal szemben. 1856-ban kirabolják és fölgyújtják az angolok raktárait. Egy évvel később az angolok megszállják Kantont és 1861 októberéig tanyáznak falai között. 1875 decemberében hat-ezer angol ismételten elfoglalja a várost. Ez alkalommal szerzik meg az európai letelepülés részére Sámín szigetét.

Aki régi Baedekerrel a kezében, Kanton meg akarná látogatni, fölötte elcsodálkoznék. Hiába forgatná a könyvecskéjét, hiába böngészné a térképet, semmit se találna a helyén. Azt kellene hinnie, hogy valahogyan, maga sem tudja, hogy hogyan, de másik városba tévedt — mert ez nem lehet Kanton.

A forradalom vezetői hazájuk elmaradottságát főleg a régi emlékekhez, a régi szellemhez való túlságos ragaszkodásban látták. Vak újtó vágyukban igyekeztek minél hamarább elpusztítani mindent, ami a letűnt korra

Kanton térképe.

emlékeztetett. Újjal, korszerűvel akartak pótolni minden régít — és hozzá azonnal, ha lehetne, pillanatok alatt. Lerombolják az ősrégi Kanton hatalmas várfalait, ledöntik gyönyörű várkapuit, elpusztítják értékes templomait, pagodáit, vak dühvel esnek neki és semmisítik meg értékes szobraikat, faragványait, emlékeit, mintha csak a pusztítás szelleme szállotta volna meg őket. Helyökbe széles, nyílegyenes utcákat építenek s azokat nagyrészt európai ízű házak tömbjeivel szegélyezik. Kétségtől sok hasznosat is alkottak: iskolákat, egyetemet, korszerű épületeket. Legnevezetesebb ezek közül a «Szun-Ja-Cen emlékmű». Kékmázás cseréptető fedí. Hatalmas oszlopai piros alapon zöld

dísszel a kialakuló újszerű kínai ízlésnek szerencsés út-törése.

De talán mégis kár volt ilyen kegyetlen kézzel mindent kímélet nélkül elpusztítani! Higgadt megfontolással nagyon jól össze lehetett volna egyeztetni a régi emlékek szépségét a korszerű építkezés hasznával . . .

Én abban az időben láttam, amikor még ősrégi patina fődte a várost. Nézzük meg hát, hogy milyen is volt Kanton!

Fiatal angol barátommal együtt jöttem a kirándulásra. Hamar vezetőt fogadunk, hordszékbe ülünk és máris neki-indulunk a városnak. Először az «Ötszáz Buddha» templomát nézzük meg. Ez a falon kívül, az előváros északi részében fekszik. Össze-vissza kanyargó utcákon, csatornákon, hidakon, tarka embertömeg közt haladunk keresztül. Egy-ideig a cipészek utcájában megyünk fölfelé, majd jobbra fordulva, a selyemszövők utcájában. A régi Kantonban ugyanis a kézművesek utcáinkint helyezkedtek el. Minden utcában csak egy bizonyos iparcikket árultak. Most befordulunk a butorfaragók bazárjába. Itt csodálkozunk csak el igazán a rengeteg pompás ipari terméken. Az ember nem tudja, hogy a faragások szépségét, az alakok finomságát, a művész szárnyaló képzeletét csodálja-e jobban, vagy pedig azt a töméntelen időt, amit a munkára fordítottak. A selyemszövetek utcájában a sokszínű selyem ragyogása, pompája, a színesen hímzett ruhák gazdagsága és páratlan szépsége ejti bámulatba az embert . . . Emlékszem, egyszer francia földön jártamban egy kereskedő felismerte, hogy magyarul beszélünk. Megkért, hogy lépjek be boltjába. Ott matyó-hímzéseket fektetett elém. Először megkérdezte, hogy valódiak-e? Megnyugtattam. Majd az árát mondta meg, hogy mennyivel vette. Az sem volt túl-magas. Végül pedig — úgy vettem ki, ez volt, ami leg-inkább érdekelte — azt kérdezte, igaz-e, hogy ezt a pompás, szép holmit mind parasztok készítik? Való igaz. Hogyan csodálkozott volna derék kereskedőm, ha megtudja, hogy a kínai ruhák finom arannyal átszőtt sárkány- és virágdíszzeit mind-mind a falu egyszerű asszonyai készítik.

Node menjünk tovább!

Az úgynevezett «Ötszáz Buddha»-templom elé érünk. Piszkos fakerítés mögött agyagból égetett, erős színekkel bemázolt, vészes kinézésű kapuőrök állanak. Elhiszem, hogy minden gonosz ijedve szökik láttukra, amikor még a legártatlanabb lélek is megborzad tőlük. A templom több épületet befogadó nagy telep. Az első teremben három hatalmas Buddha-szobrot látunk, gyertyákkal, füstölőkkel és kegyszerekkel körülvéve. Mögötte emelkedik a hatalmas, hétemelet magas, márványpagoda, *Kien-Lung* császár ajándéka. Minden emeletét kiugró, fölkanyarodó sarkú, zöldcserepes eresz övezi. Pompás alkotás. Továbbmenve, balról nagy faépület elé érünk. Ez «Buddha ötszáz tanítványának a terme». Ötszáz ember nagyságú agyagalak ül itt hosszú sorban a fal mentén. Szemben a bejárattal maga Kien-Lung császár szobra látható, gazdagon aranyozott ruhában. Közvetlenül mellette *Marco Polo*, híres velencei utazó alakja. Személye a kínaiak előtt nagy becsben állott. Egy közeli épületben vannak a barátok cellái. A cellákban rövid négyzetalakú ágyak, rajtuk sohasem lehet kinyújtózkodni. A nagy romboláskor a régi templomnak csak egy része menekült meg s alig néhány szobra maradt meg épségben.

Visszatérünk a selyemszövetek utcájába. Majd balra kanyarodva, bankok, gyógyszerterek, ébenfamunkások bódéi előtt, elérünk a várost környező fal alá. Kantont is, mint a Mennyei birodalom legtöbb városát, fal övezi. A fal 10 kilométer hosszú, 12 méter magas és koronáján 7 méter széles. A várost a falon kívül még széles vizesárok is védte. Kanton is, mint a legtöbb kínai város, két részre oszlik. A tulajdonképpeni kínai városra és a tatár városra. A *Mandzsú*-dinasztia ugyanis, amikor maroknyi népével olyan hihetetlen ügyességgel meghódította a hatalmas birodalmat, hogy uralmát biztosítsa, a legtöbb városba mandzsukat telepített, a kínaiakat pedig kényszerítette, hogy maguknak a régi mellett új várost emeljenek. A dinasztia biztosította uralmát, de végül szinte egész népe felszívódott. Kanton is két részből állott: a régi magas fallal és árokkal körül-

vett nagyobb Tatár-városból és tőle délre, a folyó mentén elhelyezkedő jóval kisebb Kínai-városból.

A kapun keresztül a *Kínai-város*ba lépünk. A téglafallal elválasztott földszintes házak közt olyan szűkek az utcák, hogy két gyaloghintó csak vigyázva haladhat el egymás mellett. A házak egész homlokzatát az áruhely foglalja el, minden talpalatnyi helyet kihasználnak. Az utca közepét síma kőlapok fedik. Alattuk csatorna fut, ide ömlik a házak szennyvize. Az illat kitűnő! A Nap égető sugarai ellen az utca fölé bambuszrudakon gyékényeket fektetnek. A bolt előtt nagy cégtáblák. Feliratuk ékes aranyjegyekkel a kereskedő nevét, de leginkább magát az árut hirdeti. Gazdag össze-visszaságban hihetetlen árumennyiség. Karpereceket, gyűrűket, fülbevalókat, gyöngysorokat, ékszereket árulnak. A finom ébenfa- és elefántcsontmunkáktól a könnyű, áttört legyezőkig, a zöld nefrit kövektől a legszebb porcellánig, a rekeszszománcvázáktól a különböző selymekig mindent megtalálunk. A nefritköszörűsök egész utcát foglalnak el. Fiatal gyermekek vágják, fúrják, simítják a kemény «jü»-köveket. Mindenfelé mozgás, lüktetés, sietőség, láрма, kiabálás.

Elérjük az északi, *Tatár-város*ba vezető *Kvai-tak-mön-t*, az «Erények-kapuját». Ez Kanton legszebb kapuja. Előtte széles fehér márványhíd vezet át a csatornán. Itt lüktet legelenebben az élet, itt a legnagyobb a forgalom. A kapu közele valóságos állatkiállítás. Számtalan madárárus bódéja sorakozik egymás mellé. Rengeteg a madár mindenfelé, de árulnak még majmokat, macskákat, kutyákat, sőt kígyókat is. A kínaiak nagyon szeretik az állatokat, de főleg a madarakat. Sétájukra is gyakran magukkal viszik ketrecbe zárt kedvencüket.

A kaputól nem messze az «Öt Szellem-temploma» közelében hatalmas, 5000 kilogramm súlyú harang áll. A harangot mintegy háromszáz évvel ezelőtt öntötték. A babona szerint valahányszor megszólal, szerencsétlenség éri a várost. Ezért régebben senki sem mert megközelíteni. Ismerve ezt a babonát, 1857-ben az angol hadihajók igyekeztek a harangot ágyúval eltalálni. Ez sikerült is. Nagy darab le-

Falu a tengeren.

Cölöpépítmények.

Kínai negyed Szingapurbán.

Maláji fiúk kanuban.

Utcai élet.

A Gyöngy-folyón fölfelé.

Hong-kong cityje.

A rakodópart Hong-kong-ban.

törött belőle, vészes kongását az egész város meghallotta. A népet és katonaságot rémület fogta el, s ezzel megkönnyítette az ostromlók sikerét.

Egészen közel hozzá északnyugati irányban emelkedik Kína legrégibb mecsetje, amelyet 600 körül építettek. Állítólag a mecsetet Mohamed nagybátyja emeltette. A mecset mögött emelkedik a «Csupasz-torony», amint a kantoniak hívják. Északra a templomtól fekszik a mandzsu csapatok lakóhelye. Házaik kicsinyek, rendetlenek. Leginkább fehérre vannak meszelve, csak az ajtó fölötti keresztgerenda fekete. Üzleteket, házakat itt hiába keresnénk, hiszen a férfiak mind katonák. A mandzsu nőket hosszú, világoskék köpenyükről ismerhetjük fel.

Útunkat tovább folytatjuk az északnak tartó egyenes utcán, elérkezünk az úgynevezett «Virág-pagodához». Az 51 méter magas, rózsaszínre festett, nyolcszögletes, régi torony 505-ben épült Krisztus után. Körülötte kisebb park, tele virágokkal.

A város északi fala mentén egészen a *Tai-pej-mön*-ig, a «Nagy Északi-kapuig» nyúlnak ki a *Fehér Felhő-hegy* nyúlványai. Nem messze a kaputól fekszenek a halottasházak. Tágasabb udvart, gyakran kertet, hosszanti és keresztfalakkal kisebb részekre osztanak s a falak mentén kis házacskákat emelnek. Az egész olyan, mint valami nagy játék-város. Ezekben a halottasházakban őriztetik a gazdag emberek elhunyt hozzátartozóikat mindaddig, amíg az asztrológus meg nem határozza a temetés idejét. Hogy az mikor lesz, az az asztrológus titka. Sokszor csak évek múltán érkezik el az alkalmas pillanat. A szoba közepén oltárszerű asztal áll, azon áldozati eszközök, füstölő pálcikák, étel és papír alakutánzatok. A falakról képek csüngnek alá, a tetőről lámpák. Az oltár mögött függöny, s e mögött nyugszik ideiglenes kriptában a koporsó. Időnként megjelennek a hozzátartozók fehér gyászruhában s hangos szóval halotti imákat olvasnak föl. Az imát egy vagy két barát kíséri tompa dobveréssel.

A közeli hegyen volt 1858–62-ig az angol és francia csapatok főhadiszállása. Nem messze a halottas házaktól

emelkedik az «Ötemeletes-pagoda». Tulajdonképpen nem is pagoda, hanem hatalmas, négyszögletes, ötemeletes vártorony. Vörös kőből épült, ereszei messze előugranak. Még az első *Ming*-császár idejéből, 1336—1399 közti időből való. Felső emeletéről pompás kilátás nyílik az egész városra, a kanyargó Gyöngy-folyóra és a Fehér Felhők hegyeinek halmaira.

A «Kis Északi-kapu»-n, a *Sziu-pej-mön*-ön át ismét a Tatár-városba lépünk. Szép, széles út mentén lejutunk szinte a város közepéig, a «Borzalmak-temploma» elé. Ezt a kis templomot leginkább koldusok, igazmondók, játékosok, tolvajok, egyszerűen az az elem látogatja, amelyiknek az igazságszolgáltatással legkönnyebben gyűlhetik meg a baja. A templomudvar falán élénk színekben látjuk a buddhista (ejtsd: budista) pokol büntetéseit. Az egyik szerencsétlent olajba főzik, a másikkak rettenetes szörnyek szívják ki vérért, egy harmadikat dugóhúzó módjára csavarnak föl; van, akit ízekre darabolnak vagy pedig óriási harang alatt kongatással tébolyítanak meg. Választékban igazán nincsen hiány.

Szembe fekszik «Konfucius-temploma». Kantonnak három Konfucius-temploma is van, ez a legnevezetesebbik. Tavasz és őszi bizonyos meghatározott napján a kormányzó vezetésével megjelennek a templomban az összes polgári és katonai előkelőségek. A nagy bölcselő tiszteletére tömjént és gyertyákat gyujtanak, rizst, bort, húst áldoznak.

Nem messze innen a könyvkereskedők főutcájában volt a világhírű vízióra. 1320 vagy 1335 óta mérte az időt. 1857-ben a város bombázásakor elpusztult, de 1860-ban ismét fölépítették. A vízcsepegtető készülék négy egymás alatt lépcsőzetesen elhelyezett különböző nagyságú rézedényből állott. Az edényeket nyílt vályú kötötte össze, s a víz a felsőből lassan az alsóba csurgott. A legalsó edényben egy úszó famutató jelezte a pontos időt. Nekünk is volt ehhez hasonló vízióránk. Marosvásárhely egyik terét díszítette *Bodor Péter* ezermester híres zenélő kútja. Nemcsak az órákat, de a napokat és az évszámokat is mutatta. Hová lett? Elpusztult, mint *Kempelen* világhírű sakkozó gépe,

mint annyi sok pótolhatatlan kincsünk és értékünk. A kút pontos mását Budapesten, a Margit-szigeten láthatjuk.

A Tatár-város délkeleti részében volt a nyilvános vizsgáztató csarnok. Ez volt a legnagyobb egész Kínában. A *Kun-juen* nagy udvarában tízezer elkülönített, földött cella sorakozott egymás mellé. Az udvarhoz nagy épületek csatlakoztak, a vizsgáztató mandarinok lakásai. Minden harmadik évben tartották meg a vizsgákat, de tízezer pályázó közül rendszeren csak néhány száz felelt meg.

Kanton környékének sok szép kiránduló helye van. Legnevezetesebb ezek közül a vasút mentén a *Csan*-család ősei tiszteletére emelt templom. Három gyönyörű, különálló terem sorakozik egymás mögé. Faluk, tetőzetük tele van rendkívül gazdag fafaragásokkal. Dél-Kína egyik legszebb épülete. Gyönyörű Konfucius-templom is van a közelben. Hatalmas építmény, nagyszerű sárga és piros cseréptetővel, haragos sárkányszobrokkal. De maga az egész környék halmaival, kertjeivel, gazdag síremlékeivel, mosolygó halványzöld rizsmezejével, csodálatos alakú fáival olyan, mint valami óriási kert, amelyben csak békének, megelégedettségnek volna szabad honolnia . . .

Az ember nemcsak lélekből, de testből is áll. A szellemi élvezet után a testi is követeli a magáét, sőt most a hosszúság bolyongás után nagyon is erélyesen. Rövid tanácskozás, s elhatározzuk, hogy valódi, hamisítatlan kínai étterembe megyünk — a kantoni konyha különben is híres.

Fordulunk jobbra, balra, fordulunk ide is, meg oda is, s elérünk egy utcába, ahol csupa vendéglő van. Az utcára kiaggatott pirosra sült kacsák, ropogós malacpecsenyék és egyéb ínycsalat, de még inkább a mindenünnen kiáradó illat eléggé elárulja, hogy jó helyem járunk, a gyomor gyönyöreinek eldorádójában.

Az egyik vendéglőbe belépünk. Két aransárkány tekeredik egymásba címerén. Hosszú, lecsüngő táblán aranybetűk a tulajdonos nevét is elárulják, de azonkívül házának különlegességeit is tudomásunkra hozná.

A tulajdonos hosszú, kék köpenyben, mély hajbókolással fogad. Faragott butorokkal tele díszes szobába vezet-

nek. Az egész épület különben is csupa különálló szoba, mindegyik egy-egy társaság részére van fenntartva.

A keserő, cukornélküli teát már hozzák is. A nap minden szakában isszák — így étkezés előtt is. A teaiváson szerencsésen túlesünk, de most jön a nehezebbik rész: az étlapot összeállítani. A legtöbb ételnek csudaszép neve van, de ebből még nem tudni, hogy mit rejt magában. Nagy tanácskozás, nehéz gond. Közben pörkölt dinnyemaggal kínálnak. Nemcsak a színházakban, mozikban rágcsálják, de szívesen ropogatják étkezés közben is. Végre készen vagyunk.

A kínai étlap rendkívül gazdag. Az étkezés alapja, laska, káposzta, krumpli, sózott hal, borbély, disznóhús, pörköltfélék, saláták és különböző ingyenc-ételek. A zöldséget, főzeléket nagyon szeretik, az édességeket már kevésbbé. Az ételeket teljesen elkészítve, a húst apróra vágva, kis tálakon szolgálják fel. Kés, villa, kanál ismeretlen szerszám. Helyette kis étkező-pálcikákat használnak. Első pillanatra az ember megrémül, amikor ezt az evőeszközt kezébe veszi. A két pálcikát egy kézbe, a mutató- és hüvelykujj közé kell szorítani. Először bizony rémesen ügyetlenkedünk, de kis gyakorlattal annyira lehet vinni a tudományt, hogy egy különálló rizsszemet is képesek vagyunk felemelni.

A különlegességek közt az első helyet foglalják el a különböző csigák, kagylók, sőt kígyók is. Egyik kedvenc ételük a «sam-csu-csu», borban párolt disznóhús, tetején rózsaszínre sült disznóbőrrel. Igazán nem rossz, sőt kiváló étel, emlékeztet a mi malacpecsenyéinkre. Kitűnő a híres pekingi kacsasült is. Parázs fölött sütik meg a hizlalt kacsát, amíg annak bőre szép ropogós vörös lesz. Az ember csak a ropogós sült bőrét eszi meg, a megmaradt hús vissza kerül, abból levest főznek. Különös szokás, hogy náluk a levest legutoljára tálalják. És pedig azért, hogy a gyomorban még üresen maradt hézagokat kitöltse. Étkezés után nagyokat, hangosat csuklani nemcsak szabad, de azt a jól-neveltség meg is követeli. Hiszen csak így juthat vendéglátónk tudomására, hogy rogyásig ettük magunkat.

Híven a szokáshoz, mi is utoljára hagytuk a híres fecskefészek-levest, a «kai-jung-jin-vo»-t. Ürü- vagy tyúk-levesbe főzik bele az ehető fecskefészket, a szalangának (*Collocalia fuciphaga Thumb*) áttetsző gelatinszerű fészkrét. Én semmi különös ízt, se szagot nem fődöztem föl ebben a kissé nyúlós különlegességben.

A kínai konyha általában véve nem rossz, sőt sokszor igen jó. Igaz, hogy mi sem a fecskefészek-levest, sem a cápa-uszonylevest kellően nem tudjuk méltányolni, de meg vagyok győződve, hogy még a legvállalkozóbb lelkű kínainak sem okozna különös gyönyört a pusztadőri sajt vagy a kvargli. Hiába — de gustibus non est disputandum.

Van azonban valami, ami kitűnő. Nemcsak Kínában, de mindenfelé keleten. Mi is ismerjük, sőt széltében használjuk, de úgy elkészíteni nem tudjuk: ez a kitűnő, puhára főtt, mégis szemenként szétálló és egészben megmaradt rizs. A rizst helyesen elkészíteni külön tudomány. Méltó hála reményében elmondom magyar asszonyainknak. Szerénységemben ellenértékül mégcsak nem is kérek abból a finom rizsből, hanem teljesen megelégszem, ha helyette tejfölös töltött káposztával vagy galuskás paprikás csirkével kínálnak meg. Elkészítése a következő: a rizst megmossuk, kondérba helyezük. Aztán vizet öntünk rá, de csak olyan mennyiségben, mint amekkora a rizs térfogata, tehát nem sokat. A rizst a vízzel együtt a tűzre tesszük. Addig főzzük, míg a víz nagyrésze már elpárolgott. A félig megfőtt rizst nagy szitába öntjük s azt úgy helyezük el a kondér fölé, hogy a szita alsó pereme a forró vízben álljon, de magát a szitát az eltereketett rizzsel a víz ne érintse. A rizs ezután már csak gőzben fő. Egynehányszor megforgatjuk a rizst és egy óra leforgása alatt már meg is főtt. Minden szeme külön áll és nem lesz pépes. Próbáljuk meg!

A kínaiak jól tudják, hogy minden könnyebben megy, így az étkezés is, ha megvan hozzá a jó hangulat. Erről kétféleképpen gondoskodnak. Erős, édes borokat szolgálnak fel. És hogy a szemnek és fülnek is meglegyen a maga gyönyörúsége — már étkezés előtt megjelennek a «szing-szong» leányok. Az erősen kifestett, virágos selyemruhába bújta-

tott leánykák kéthúrú hegedűn játszanak, citeraszerű hangszert pengetnek és magas, kissé nyávogós hangon énekelnek. Vannak, akiknek nagyon tetszik. Ezzel is úgy vagyunk, mint a dzsesszel meg a srammlival.

«Mond mit kívánhat még, ki órahosszat
csak üldögél és boldogan borozgat?»
Hát azt, hogy mikor nyílik az ajtó,
egy jóbarát jöjjön, ne végrehajtó.
Három fiam gazdag mátkát találjon,
jó férjet kapjon mind az öt leányom.
Sorsomnak így nem szólnék ellene,
még a mennyország, az se kellene.

*Vang-Csi.**

* Kosztolányi D. fordítása.

IV. Kináról általában.

Kína Földünk mostani országai közül a legrégebb műveltségű. Nemcsak művészete és tudománya ősrégi, de állami élete is már a legrégebb időktől fogva rendezett. Ötezer éves állami életének majdnem egész tartamáról megvannak a hiteles feljegyzések. A *magna charta*t és az *arany bullát* tizennégy évszázaddal előzte meg a kínaiak írott alkotmánya. Érdekes, hogy ez is megadja a nemzetnek az uralkodó törvénysértéseivel szemben a fegyverhasználat jogát. Kína trónusán napjainkig huszonkét dinasztia ült.

A közismert *Kína* elnevezést maguk a kínaiak nem használják. A régi időben *Tien-hszia*, «Égalatti föld», a «Mennyei birodalom», vagy *Szü-hai-kuo*, «Négytenger közti ország» volt a birodalom neve. Majd *Cung-kuo*, «Középső birodalom» nevét kapta. A nép magát *Han-cin* vagy *Tang-cin*, Han- vagy Tang-fiainak hívta, a nagy Han- és Tang-dinasztia emlékére, vagy pedig *Cung-kou-cin*, a középső birodalom embereinek nevezik magukat. Az európaiak Kína elnevezése minden valószínűség szerint a *Cin* vagy *Csin* névből ered. Ezt a nevet hozták magukkal az első században a római birodalomba a Délkínai-tengert megjárt tengerészek. Mai nap *Ta cung kua nin kuo*, «Virágzó közép népbirodalma» az ország hivatalos neve.

Kína hatalmas, nagy birodalom, *Mandzsúria* és *Tibet* nélkül 6.448,000 négyzetkilométer, akkora, mint Európa Oroszország nélkül. Lakosságának száma a világ össz-

emberiségének egyötödénél több. Műveltsége a mi európai, nyugati kultúránktól talán legjobban különbözik az összes kultúrirányok közt. A mi antik, görög és római kultúrán fölépült nyugati műveltségünk még csak az orientálista, nyugatázsiai műveltséget ismeri. Az Elő-, Hátsó-Indiára és a Maláji szigetekre kiterjedő indiai kultúra is ismeretesebb előttünk, mint az ezektől teljesen különálló kínai. A kínai művelődési kör még Kóreát és Japánt is magában foglalja. Mindkét országnak ő volt a mestere.

Kína ezt a különálló kultúráját különleges földrajzi adottságának köszönheti. Ázsia keleti részén fekszik, minden folyója a Csendes-óceánba fut. Nyugat felé, amerre Európával érintkezhetett volna, kietlen sivatagok, magas, nehezen járható hegyvidék zárja el. Ez magyarázza meg, hogy állami, társadalmi élete, műveltsége, erkölcstana és világfölfogása szinte teljesen függetlenül, csakis önmagára támaszkodva fejlődött ki.

Fenhatóságát és kultúráját az évszázadok folyamán a környező országokra is rákényszerítette. Míg Kórea és Japánra csak műveltségével, irodalmával hatott, addig a szárazföldön vele érintkező országokat sikerült politikai függésbe is hoznia. Kína egészen napjainkig hatalmas, hódító birodalom volt. Csak a szerencsétlen *Mandzsudinasztia* utolsó uralkodói idejében kezdett a birodalom elgyöngülni, lezúlleni. Különösen a császárság megszűnte óta volt erős ez a bomlási folyamat. Nemcsak a külső országrészek veszték el: *Tibet*, *Külső-Mongólia*, *Mandzsúria*, hanem még maga a tulajdonképpeni birodalom is több részre esik szét. Erőtlenségét előretörő szomszédja, Japán sikeresen ki is használja.

A tulajdonképpeni Kína Ázsia keleti szélén, a Csendes-óceán mentén, a *Délkínai*-, *Keleti*- és a *Sárga-tenger* közt fekszik, az északi 20—42 szélességi fokok között. Északon és nyugatról magas hegyláncok határolják, a *Középázsiai-hegyrendszernek* sugaras nyúlványai. A délkeleti tengerpart mentén is húzódnak hegyek, a *Pacifikus-hegyrendszer* vonulatai, de ezek nem olyan jelentősek.

A birodalom változatos felszíne miatt több részre bont-

ható. Nagy általánosságban Dél- és Észak-Kínára szokták felosztani. a Jang-ce-kiang-tól északra keleti irányban húzódó *Cin-ling-san* a határ ebben az esetben. Szokták a Jang-ce-kiang vidékét külön résznek is venni, Közép-Kína néven.

Észak-Kína több különálló részre oszlik:

1. Az Észak-kínai Alpok vagy *Vutai-san* a Pekingtől északnyugatra és északra elterülő hegyvidék. Ezen át vezet a *Nan-kau-i-hágón* keresztül az út *Kalgan* és a *Mongol-puszták* felé. Hegyei kietlenek.

2. A *Lösz-tartományok*. A *Hoang-hó* nagy északi kanyarulata vidékén. Jellemző rájuk a rendkívül vastag, helyenként száz méternél is vastagabb *lösz-takaró*, amely egész vidékét beborítja. A lösznek keletkezését *Richthofen* a levegőből aláhulló finom porral magyarázta meg. A magasan fekvő sivatagokból a szél ezt a rendkívül könnyű port magával ragadja és Kína északkeleti vidékén, ahol a szél ereje már meglássúbbodik, aláhullatja. Ezt az igen termékeny lösz-takarót a fűnövényzet megköti és állandósítja.

3. A *Kínai Alföld* Észak-Kínának legfontosabb tagja. Egészen kitölti a teret a nyugati hegyvidék és *San-tung-félszigetének* ösrögei között. Az egész lapály a *Hoang-hó*-t uralja. Hordalékával feltöltötte Földünknek ezt a legnagyobb törmelékűjét. Gazdag víz- és csatornarendszerével a kínai mezőgazdaság egyik legfőbb és legfontosabb vidéke, de áradásai és gyakori mederváltozásai csapásai is az országnak.

4. *San-tung-félszigete*. A pliocén-korban sziget volt, csak a *Hoang-hó* hordaléka csatolta a szárazhoz. Ősi kőzetekből álló tönk. Hegyei kopárak, fátlanok, sívárok. A félsziget (130,000 négyzetkilométer) másfélszer akkora, mint hazánk.

5. A *Vörös-medence* a *Kuan-lun* és a *Hátsóindiai-hegyrendszer* szétágazásában fekszik. Nagy triász kori sülyyedés. *Szecsuan* tartomány a központja.

Közép-Kína. A Jang-ce-kiang alsó és középső folyását foglalja magában.

A *Jang-ce-kiang* (ejtsd: Jann-c'-tyann) völgye a folyó legdélibb kanyarulatától torkolatáig a kínai birodalom szíve, a kínai műveltség szülőhelye. Partjain sűrű népesség, sok város és végesvéig öntöző-csatornák. A Jang-ce-folyó mentén hatolt fel 1878-ban *Széchenyi Béla gróf* expedíciójával *Lóczy Lajos*. Tizennégy hónapig tartó nehéz útjukban a folyam felső hegyvidékén keresztül átkeltek *Börmába*. Kínának másik neves kutatója, *Cholnoky Jenő*, 1897—98-ban járta a birodalmat. A Jang-ce alsó folyását térképezte, de ezenkívül keresztül-szelve egész Észak-Kínát, megtette az utat Pekingtől Hankauig is. A Jang-ce-kiang-hoz kapcsolódik a *Han-koui lapály*, mely a vörös medencéhez hasonlóan, szintén besüllyedés. Hajdan óriási tó volt a helyén s ebből maradt meg a *Tung-ting-tó* több kisebb tóval együtt. A Tung-ting és *Po-jang-tó* között óriási szénmedencék vannak, sok helyen egészen a felszínen. Vannak vas-, mangán-, ólom-, antimon- és ezüsttelepei is.

Dél-Kínát gyűrött hegységek, gránit- és kristályos kőzetekből alakult hegyvidék jellemzi. A Tung-ting-tótól délre mészkő és karsztos jelenségek is vannak. Az eredeti őshegység elpusztult és a *Pacifikus-ív* mentén a tengerpartnál ismét kiemelkedett. Valószínűen ilyen eredetű a *Nan-san* (Déli-hegység) is. Ez azonban csak feltevés. Magassága 1000—1500 méter közt váltakozik. Hágói csak néhány száz méterre emelkednek ki. A folyók össze-vissza vagdosták. A *Magas-hágó* vagy *Kao-ling* mellett kitűnő porcellánföldet bányásznak. Lelelőhelyéről nevezték el a porcellánföldet *kaolinnak*.

Dél-Kína a birodalom tizennyolc tartománya közül tizet foglal magában. Az eliszapodásra hajlamos torkolatok ellenére a folyók mente mégis alkalmas kikötők építésére. A folyókat alacsony vízvásztókon át csatornarendszer köti egymással össze. Ezek a víziutak az ország forgalmának főútöerei. Vasútja, országútja kevés.

Talán megkönnyíti a földrajzi nevek megértését, ha a leggyakrabban előforduló kifejezések magyar jelentését ideiktatom:

pe, pei = észak	kiang (tyann) = hajózható folyó
nan = dél	-hszien = kerületi székhely
tung = kelet	-fu = megye székhely
hszi = nyugat	-csou v. -csau = tartomány székhely
san = hegység	king (tying) = főváros
ling = hágó	tai = nagy
hai = tenger	hszien = kicsi
hu = tó	kou = kapu, torok
hó = nem hajózható	tien = ég
folyó	

Éghajlata általában hidegebb, mint földrajzi szélességénél fogva várnök. Bár Dél-Kína Elő-India északi harmadával egy magasságban fekszik, mégis sokkal zordabb, mint az északról jól védett Indiának ugyanaz a szélessége. Nyáron szinte az egész ország területén egyforma a hőmérséklet. Júliusban az átlag 26° C. Nagy meleg és nedvesség jellemzi. Télen azonban nagyon megváltozik az éghajlat. Kantonban a januári átlagos hőmérséklet 14 fok, Pekingben pedig —6 fok. Ez annál föltűnőbb, mert Peking Budapestnél, ahol ilyen hideg ritka, jóval délebbre, Nápollyal egy magasságban fekszik.

Az ország nagyrésztében a nyári meleg és a téli hideg közt igen nagy az eltérés. Éghajlata jellegzetes szárazföldi, kontinentális, amit nagy hőmérsékleti ingadozások jellemeznek. Ebből kifolyóan Kínában is megtaláljuk Ázsia jellegzetes nagy szélrendszerét: a *monzunt*. Télen a magasabb légnyomás alatt fekvő hegyvidékről a levegő a tenger felé áramlik, szárazföldi szél uralkodik. Nyáron ennek ellentétjeként a tenger felől áramlik a szél a szárazföld felé. A téli monzun hideg, száraz. A nyári nedves, meleg; ez hozza a termékenyítő esőt. Az időjárás szeszélyei óriási katasztrófáknak lehetnek okozói. Ha a tavaszi eső elmarad, szárazság és nyomán éhínség pusztít. Ha pedig túlsok az eső, óriási árvizek támadnak. A birodalom mind a kettőtől sokat szenved.

Növényzete csak délen trópus. Dél-Kínában különösen Hong-kong és Kanton vidékén a pálmák mindenfelé otthonosak. Tovább északra és a hegyeken az örökzöld szubtrópusi növényzet uralkodik. Ezek közt legjellegzetesebb a kamélia.

Legfontosabb kultúrnövény a délen mindenfelé termesztett rizs. Lépcsőzetes ültetvényei messze felhágnak. A rizsen és teán kívül természetnek még cukornádat, gyapotot és sok eperfát. Északabbra menve, pompás azaleákat, magnóliákat és gledicsiákat találunk.

A rizs a lakosság legfontosabb tápláléka. Leginkább folyók árterületén termesztik. Hektáronként mintegy 20—30 mázsa terem, tehát holdanként 11—17 mázsa. A rizstermés után a földeket még egyszer bevetik zöldséggel. Az északi vidéken rizs helyett búzát vetnek. A búza mindig tavaszi, mert a nagy, száraz hidegben az őszi vetés kifagyna. Újabban terjed a burgonya termesztése is. Gyümölcsök közül csak a Kínából eredő barack, továbbá a narancs, mandarin és dinnye ismeretes. A tea a kínaiak nemzeti itala. Mindig cukor nélkül fogyasztják. Különösen Dél-Kína hegyvidékén termelik. Cserjéi 5—600 méter magasságig találhatók. A gátakon végig mindenfelé szederfákat ültetnek. Ez az alapja a rendkívül fejlett és nagyarányú selyemhernyótenyésztésnek. A selyemtermelésnek igazi hazája Dél-Kína. Itt öt nemzedéket is felnevelnek egy évben. Asszonyok és gyermekek munkája a kényes domesztikált selyemhernyó nevelése. Az ország nagy gyapotszükségletének jórészét önmaga fődözi a déli gyapotföldekből. Északon kendert termelnek.

Állatvilága szegény. Sűrű népessége ősi állatvilágát szinte teljesen kiirtotta. Valamikor honos volt erdeiben a tigris, egészen Mandzsuriáig fölhatolt. Párducot még találni Délnyugat-Kínának erdőborította hegyvidékén. Másfelé nem maradt meg egyéb, mint egy törpe őzfajta, néhány vaddisznó faj és a mindenfelé honos örvösfácán. A folyamok mentén, de főleg a nagykiterjedésű Tung-ting- és a Po-jang-tavak vidékén rengeteg az átvonuló vízi szárnyas.

Háziállatai erősen domesztikáltak. Különös előszere-ttel tenyésztik a disznót. A házban szabadon járnak, mint mifelénk a kutyák. Az angol sertéseket is a kínai sertés keresztezéséből tenyésztették ki. Sok a csirke, liba, ruca. Az ország tojástermelése a világpiacon is számottevő. Nagyobb háziállatuk a bivaly, ló, szamár, öszvér és teve. A bi-

valy az ország déli részén, a teve pedig az északi vidékeken van elterjedve. Érdekes, hogy szarvasmarha, juh, kecske alig van. Az állati termékeket a nép nem is szíveli.

Lakossága köti le leginkább figyelmünket. A kínaiak krónikájuk szerint Kr. előtt 3000 évvel vándoroltak be az országba. Amint igen sok jel bizonyítja, eredeti hazájuk a Turáni Alföld volt. Ahonnan a népek elemi csapások vagy túlnépesedés miatt rajzottak széjjel. Az ország északkeleti löszborította vidékén telepedtek meg először. A mai *Sanszi* tartomány volt főfészkük. Már akkor magukkal hozták a tea kultúráját és az öntözés tudományát. A vidék különösen alkalmas volt a földművelésre. Idők folyamán aztán egész Kínára, de még a távoli vidékekre is kiterjesztik uralmukat. A lakosság gyors szaporodása a termőföldnek minél jobb és gondosabb kihasználására kényszeríti őket; annyira, hogy ma már mindenütt a legfejlettebb kertgazdálkodás honosodott meg.

Népe rendkívül szapora. Ennek okát az ősök tiszteletének kultuszában kell keresni. Az atyának és a többi ősnek mindenkor csakis fiúutód mutathat be áldozatot. Még a legszegényebbek is korán házasodnak, nehogy a férfiág kihaljon.

Mivel a szűk területen csak a legnagyobb szorgalommal és munkával tudják a megélhetést biztosítani, idővel jellemző tulajdonságukká vált a hihetetlen igénytelenség és a páratlan munkabírás. Ahol semmiféle más munkás nem boldogul, oda kínaiakat visznek. *A vasárnapi munkaszünet ismeretlen előttük.* A földműves nevetségesen kis darab földjéből tartja fenn családját, a kuli hihetetlenül kis keresetéből látja el magát és hozzátartozóit. Erős, szívós faj, különösen északon, hol az erősen kontinentális klíma a maga hihetetlen időváltozásaival elpusztítja a gyengébb, kevésbbé ellenálló egyéneket. A természet maga gondoskodik kiválogatódás útján erős, ellenálló faj kitenyésztéséről. *A kínai a világ minden klímáját könnyen tűri.* A mi fogalmaink szerint való fűtést nem ismerik. A leghidegebb télen is csak vasmedencébe helyezett faparázzsal fűtik a szobát, pedig lakásuknak rendesen nincs is semmiféle mennyezete, a szoba és padlás közös.

Bár a kínai eredettől fogva földművelő nép, — ezt a foglalkozást becsülik legmagasabbra az akadémikusokon kívül — mégis csak egyes helyeken laknak szétszórva a vidéken. Általában nagyobb községekbe, vásárhelyekre, fallal kerített városokba húzódnak. A kereskedelmi hajlam már korán megszületett a népben. Rendkívüli szorgalma kitartóvá, de bizonyos fokig anyagiassá tette.

Fejlett nagy kultúrájuk azonban az utolsó századokban bizonyos megmerevedést mutat. Ez főleg országuk elzárkózottságára és az egyoldalú bölcséleti tudományok ápolására vezethető vissza. A hatalmas birodalom minden szükségletét elő tudta állítani s így nem volt idegen népekkel való érintkezésre ráutalva. A Mennyei birodalom fiai anynyira érezték fölényüket a környező népekkel szemben, hogy mai napig is barbárt látnak minden nem kínaiban.

Ha már az éghajlat és a növényzet lényeges különbséget mutat Észak- és Dél-Kína között, annál jobban érthető a fajilag is kevert északi és déli kínai közt a különbség. Északon hatalmas, jólfejtett nép él, a santungi kuli mind ölestermető. Nyugodt, erős, dolgozó nép. Az északnyugati vad sanszii hegyvidéket harcias, szilaj nép lakja, talán még a húnok ivadécai. Közép-Kína a kínai nép igazi hona. A dél-kínai mozgékonyabb, mint az északi, forróvérű, lobbanékony. A maláji őslakók befolyása meglátszik rajta. Hogy mennyire nem érznek együtt az északiakkal, mutatja, hogy a múlt század végén a japán-kínai háborúban csakis az északiak vettek részt. Amikor pedig a nagy vereségek híre eljutott Kantonba, nagy volt az öröm az egész városban. Fényesen kivilágítottak mindent. Csak hogy azokkal a pöffeszkedő északiakkal alaposan elbánt már valaki!

Történelmi feljegyzések szerint az első népszámlálás idejében, 1650-ben, a kínai birodalom 70 millió lelket foglalt magában. A XVIII. század végén már elérte a 300 milliót. 1812-ben 352 millió és 1880-ban 380 millió lakosa volt. 1840—82-ig a népesség nem igen szaporodott, sőt több vidéken fogyott is. Az áradások, a gyakori éhínség, a lázadások, a vesztett háborúk sok áldozatot követeltek. Maga csak a taiping lázadás 1852—64-ig többmillió ember

életébe került. A Hoang-hó 1852-es óriási gátszakadása is milliókat pusztított el.

1910-ben Mandzsuria nélkül 406 millió a lakosa. 1923-ban Mandzsuriával 440 millió, a posta becslése szerint 1926-ban 485 millió, a belügyminiszter közlése szerint 1929-ben 453 millió lélek lakik a birodalomban. Meg kell jegyezni, hogy a népszámlálás adatai mindenkor csak hozzávetőlegesek. A népszámlálás inkább csak becslés alapján történik. Ezt a becslést vagy a sófogyasztásra alapítják, vagy pedig a hivatalosan felvett családok számát megszorozzák 5·5-el. Ezért van az, hogy annyi eltérő adat van. Az angolok szerint a népesség száma sokkal alacsonyabb. *Willcox* 1930-ban 343 milliót, *Hosie* pedig 1920-ban 350 milliót mutatott ki. Ezek a becslések azonban túlalacsonyok. Külföldön még, az egész világon szétszórva közel 12 millió kínai él.

A maradi szellemnek megfelelően még mai napig is leginkább az ősi idők óta fennálló közlekedési eszközök vannak forgalomban. Az ország gazdag folyó- és csatorna-rendszerét mindenfelé felhasználják. Különösen áll ez Közép-Kína hatalmas folyamára, a Jang-ce-kiang-ra. Itt lüktet legelevenebben az élet. A folyamon a tengeri hajók nagyvíz idejében *Han-kou*-t is elérik. Legújabban rendkívül erős gépekkel felszerelt folyami hajók messze felhatolnak Szecsuanba, egészen *Csun-csing*-ig. A több mint ezer kilométer hosszú *Császár-csatorna*, a csatornaépítés egyik csodája, a Sárga-tengert köti össze a Jang-ce torkolatával.

A szárazföldi közlekedést északon kétkerekű öszvér- és lófogatokkal bonyolítják le, a hegyvidéken át pedig tevékaravánokkal. Északon egészséges úthálózatot találunk, rajta a szekerek is közlekedhetnek. Délen azonban, ahol minden talpalatnyi helyet termelésre kell felhasználni, szekérutak nincsenek, csak keskeny, 1—1·5 méter széles gyalogösvények. Ezeken a gyalogösvényeken bonyolítják le az egész forgalmat. Az asszonyok és előkelőségek hordszéken ülnek, míg a terményeket és egyéb anyagot vállra vetett bambuszrudakon szállítják. A nagy emberforgalomnak megfelelően, az utak mellett sűrűn, 4—5 kilométer távolságra fekszenek a vendégfogadók.

A távolságot az Egyenlítő egy fokának kétszázad részével, az úgynevezett *livel* mérik. A li hosszúsága 645 méter. Értéke azonban nem állandó. A hegyvidéken és nehezen járható területen megrövidül, úgyhogy a li mintegy időmértékké alakul át. Tagadhatatlan, hogy ennek is megvan a maga előnye.

A lassan korszerű világra áttérő Kína belátta, hogy ezekkel a kezdetleges forgalmi eszközökkel nem boldogulhat. Több elsőrangú országutat építettek és a vasúti hálózattal is mindinkább igyekeznek az országot behálózni.

Kézműipara rendkívül fejlett. A begyakorolt iparágakban sokkal finomabban dolgoznak, mint az európaiak. Famunkáik bámulatosak, de elsőrangú világhírű lakkiparuk is. A lakkot a *Rhus vernifera* fa nedvéből állítják elő. Érdekes, hogy a vasat alig használják. A vasat majdnem mindenütt bronzsal helyettesítik. Bronziparuk nagyon értékes, művészi. Kerámiájuk régóta híres. A földpátos fehér porcellánföld hasznosítását a kínaiak találták fel. A papírost már ismerték, amikor Európában még viaszra és pergamenre írtak. Az igazi kínai papíros rongyból készül, szívós és áttetsző. A selyem, iránytű, puskapor, könyvnyomtatás, tűzijáték ismeretével is századokkal megelőzték minket. Fejlett a drágakő-iparuk is, bár valódi drágakövet csak ritkán használnak. Festészetük régi időtől fogva fejlett. Anatómiai ismeretük azonban hiányos, ezért gyakoriak az elrajzolások. Tusrajzaik bámulatosan finomak. Szobrászatuk kevésbé értékes.

Vallásuk valamikor talán a *sámánizmus* lehetett. Ide utal a sárkányok, szörnyek tisztelete, a sok babona és a varázslatokba vetett hit. Később áttérnek a természeti erők imádatára, főleg azokéra, amelyek mindennapi kenyerüket és boldogulásukat megadják. A természeti jelenségekben lelket látó *animizmus* ma is alapja a kínai vallásnak, de megtaláljuk a *totemizmus* nyomait is. A néphit a legrégibb uralkodóházakat állatokból származtatja, fecskéből, daruból, sárkányból. Kínának legnagyobb összetartó ereje az ősök tisztelete, a *manizmus*. Ha ezt vallásnak nevezhetjük, akkor ez az igazi nemzeti vallásuk. Az ősök

A Mandarin-teaház Sang-hai-ban.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
ISMERTETŐ

Előkelő kínai nő sétára indul.

Kanton egyik utcája.

Templomudvar a Jang-ce mentén.

tiszteletét a magasabb erkölcsi bölcséletet tanító *Kon-fu-c'* (Konfucius latinus átírás) is magáévá tette. A manizmusból és animizmusból fejlődött ki az államvallás, az *univerzizmus* és az államszervezet. Egész állmi és társasági életük a családon alapszik. A legfőbb családfő és főpap maga a császár, mint a *teokratikus* szervezet feje.

A kínaiak élete most is sokkal közelebbi kapcsolatban van a természettel, mint a miénk. A természeti jelenségeket a *jang*, férfi és a *jin*, a nő ellentétes erejének megnyilvánulásával magyarázzák. A jang és a jin változásából keletkezett az egész mindenség, a kozmosz.

Lao-ce-nek, a *taoizmus* megalapítójának tanítása szerint a természeti jelenségek titokzatos ereje a *tao* törvénye szerint irányul.

Az egyszerű népet az elvont bölcsélet nem elégíti ki. A nép mindenfelé a pompát, a fényt, a külsőségeket szereti. Ezt megtalálja a *budizmusban*.

De azért a budizmus, bár kolostorait mindenfelé látjuk az országban, mégsem játszik nagy szerepet. *Kínában a papság nem hatalom. Papi birtok, egyháziadó nincsen.* A kolostorok és barátok tisztán csak a kegyes adományokból élnek.

Van még eléggé tekintélyes számú *izlam* hitű is. Számuk mintegy 30 millió. Az ország nyugati hegyvidékében élnek.

A keresztény vallás terjedése Ázsia legrégebbi kultúrájú népe között igen lassú. Legnagyobb eredményt a jezsuiták érték el 1600 körül, de csak azért, mert megtúrták az ősök tiszteletét és Konfucius tanait. A különböző szekták és csoportok féltékenysége azonban később szétrombolta a megindult sikert. A keresztények száma ma egész Kínában két és fél millió.

A kínai nép józan, békeszerető, *vallási türelmetlenségre sohasem ragadtatta el magát.*

Államszervezete évezredek óta a monarchia volt. Alapeszméje azonban nagyon különbözött a nyugati egyeduralkodólétól. Alapja nem a hűbérrendszeren, egy kiváltságos nemesi osztályon nyugodott, hanem előkelő demokráciával az egész nemzeten. A császár népének nemcsak vezetője,

de atyja is volt. A császárság bukása után a köztársasági államformát fogadta el az ország. Ez azonban nem tudta helyettesíteni a császárság összetartó erejét, a birodalom részekre bomlott. Az ellentét Észak- és Dél-Kína közt még jobban kiéleződött, annyira, hogy a valamikor egységes császárság ma több, egymástól független kormányra oszlik. Északon székel a pekingi kormány, Közép-Kínában a nan-kingi kormány, névleg ez egyesíti az egész birodalmat, délen a kantoni kormányé a hatalom, sőt a keleti tengerparton is külön kormány működik.

V. Sang-Hai-i emlék.

Indulunk Hong-kong-ból . . . Gőztűlkünk hosszan bűg, a hajókötelek egymásután hullanak a vízbe s mi lassan távolodunk a molótól. Még látjuk a rakodópartok nyüzsgő életét, az integető barátokat, a síneken futó hatalmas gőzdarukat, a komor hajók hosszú sorát, — de amint a csavarok forgása megerősödik, egymásután halványodnak el ezek a kedves képek.

Hajónk nem azon az úton távozik, amelyen jött. A csatornán keresztül az egész szigetet megkerüli. Hogy ezt a kis körutat kedvünkért tette-e, nem tudom, de nem is firtatom. Mindenesetre néhány kellemes órát szerzett vele. A sziget és a szárazföld között keskeny, szeszélyesen kanyargó csatorna húzódik. Mindkét oldalán pompás zöldelő hegyoldalak, helyenkint szinte merőlegesen alábukó, ezüstfehér sziklafalak. Sokszor emlékeztetnek a mi Vaskapunkra. Csak most látjuk milyen nagyszerűen védhető, milyen bevehetetlen helyen fekszik Hong-kong.

Hajónk képe egyszeriben megváltozott. Elmentek a misszionáriusok, az apácák és egy csomó utas. A fehérek megfogytak, a sárgák megsaporodtak. Mondhatnám, hogy úgy hirtelenében megszínesedtünk. A japániak és kínaiak már nem kucorognak szerényen a fedélzet egyik sarkában, növekvő önbizalommal széltében mozognak az egész hajón. Több japáni nő is utazik velünk. Kopogó gétákban, fehér harisnyában, befele fordított lábakkal topognak a fedélzeten. De bizony korántsem olyan szépek és kedvesek, mint ahogy képzeltük; alaktalanok és csámpások. Még a gyermekek is mások, szótlanok, komolyak, akár a felnőttek.

Két érdekes új alakunk is van, két amerikai. Az egyik, az öreg, kicsi, kecskeszakállas, pápaszemes, sapkát és bő nadrágot visel, úgy néz ki, mint valami vigyorgó gnóm, és nem is állhat messze tőle, mert állandóan csak dollár, dollár és ismét csak dollárt hallani ki beszédéből. Mindenféle pénznemnek pontosan ismeri az értékét, sőt van is a zsebében; s amikor erről vagy arról beszél, azt állandóan ad oculos meg is mutatja. A másik olasz eredetű, de most már ő is amerikai. Rémségesen hadarva beszél és a szavak felét egyszerűen elnyeli. Ez is igazi üzletember, aki azt hiszem könnyen túl tudná tenni magát egy és más elavult előítéleten. Van még egy olasz. Eredetileg osztrák származású, most azonban görög alattvaló. De hogy meddig, azt senkise tudja, talán ő maga sem. Féltnacat nyelvet beszél, természetesen egyiket sem jól, minden országban otthon érzi magát s nem veszi észre, hogy mégis hazátlan. Nemzetközi, nemzetiségét úgy változtatja, mint más a fehéreneműjét.

Kabinomban hárman vagyunk. Egyik társam angol lovaskapitány Börmából. Mit mondjak róla? Rendesen öltözködik, minden föltűnés nélkül, de toalettje eltart két óráig. Ő az egyetlen, aki minden este szmokingba vágja magát. Űsd-vágd kapitánynak neveztem el. Asztaltársnőmmel van jóbarátságban, aki szintén «dress»-el, minden vacsorára estélyi ruhában jelenik meg. És ebből nem enged. Még erős tengerjáráskor sem tágít, bár utoljára is háromszor lett öltözködés közben rosszul. Másik kabintársam rajna-vidéki német. Négy évet töltött Jávában, különben is sokat kószált Keleten. Egyik fajtája az önimádóknak. Összes fölvételein ott szerepel, s a magyaráztatnál mindig a legfontosabb: «Én, én meg a feleségem, én meg a lovam és így tovább». A hajók és szállodák címképeit szorgalmasan gyűjti. Egyszer éppen akkor leptem meg, amikor böröndje előtt térdelve nagy gonddal ragasztotta fel legújabb szerzeményeit. De láttam ennek ellentétjét is. Volt olyan is, aki még a vasúton sem akarta megengedni, hogy vadonatúj böröndjére bármit is ráragasszanak. Ezek az emberek böröndjük kedvéért utaznak. — Van még néhány német, s kiegészíti a társaságot két veszedelmesen csinos portugálus leány,

helyesebben félvér. Ők bírják legkevésbé a hajóutat, a rossz idő miatt alig láthatók.

Készen is volnék a leírással, ha nem hallok estefelé a felső fedélzetről francia szót. Felmegyek, hát egy páter és egy fiatal, igen rokonszenves hollandus beszélgetnek. Csatlakozom hozzájuk, és igen megörülök ennek, mert megtanultam tisztelni, becsülni, egy embert, aki családot, hazát, mindent elhagyva kijött, hogy egész életét egy nagy célnak szentelje. Amint úgy lassan bizalmasabbak lettünk, elmondja, hogy bátyja is hittérítő, Braziliában. Ő maga, miután tanulmányait befejezte, most kelt útra, hogy Mongoliában térítsen. Szegény öreg édesanyját odahaza hagyta. Valószínű, hogy sohasem látja többé, mert csak tíz év után kap egy évi szabadságot. Feltéve persze, hogy ezt az időt megéri, mert hányat elragad közülük a tifusz s a többi betegség. Bizony, mondja nehéz volt elválnia anyjától, úgyszólván összerogyott testén kellett, hogy átugorják. Én csak azt sajnálom, hogy ezt a nemes buzgalmat, ezt a fenkölt lelkesedést idegenben és nem otthon az ő népe körében kamatoztatja.

A térítésben már megtért kínai hívők segédkeznek. Ezek készítik elő a talajt. Csak azután jön a misszionárius. A fiatal hollandus, aki jól ismeri Keletet, megerősíti szavait. De mesél olyan dolgokról is, amiről fogalmam sem volt. Hogy a rabszolgaság vígan virít Kínában, de még Hongkong-ban is. Sokan eladják gyermekeiket, bármi áron, éppen csak hogy megszabaduljanak tőlük. A szerencsétlenekkel tulajdonosuk kénye-kedve szerint bánhat. Nap-hosszat dolgoztatják, Hongkong-ban persze csak otthon, de az ország belsejében akár meg is ölhetik. Azért van, hogy minden térítőnek árvaháza is van.

Így évente ezeket mentenek meg, ezeket művelnek ki és tanítanak meg a szeretet vallására európai pénzzel és erővel. És ugyanekkor ismét ezeket gyilkolnak meg európai, amerikai és japáni pénzen. Hát ez hogyan lehetséges? Nézzük csak meg az érem túlsó oldalát is. A fillérek a talált gyermekekért tiszták. De nem tiszták azok a milliók, amelyekkel a kínai kormányokat segítik; az a pénz, amellyel

az egyik kormány a másikat megbuktatja. Mint minden vállalkozáshoz, a kormány buktatáshoz s új kormányalakításhoz is pénz kell. Azt pedig valahonnan venni kell. Egy-
pár millió dollár 6—8 százalékos kamatra. Ez maga is elég haszonnal jár, de a tulajdonképpeni üzlet nem ez. A kölcsön mellett 10—15-szörös biztosítékot is lekötnek a hitelezők. Kína rendesen nem tud fizetni, s így ez az aranybánya, az a földterület, majd ez meg az a jog siklik ki kezéből. Ha pedig véletlenül nyugalom állana be, akkor hamar felléptetnek egy ellenjelöltet, hogy a hasznos üzemben fennakadás ne legyen.

Szoktak az államok másmódon is területeket szerezni, és pedig a nemzeti becsület, az egyéni vagy kereskedelmi szabadság megsértése címén. Olyan hallatlanul nagy kártérítést követelnek, hogy a kormány nem tudja megfizetni. Erre aztán lefoglalják ezt a várost, meg azt a kikötőt. Hogy pedig szerzeményüket biztosítsák még hatalmas védőterületet csatolnak hozzá. Így könnyen megérthetjük a kínaiak határtalan gyűlöletét az idegenekkel szemben...

Másnap reggel erősen mozog a hajó. Felöltözködöm s támolyogva felmegyek a fedélzetre. Az örökké mosolygó kék ég eltűnt. Nehéz, ólmos felhők borítanak be mindent. A tenger azúrja is megváltozott, haragos fehér tarajos hullámok szántják fel a végtelent. Hideg északi szél fúj, nehéz esőcseppek vágódnak arcomba. A hajó orránál különösen erős a szél, de innen legszebb a haragvó tenger. A hullámok folyton felcsapnak, végig seprik az egész hajó elejét. Hajónk nehezen küzd az elemekkel, 15 t. mérföld helyett csak 9-el haladunk. Szörnyen bukdácsolunk, a hajó minden ablaka szorosan zárva.

Tegnap még trópusi meleg, ma meg dermesztő hideg, pedig alig hagytuk el a Térítőt. Ilyen gyors változást még nem éltem át. A fedélzet képe is megváltozott. Eltűntek a könnyű ruhák, a szép fehér öltönyök. A legénység sötét posztóba bújt, fölibe hatalmas csizmát és gumikabátot öltött. Én is minden magamra vehetőt felöltök, de így is folyton vacogok. Az utasok fele nagykabátban, vastag plédbe burkolózva hever a nyugszékeken és elátkoz ten-

gert, hajót, mindent, ami ezzel a nedves elemmel csak összefügg. Másik fele meg keserves megadással nyög kabinjában. Az étkezésnél alig vagyunk néhányan. De itt is egyik a másik után hagyja el helyét. Akik ottmaradnak még mosolyognak egyideig, míg végül ők is követik a többit. Én keveset eszem, csak meleget és egész nap a fedélzeten járkálok. Így ez alkalommal is elkerültem az «áldozatot» Neptunnak.

*

Utunk negyedik napján a *Jang-ce-kiang* vagy röviden *Jang-ce* torkolata elé érünk. Még messze vagyunk a partoktól és íme a tenger színe megváltozik. Előbb csak szökésen csillogó, majd mindinkább sárgára színeződik. Sárgára festi az óriási folyó rengeteg iszapja. Már a folyó torkolatában járunk, a révkalauz felszállt a hajóra, hogy a veszélyes homokzátonyok közt felvezesse — és még mindig se híre, se hamva a partoknak. A *Jang-ce*, a kínaiak *Kék-folyója* — lehet ugyan, hogy eredeténél, csekély ötezer kilométerre innen csakugyan kék, itt azonban inkább csokoládészínű — Földünk legnagyobb folyamai közé tartozik (a Duna 2860 km hosszú). Csak órák múlva pillantjuk meg a partokat, mint keskeny csíkok húzódnak tova két oldalt. Homokos lapályok, lombtalan fák, fehérre meszelt házak, mögöttük a termékeny síkság.

Sang-hai, Keletázsia legfontosabb nemzetközi városa mintegy 50 t. mérföldre fekszik a folyó torkolatától. Innen ered kínai neve: *Sang-hai-hszen* «Tenger fölött (fekvő) város». A város nem fekszik a *Jang-ce* partján, hanem egyik mellékfolyója, a *Hoang-pu* mellett. A *Jang-ce-kiang* partja a nagy árapály különbség miatt nem alkalmas a kikötésre.

A *Huang-pu* torkolatánál fekszik *Vu-zung* városa és mellette a hasonló nevű erőd. Kedvezőtlen vízállás esetén a nagy hajók *Vu-zung*-ban kötnek ki és itt végzik a rakodást. *Sang-hai*-val 16 kilométer hosszú vasút köti össze. A vasút 1876-ban épült, de csak egy évig volt üzemben, a fanatikus tömeg hamar szétrombolta. A tüzet és füstöt okádó mozdonyban a Sárkányisten kigunyolását látták. Csak 1898-ban épült fel ismét. Így olvassuk, de ez nincsen egészen így.

Talán egy országgal szemben sincsen annyi téves beállítá-sunk, mint Kínával. A Sang-hai—Vu-zung-i vasút felsze-dése sem róható fel a kínai kormánynak vétkül. Melyik kor-mány engedné meg, hogy idegen, sőt saját alattvalója is országútra kérjen engedélyt és lopva vasutat fektessen arra. A nép maga különben nem is tartózkodott ettől a kurta vasuttól és tömegesen használta.

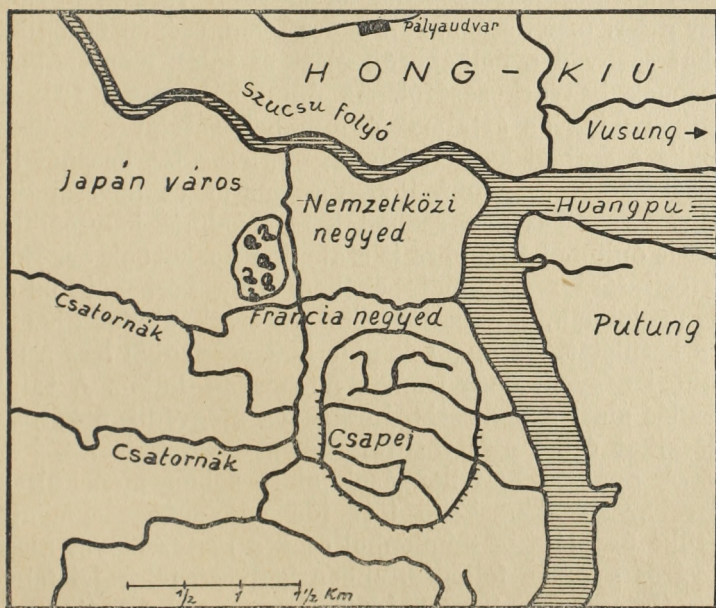
Az erőd birtokáért 1932-ben rengeteg vér folyt. Bár Japán a Jang-cé-n szinte egész hadiflottáját felvonultatta, s az akkori haditechnika minden eszközét felhasználta, mégis csak akkor tudta nagysokára birtokába venni, ami-kor a rosszul felszerelt kínai csapatok onnan kivonultak. Ugyanilyen hősieken küzdöttek a kínaiak *Csapej*-ben is. Az egész város lángokban állott, kő-kövön nem maradt és mégis a végsőkig kitartottak. A kantoni 19-es hadosztály valóban halált megvető bátorsággal harcolt. Az bizonyos, hogy Japán ezzel a haditettével nem sok dicsőséget aratott. Természetes, hogy Japán is csak az árutilalom ellen küz-dött, a szabad kereskedelem védelmében.

Hoang-pu-ban nyüzsgő, eleven élet fogad. Gőzhajók siklanak el mellettünk, számpánok, vitorlás dzsonkok úsz-nak lefelé az árral vagy igyekeznek Sang-hai-ba. A kisebb járműveket számpánnak hívják, a nagyobbakat, amelyek a 10 tonnát már meghaladják, dzsonknak. Nagy gyékény-vitorláikat dagasztja a szél. A dzsonkokról messze hallik a vontatott ének ütemére evező kulik dala. A parton gyáarak füstölögnek, hajódokkok, tárházak sorakoznak.

Nemsokára elérjük a külvárost, horgonyt vetünk, meg-érkeztünk.

Amint az óriás ereje megbénult, mintha belőle éledt volna az a sok apró jármű, csónak, naszád, ami hajónkat körülnyüzsgi. Vad rohanással igyekeznek felénk a kínaiak fecskefarkú csónakjai. Különös módon eveznek. Nem oldalt hajtják a csónakot, mint mifelénk, hanem hátul a csónak farában forgatják ide-oda a megrögzített evezőt. A hatósági orvos már elévgezte szemléljét. Megérkezik a hajóstársaság kiküldötte is. A leveleket hozza és ugyancsak ő adja hírül, hogy milyen rakomány vár a hajóra: ettől függ tovább-

indulásunk ideje. Most már csak a révhajót lessük, hogy a partra vigyen. Bár, hogy egészen őszinte legyek, még a révhajónál is jobban várunk másvalamit, helyesebben másvalakit. Két urat várunk, a fél hajó népe tolong és szorong érettük. Hajónk ugyanis a sok mindenén kívül két menyasszonyt is szállít, akiket hazulról rendelt két «bús nimet». Az ajánlott levélben bizonyára megírták, hogy küldjenek

Sang-hai térképe.

nekik postafordultával két erős, de olcsó feleséget. Nohát olyanok is. De az nem baj, mert nagy ára van erre az asszony-népnek. No, de ne zavarjuk őket!

Révhajónk éleset fütyülve indul. Egészen megtelt bőröndökkel, csomagokkal, emberekkel. Sokan kiszállnak, sokan megérkeztek rendeltetésük helyére, s ezeknek bizony nem nagyon jól eshetett, hogy az első dolog, amit látnak egy meztelen hulla, amelyet lassan ringatnak a piszkos

habok. Kereskedelmi hajók mellett siklunk el, a világ szinte minden nemzetének látjuk lobogni zászlóit. Odább hadihajók horgonyoznak csöndesen, békésen — csak öblös torlukat ne fordítanak olyan vészajtóslóan a város felé. El tudom képzelni, milyen jól érezhetik magukat a bennszülöttek, ekkora védelem láttára.

És kibontakozik a város a megszőkülő folyónak immár mindkét oldalán.

Előttünk fekszik Kína legnagyobb városa, *Sang-hai*. Már a Kr. u. X. században népes telep, szépen fejlődik, de sokat szenved a belháborúk alatt és talán még többet az idegenek beavatkozásától. Az ópiumháborúban 1842-ben, amikor Kína az ártalmas ópium behozatalát megtiltotta, Anglia a szabad kereskedelmet, esetleg saját hasznát látva vesélyeztetve, rommá lövi Vu-zung-ot és beveszi Sang-hai-t. Eredmény: a szabad kereskedelmet helyreállítják, vagyis ópiumot továbbra is szabadon hozhatnak be. Ennek biztosítására a nankingi békében Kína bérbeadja 99 évre az angoloknak, amerikaiaknak és franciáknak Sang-hai egy-egy kerületét. Az angol és amerikai negyedből lesz a nemzetközi negyed, de a francia megmarad külön. A taiping lázadás alatt a nemzetközi csapatok megvédik a várost és állásaikat újból megerősítik.

A gyakori belvillongások alatt sokan menekültek a városba, sok kereskedő jött ide vagyonát megmenteni. A tőke úgy látszik mindenhol csak a biztos helyet szereti. A város gyorsan fejlődik, ebben kedvező földrajzi fekvése is segítségére van. Sang-hai Kína legnagyobb folyója mellett fekszik, ez pedig kitűnő víziútjával az ország belsejét a tengerparttal köti össze. De még ezenkívül is gazdag, termékeny síkságnak központja. Lakossága 1910-ben 700,000 felül volt. Az 1935-ös népszámlálás adatai szerint Sang-hai lakossága 3.551,000 főből áll. Szédületes növekedés. Ebből kerek egymillió jut a nemzetközi negyedre. Az idegenek száma 66,000.

Miután a folyó mellett hosszan elnyúló *Hon-kiu* előváros mellett elhajóztunk — csak természetes, hogy ez is idegen felügyelet alatt áll — a város szívében a nemzetközi negyed pompás kő partja mellett, «Bund»-on kötünk ki.

Sang-hai nemzetközi negyedének sok szép épülete van, különösen a Bund-on. Egyik-másik valóságos felhőkarcoló. Itt vannak a bankok, a konzulátusok, ugyancsak itt vannak a különböző nemzetek postaépületei is. A Bund-ról betérünk az International Settlement, a nemzetközi negyed főutcájába, a Nan-king-Road-ba. Az egész út tele üzletekkel, áruházakkal. Itt van a nagy nemzetközi kereskedelem fő ütőere.

A forgalom igen nagy. Minden utcasarkon rendőr áll. És jaj annak a kulinak, aki át mer futni, ha nem szabad az út. Úgy visszarántja copfjánál fogva, hogy még déd-unokája is megemlíti. A copf viseletet a Mandzsu-ház erőszakolta rá a népre, ma már alig látni. Az bizonyos, hogy mindenfelé nagy a rend. Az itt élő európaiak és idegenek védelméről nemcsak a szárazföldi csapatok és a jól felfegyverzett rendőrség gondoskodik, hanem még önkéntes őrségek és szabads csapatok is. A bennszülötteknek nem szabad fegyvert viselniök. Az idegenek tekintélyét, amennyire csak lehet, emelik. Fehér embert még csak érinteni sem szabad.

Gépkocsi, villamos, kocsik, riksák követik egymást. A sok furcsa jármű közt legérdekesebbek a nagykerektű taligák. Különösen a vidéken használatosak. Kína keskeny útjain ez felel meg legjobban. Alakja után ítélve nagyon régi eredetű lehet. A nagy, majdnem méteres kerék olyankeppen van beépítve, hogy két oldalán is lehet rakodni, nemcsak mögötte. Egy ember már el tudja tolni. Nagyobb teherrel még egy, két vagy három ember is vontatja. Ezzel szállítják az árukat, a terményt. Ezen viszi az egyszerű kuli butorzatát, vagyónát ha költözik, tetejébe még egész házanépe is felkapaszkodik. Így csakugyan elmondhatja: Omnia mea mecum porto, de természetesen kínai nyelven.

Ellátogatunk *Csapej*-be, a kínai negyedbe is. A majdnem köralakú várost, ódon, még a XII. században épült fal veszi körül, kívül meg csatorna, csak úgy nyüzsög rajta a sok naszád és bárka. Riksánk megáll, a kuli kap 10 centet, kiszállunk. A ténfergő vezetők közül fogadok egyet, megindulunk.

A szűk utcák mindkét oldalán faragványos kínai házak,

bódék. Hosszú, lelógó táblák hirdetik, mi mindent lehet ott vásárolni. A földszinten vannak a nyitott bódék, nemcsak bolt, de műhely is mindegyik. Itt készítenek el mindent. Rézművesek, elefántcsontfaragók, selyemkereskedők vég nélküli sora. Az aranyművesek olesó aranygyűrűket árulnak. Egy pillanat alatt belevésik az ember nevét is, csak le kell előbb fordítani kínaira. Igaz ugyan, hogy az ember ezt nem igen tudja, dehát ott van a vezető, elvégez az mindent. Így lett az én doctor philosophiaemből a világ összes tudományainak doctora — de hát kicsire nem nézünk. Keresztbefont lábakkal dolgoznak az elefántcsontfaragók. Előttünk faragják a sárkányok tarajos fejét, a kövér, jól táplált Buddhát, aki elégedetten nyugtatja kezecskéjét domború hasacskáján. Odább szép selyem festményeket, színes ruhadarabokat, faragványokat, porcellánokat látunk.

Az utcákon hihetetlen tömeg tolong. Pálcikákkal ebédjüket habzsoló kulik, veszekedő vevők és árusok, semmittevők, lézengők. Minden talpalatnyi helyen ember, s az út nincsen több egy szekér szélességünél. A szűk utcákban csak lassan haladhatunk, bár vezetőm úgyszólván utat vág. Egyedül az ember egy perc alatt elveszne és talán sohasem találna ki ebből az útvesztőből, — hogyisne, amikor egyik ház, egyik utca olyan, mint a másik.

Most valami tér felére érünk. Tele van sátrakkal. Banánt, narancsot, zöltséget és nyalánkságokat árulnak. A mindenféle hús, tojás és nem tudom mi között előkelő szerepe van a fagylaltnak, de különösen az úgynevezett üveg-fagylaltnak, ami nem más, mint jégre tett halszemek.

A tér egyik vége tóra nyílik, közepén régi híres teaház. Ez a Mandarin teaház. A ház tetejét zöld majolika fedi, sarkai jellegzetesen felkunkorodnak. Kiugró bambusz erkélyek, a kertben virágzó cseresznyfák, girbegörbe fenyők, örökzöld bokrok és csodálatos alakú fehér mészkő sziklák.

A zegzúgos hídon elérünk a teaház elé. Ajtaján vezetőnk bekopog. Az előcsarnokba lépünk. Falán aranybetűstáblákon vannak kiírva az énekesnők nevei. Az emeleten szép tágas, gyönyörű régi faragványos terembe érünk. Sötét-

barna falát arany s piros rajzok díszítik ; színes lampionok és lobogó tüzek világítják.

Az egyik ablak mellett helyet foglalunk. Az asztal is, a székek is kopottak, rongáltak, de valóságos remekei a faragó művészetnek. Nagyokat bókolva jön a hosszú copfú, fekete kabátos tulajdonos. Teát kérünk. Bár ne tettük volna! Igazi kínai teát adnak. A zöld tealevelek ott úszkálnak a csésze fenekén és ha fogytán van a nemes nedű, egy kannából forró vizet töltenek rá, és ki-ki élvezheti tovább. Hogy a levelek ne csússzanak az ember szájába, a csészét fedél takarja, s így szürcsöli az ember az ismeretlen valamit. Forró vízbe mártott törülköző kendőket is hoznak, hogy arcunkat törülgetve, hűsítsük magunkat. Sőt kínai pipát is állítanak elénk. Társam, a hajó távirásza neki is adta magát az élvezetnek, de csakhamar megúnta a dicsőséget. Minden öt-hat szippantás után újra kellett tömni a pipát, pedig hát nem is ő tömögette és gyújtogatta, hanem vezetők. Így csakugyan megértem, hogy minden valamirevaló előkelőségnek legalább is húsz szolgára van szüksége.

A terem belső részén az emelvényen szép sorjában leányok ülnek, nevüket odalenn olvashattuk volna, ha tudnánk kínaiul. Az előadás megkezdődik. Ahogy én azt bár, faragatlan fülemmel kivehettem, éktelen lárma, amit legsikeresebben dobokkal, rézüstökkel meg sípokkal lehet előidézni. Ehhez néha még hozzájárul az énekesnő nyávogása. Kiegészíti végül a hangversenyt az a rengeteg papagály, kanári, rigó és egyéb énekes madár, ami ilyen előkelő helyről igazán nem hiányozhatik. Nekem még ezek tetszetek legjobban.

Egy templomot is meglátogatunk.

Emelkedettebb helyen fekszik, kertecske közepében. Köralakú kapun lépünk be. Típusos kínai kertben vagyunk, körülöttünk virágzó azaleabokrok, jázmin és gledicsiák. A szeszélyes alakú fák alatt tavak, ezekben szelíd teknősök meg aranyhalak. A törpe fák csodaszörnyek, istenek alakját mutatják, mind megannyi csodája a kertész türelmének. Lépcsők. Ismét kapun haladunk át, kettős-ereszével a mi székely kapuinkat juttatja eszembe. A templom udvarán

vagyunk. Itt is azaleák, virágok, tavacskák, sziklák. Odább fadobok és harangok hatalmas rézállványokon.

Fehérbe öltözött barát fogad. Ő vezet a színes majolikával díszített templomba. Amint belépünk, valóságos géppuska pergőtűz fogad. Ez arra való, hogy az isten, aki valószínűen kicsit nagyot hall, észre vegyen bennünket. Aki nem olyan előkelő, mint mi, az kénytelen maga hívni gonggal vagy tenyerei összeverésével. Magától értetődő, hogy a nagy isten nem fog ezeknek valami nagyon sietni.

A félignyitott templomban valami nagyon haragos isten székelhet. Hatalmas bronz szobrát egész csomó félisten és harcos őrzi. Rettenetes tekintetétől minden gonosz azonnal megrémül — de még az igazhívő is. Vezetőm állítása szerint hatvannégy félisten és ugyanannyi harcos büszkélkedik itt. Én bizony nem számláltam meg őket, inkább készségesen elhittem mindent. A főisten közelében pirosra meg aranyra lakkozott lámpásokat, sokágú gyertyatartókat, füstölő pálcikákat látunk. Egy szó, mint száz, meg van itt minden, amit egy ilyen hatalmas isten csak kívánhat.

Este megnézünk egy színházat. Riksába ülünk, először balra fordulunk, aztán jobbra, majd ismét balra és végül nem tudom merre és elérünk a mulatók városrészébe. Egész utcasorok végesvégig tele teaházakkal, színházakkal, mulatókkal.

Már az utcán halljuk az előadást, de azért mégis bemegyünk. Fűlsíketítő láрма fogad, éppen az egyik főhős lép be. Az ajtó függönyét négyen is lebbentik fel egyszerre és legalább egy tucát szolgál áll ott magasra tartva rangjelző tábláit. A ruha mind páratlan gazdag arany és selyemhímzés, a háttér is nehezen aláomló selyemszőnyeg. A kiállítás valóban nagyszerű. Díszlet nincsen, csak nehéz selyem függönyök a falakon.

De térjünk vissza a főhőshöz! Amikor a zene a legrettenetesebb kaoszt játssza, egyszerre csak megjelenik az ajtóban s megáll. Rettenetesen fenséges! Még a zene is elhallgat. Bő, arannyal hímzett kaftánban van, fölötte elől-hátul sokszínű kötény. Sisakja ragyogó sárkányfej. Hátára pedig, valószínűen nagyobb pompa kedvéért különböző színű

zászlók vannak erősítve. De ez még mind semmi! Arca bíborvörös, szemei ökölnagyok, szakálla pedig — a legrettenetesebb minden között — egészen a térdéig ér és koromfekete. Most megindul és előre jön. De olyan elképzelhetetlen méltósággal, amilyent más, mint kínai nem tud megjátszani. Minden lépése előtt a zene egész futamot játszik a legnagyobb fortissimóban . . . és csak akkor lép. Lehetőleg úgy, hogy ruháját minél magasabbra rugja és a falábútságot minél jobban kidomborítsa. Végre egészen a rivaldáig jön . . . A zene örjítő szépen játszik. És most . . . amikor a kedélyek a legmagasabb extázisig fel vannak izgatva, a zene elhallgat és a hős . . . egy retteneteset bódít és közben mérgesen ráncigálja méteres bajuszát. — Ha erre ismernék a vastapsot, mindenesetre olyat kapna, hogy minden művész megpukkadna a sárga irigységtől. A hős azért jött, hogy egy vitéz harcos és egy szende hajadon — fejét legalább is két méteres pávatoll ékesíti — egymásba szeressenek. Ez megtörténvén, elvonul a hős, elvonul a nő, a férfi és elvonulunk mi is . . .

Mindez csak volt. Mert most már aligha látni a faragott kapukat, a szép sziluettű teaházat, a magányos templom virágzó azaleáit. A régi Csapejt eltörölte a japáni betörés. A gyújtó bombák, a robbanó gránátok nem nézik mit ölnek meg.

*

Sang-hai-ban megismerkedünk a kínai pénznemekkel is. S ez nem is olyan egyszerű dolog, mint az ember gondolná. Kínának pénzrendszere különleges, sőt bonyolult. Mivel az utazás legfontosabb alapja a pénzen épül fel — ismerkedjünk meg vele, nehogy később nagyon isráfizessünk.

A kínai nyíltan imádja a pénzt. Ha veszélyes helyzetbe kerül vagy valami nagy vállalkozás előtt áll, kérésének támogatására úgy véli legsikeresebben az égiek jóindulatát megnyerni, ha nekik pénzt ajánl fel. Ezt azonban a veleszületett gyakorlati érzéssel úgy oldja meg, hogy az oltár előtt valódi pénz helyett — amiért mégis csak kár volna — papirospénz utánzatot, avagy papirosból készített pénztekercs utánzatokat éget el. Kényelmes és olcsó. A gyer-

mekek nyakába talizmánként szintén pénzdarabokat szoktak kötni.

Gyakorlati gondolkodásukra jellemző, hogy a pénzt csak érben, tehát megfogható értékekben becsülik. 2500 év óta a réz az értékmérő. Ennek megfelelően leginkább rézpénz volt a forgalomban. Mintha a réz és bronz kultúrának a hatását mai nap is lehetne érezni.

A legrégebbi pénz széles kard meg emberalakú volt. Később Kr. e. a II. században jelképes jelekkel ellátott pénzérmeket vernek, közepén négyszögletes lyukkal. Ez az alak maradt fenn egészen a legújabb időkig. Az utolsó dinasztia, a Mandzsu-család idejében a rézpénz ötvözete 50% réz, 41% cin, 6% ólomból állott. De verték a pénzt egyenlő mennyiségű rézből és cinből is.

Ennek a legkisebb pénzegységnek *cien* vagy *kes* a neve. Általánosan használt neve az utóbbi. Értéke a féllírénének felel meg. A rézpénzt százanként csomóba fűzik, s azokat ötével-tízével koszorúba kötik. Az ilyen ötszázas, illetve ezres éremkötegeket nagyobb fizetéskor súllyal mérik. Valósággal mázsálják a pénzt, mert hiszen öt pengő értékű pénznek már öt kilogramm a súlya.

A kes egy ezüst *tél* ezredrésze. Ez azonban csak súlyt jelent, és nem pénzegységet. Napjainkig különböző értékű tél-ek voltak forgalomban. Nemcsak az állam, a vámhivatal, de még egyes városok is különböző értékű télt adtak ki. A hivatalos «tél» vagy «liang» 60·50 gram súlyú ezüstnek az ötvénye. Alakja peremnélküli, trópusi sisakhoz hasonlít. Öttől-ötven tél értékű ezüst ötvények voltak forgalomban. Szükség esetén az ezüst darabot el is fűrészelték; súlyának megfelelő értéke így is megmaradt.

A vert ezüst érmeket az idegenek hozták be a Fülöpszigetekről a XVIII. és XIX. században. Különösen sok *mexikói dollár* került az országba. Forgalmuk azonban mégis csak a tengerpartra szorítkozott.

A különböző fajtájú és értékű pénznem természetesen a pénzváltó üzletek felvirágozására vezetett. Annyira, hogy egyes bankoknak saját olvasztóműhelyük volt, hogy a helyi finomságú télt előállíthassák.

Északkinai Tien-cin vidékéről.

Koldusasszony leányával.

Sang-hai-i csónakosok.

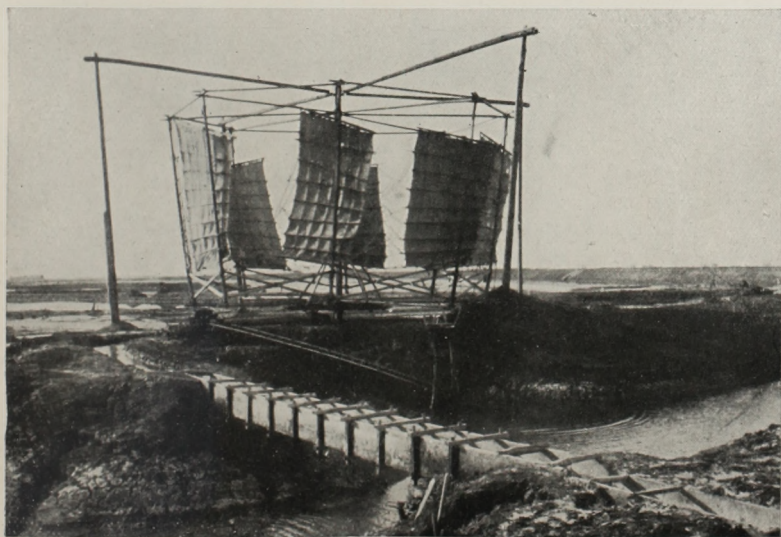

Taligát vontató kulik.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Állami sótelep Tien-cin mellett.

Vitorlás szélmalom.

Leprás az utcán (San-hai-kvan).

Útca a Kínai-városban.

1913-ban is még kes-sel kellett fizetni mindenütt a birodalom belsejében. 1914-ben mint a forradalom vívmányát eltörlik a télt és a dollárt ismerik el egységes pénznek, de kevés sikerrel. Mai nap már úgy a tél, mint a kes, kiment a forgalomból. Jórészt ennek is a világháború volt az oka. A háború alatt a réz ára nagyon emelkedett. Élelmes kereskedők hajórakomány számra összevásárolták Kínában a kest, amit aztán busásan értékesítettek. Különösen a japániak voltak nagy mesterek ezen a téren. A kes kiment a forgalomból, helyette új pénzről kellett gondoskodni. Minden tábornok, minden tartományfőnök pénzt veretett — persze rosszat. A zürzavar csak növekszik. A mexikói dollár árfolyama emelkedik. Bár egy dollár száz centet foglal magában, értéke mégis 110—115 cent ezüstben és 220—230 rézben. De még ez az érték sem állandó, szinte naponként változik az ezüst és réz árfolyama szerint. Úgy látszik, a láncosok nemcsak minálunk, de Kínában is megéltek. — Végre mégis csak megállapodtak a *jancsikáj dollárban*. Juan-Si-Kai, a köztársaság elnöke 1916-ban jó ezüsből veret pénzt, amit örömmel fogad az egész ország. Azóta, főleg a kikötővárosokban ez lett az általánosan használt pénznem.

Érdekes, hogy Kínában arany alig van forgalomban, helyette inkább bankjegyeket használnak. A papirospénz Kínában sokkal régibb keletű, mint Európában. Megbízható adatok szerint a kormány először a IX. században bocsátott ki bankjegyeket. Marco Polo is megemlékezik a papirospénzről, amelyért — amint mondja — maga a császár szavatolt. Az állami bankó ezer kes, illetőleg egy tél értékű volt. Nemcsak a Bank of China, a Nemzeti Bank, de más bankok is adnak ki papirospénzt, ami azonban rendesen csak a környéken érvényes. A papirospénzen angol felirat is van. A bankok a birodalom legtávolabbi részébe is pontosan elvégezik az átutalást.

VI. Nan-King.

Hogy a Jang-ce-kiang vidékét jobban megismerjem, egy kis vargabetűvel felmentem a Jang-ce mentén *Nan-king*-ig. Nan-king ősrégi, nagyműveltségű város, különösen a Ming-dinasztia uralkodása idején volt nagyjelentőségű. Sokáig volt az ország fővárosa is, amint neve, Nan-king (Déli-főváros) is mutatja.

Vonatom először Vu-zung-erőd irányában vezet a Hoang-pu folyása mentén, majd a Jang-ce-kiang széles tölcserőtorkolata mellett haladunk felfelé. Mintegy 160 kilométer távolságig olyan széles a hatalmas folyó torkolata, hogy a szomszég partot nem látni. Valóságos tenger.

Jang-ce-kiang (ejtsd: Yann-c'-tyann) messze fent, a *Tibeti-fennsíkon*, 4000 méter magasságban ered. Eredeténél *Murusszu* a neve, ezen a néven egyesíti a *Marco-Polo* és *Tangla-hegység* közti 1.9 millió négyzetkilométernyi vízgyűjtő területről a csapadékot. Mély szurdokokban először délkeletnek tartva, a hátsóindiai hegrendszer vonulatait követi. Érdekes, hogy itt egészen közel kerül három hatalmas folyó egymáshoz: a *Szalvin*, a *Mekong* és a *Jang-ce*. Közel futnak, de igen magas hegyvonulatok választják el egymástól. Ugyanezt az irányt követi a Jang-ce első nagy mellékfolyója, a *Jalung-kiang* is. A délkínai tönkre kikerülve, a Jang-ce iránya megváltozik, északkeletnek fordul. Járhatatlan völgyeken, sellők és zuhatagok közt rohan alá. Felveszi a *Jalung-kiang*-ot több mellékfolyójával együtt. Vize megdagad. Ezer méter mély kanyonban örvénylik. Majd átszeli *Szecsuan* gazdag tartományát. Itt már hajózható. Keletnek fordulva, ismét hegyláncokon töri keresztül magát, míg el

nem éri *Icsang*-ot. Innen egészen a torkolatáig könnyen hajózható. *Icsang*-tól nem messze a lapályra tér, fölveszi egyik legnagyobb mellékfolyóját, a *Han-kiang*-ot, *Han-kou*-nál.

Han-kou a mellette fekvő *Han-jang* és *Vu-csang* városokkal együtt másfélmillió lakót számlált 1912-ben. A *tai-ping*-láadás előtt még nagyobb volt. *Huc* szerint a három város lakosságának száma elérte a nyolemilliót. *Huc* becslése bizonyára túlmagas. *Han-kou* 1861 óta az idegeneknek is meg van nyitva. Élénk kereskedelmi telep. Nyáron, nagyvíz idején az óceánjáró hajók *Han-kou*-ig közlekednek.

A *Jang-ce* Kínának legfőbb ütőere, kényelmesen be lehet hatolni rajta az ország belsejébe. Ezért találjuk a legtöbb, az európai forgalom számára megnyitott várost éppen a *Jang-ce* partján. De ugyancsak itt ismerték meg a benszülöttek legelőbb és legjobban az európaiakat, kultúrájukat, technikájukat és gondolkodásukat. Így lett aztán *Kanton* mellett az átalakuló Kínának éppen ez a vidék a legnevezetesebb központja. A császárság megdöntése, szadzadunk nagy forradalmi törekvései mind innen indultak ki.

A lapályon számos tó van, amelyek a *Jang-ce* folyórendszerével függenek össze. Ezek közt legnevezetesebb a *Tung-ting*-, a *Po-jang*- és a *Tai-hu*-tó. A *Tai-hu* mellett a *Jang-ce* folyása már nagyon meglassúdik, szétágazik, hatalmas nagy deltát épít. Óriási tölcsértorkolattal nyílik a tengerbe. Zátonyai miatt sokhelyen nehéz a hajózás. Víz-tömege alacsony vízálláskor is több, mint négyszerese a Duna legnagyobb vizének. Áradáskor 12—15 méterrel is emelkedik. Áradása májusban kezdődik s júliusban a legmagasabb. Ha túlságosan sok az eső, elhagyja medrét és árvize végighömpölyög a sűrűn lakott vidéken. Az 1931-i óriási árvize országos csapás volt; rengeteg emberéletet követelt, az anyagi kár meghaladta a kétmilliárd dollárt. Amint reülőgépekről megállapították, 88,000 négyzetkilométert öntött el, tehát majdnem akkora területet, mint a mai Magyarország (93,000 km²). Az áldozatok legnagyobb számát azonban nem maga az árvíz követelte, hanem az utána fellépő rettenetes éhínség. A karasztrófa nyomán 23

millió hajléktalant tartottak számon, úgyhogy az árvíz 50 millió embert érintett. Szédületes arányok.

Sok törmelékert hoz magával, sok zátonyt épít, de korántsem annyit, mint a Hoang-hó. Alsó folyása mentén végig gátak szegélyezik. Amikor még a Hoang-hó is a Csendes-óceánba ömlött, a két delta valósággal összenőtt. Ebből az időből maradt meg az a számtalan tó és laguna, amelyen keresztül a Császár-csatorna vezet.

A Jang-ce torkolata mai nap már nem nő. A tengerjárás erős, a tenger munkaképessége túlnagy. A dagály 7 méter magasra is felszökik. A tenger olyan hatalmasan ostromolja a partokat, hogy azokat végig meg kellett erősíteni. Háromszáz kilométer hosszúságban húzódnak a partvédő gátak. Földünknek legnagyobb ilyenemű építkezése. Különösen a *Hang-csou-öböl*ben óriási a dagály ereje. Itt látni legszebben a berohanó özönárat. Az özönár sajátos tűnemény, úgy látszik, csak néhány száz éve lehet meg, mert hiszen *Hang-csou-fu* Marco Polo idejében hatalmas, nagyforgalmú tengeri kikötő volt; ma pedig az egész öbölben szinte lehetetlen a kikötés.

Nézzük csak meg, mi is az az *özönár*. Dagály idejében, tehát naponta kétszer végnélküli széles fehér sáv jelenik meg a messze tengeren és rettenetes, feltartóztathatatlan erővel óriási víztömeg zúdul neki a partnak. Az ár homokfala a 4 méter magasságot is eléri és vágató ló gyorsaságával rohan föl a folyón. Legveszélyesebb *Hang-csou* öblében és városa közelében. A folyó partja mentén már sokat veszít erejéből. Néha azonban eléri *Sang-hai*-t is és ilyenkor nagy pusztítást végez. Ennek az egyedülálló természeti tűneménynek a keletkezését úgy magyarázzák, hogy a nagymélységű óceán peremén a deltavidék sekély mélységű partvidéke olyan mintegy lépcső. A dagály rohanó vize ebbe beleütközik, megtorpan és ezáltal a magasba szökik. *Hang-csou-fu* vidékén az özönár ellen emelt védőfal 7 méter magas és bronzkapcsokkal egymáshoz erősített faragott kövekből épült.

De térjünk vissza útunkra *Nan-king* felé. Gazdag rizsföldek között járunk, Kína egyik legtermékenyebb vidékén,

Közelben az óriási mesterségesen felduzzasztott *Tai-hu*. Vízével öntözik az egész környék rizsföldeit. Csatornák, hajók, vontató utak, boltozatos hidak teszik változatossá a tájat. Marco Polo a legnagyobb elragadtatással beszélt erről a vidékről. Felemlíti, hogy tizenkétezer híd van Hang-csou-fu-ban magában. Talán mégis csak túlzott kissé a jeles utazó!

Most kis zöldelő erdők mellett haladunk el. Fenyvessel takart hegy csúcsán büszkén szökellik a magasba a hétmeleletes «Csu-szan-pagoda». Közeledünk Csöng-kiang-hoz. A vidék festői, öblök, sötét fenyvesek, szigetek tűnnek fel. Ezek közt legnevezetesebb a folyó közepén az «Ezüst-sziget». Sötét erdővel borított sziklái pagodák és templomok. Hasonlít Böcklin híres «Halottak szigeté»-hez. Azt mondják, hogy a delfinek idáig is felúsznak, sokszor látni őket, amint a folyó piszkos hullámai fölé kiszökkennek.

Elérkeztünk *Csöng-kiang-fu* városa elé. Negyedmillió lakosával fontos kereskedelmi központ a Jang-ce partján, szemben a *Nagy-csatorna* torkolatánál. A csatorna hossza Peking és Csöng-kiang között 800 kilométer. Hang-csou-ig további 300 kilométer. Közel a városhoz fekszik az «Arany-sziget». A magas halom oldalában hatalmas buddhista kolostor és pagoda. Csöng-kiang-fut az angol csapatok 1842-ben ostromolták, itt folyt le a döntő ütközet, amely Kínát az európai tőkének megnyitotta.

A változatos, gazdag, termékeny vidéken keresztül valóságos élvezet az utazás. Az ember szeme nem győz eleget nézni, lelke nem győz eleget csodálkozni. Megérkeztünk *Nan-king*-ba, a birodalom jelenlegi fővárosába. A város a Jang-ce jobbpartján elnyúló hegyháton épült. Már Kr. e. 200-ban fennállott. Legnagyobb a Ming-család uralma kezdetén. *Yung-Lo* császár idejében az udvar is itt székelt. Régibb utazók szerint a világ legnagyobb és legszebb városa volt, népessége meghaladta az egymilliót. Belviszályok, polgárháborúk alatt sokat szenvedett, de azért 1842-ben, amikor az angol hajóhad először volt *Nan-king* alatt, a városnak még félmillió lakosa volt. Legtöbbet a taiping lázadás alatt szenvedett. A felkelők és később

a császári csapatok szinte versenyeztek dúlásában. A lázadók lerombolták a régi császári palotákat, feldúlták a sírhelyeket, megsemmisítették a világhírű porcellántornyot. Lakossága annyira megfogyott, hogy *Lóczy* és *Cholnoky* becslése szerint a mult század végén legfeljebb 20—30,000 lehetett.

A városhoz közeledve, már messziről látni a halmokon végig a falakat. Az ember elámul a hihetetlen nagy munka láttán. Pedig ez csak gyermekjáték a majdnem 4000 kilométer hosszú Nagyfalhoz képest. Nan-king-ot mai napig 40 kilométer hosszú és 15 méter magas fal övezi. Amióta ismét a birodalom fővárosa lett, rohanosam fejlődik. Lakói száma most egymillió. Különösen az új kereskedelmi városnegyed forgalmas. De látni még a letűnt idők pompájának síró emlékeit is, régi nagyságának romjait. A mandzsuvárostól keletre az egykori Tiltott-városon belül a Ming-császárok palotáinak romjai még ott hevernek.

A város közelében fekvő Ming-császársírok közül csupán a dinasztia megalapítójának, az 1398-ban elhunyt *Hung-Vu* császárnak a sírja maradt meg. Az óriási sírkert háromívű kapuval kezdődik. Azontúl a «Szellemelek útja», amely egészen a sírokig vezet. Az út mindkét oldalán lovak, oroszlánok, tevék, elefántok szobrai az életnagyságot meghaladó méretben. Utána polgári és katonai személyek képmásai következnek. Az eredeti emléksarnokok a taiping-lázadásban elpusztultak. A jelenlegi templomban, amelyhez a mostani kormány pompás, széles lépcsőfeljáratot építtetett, csak néhány kegyeszer maradt meg, amivel a Ming-dinasztia megalapítójának évenként áldozatot mutatnak be. A második udvarban *Kang-Hszi* (1662—1723) föliratai láthatók a császár látogatása emlékére. A hátsó udvar alagútba torkollik, amely piros fallal kerített terraszra vezet. Mögötte legalább 50 méter magas, fákkal benőtt mesterséges halom rejtje magában a császár porait.

Nan-king környéke a legbájosabb vidékek közé tartozik. Kedves kirándulóhelye a *Bíbor-hegy*, itt van *Szun-Ja-Cen* nagy forradalmárnak a sírja. Különös tiszteletüket vele szemben azzal juttatták kifejezésre, hogy az ő sírja még a Ming-császárokénál is magasabban fekszik.

A híres *Porcellántorony* vagy inkább pagoda a város déli kapuja előtt állott. A pagoda építése tizenkilenc évig tartott. *Szuen-Ti* császár alatt 1430-ban fejeződött be. A császár ezt a remekművet elhunyt anyja emlékének szentelte. «Kegyeletet pótló pagoda» volt az épület neve. Külsején «Első pagoda» felírás díszítette. 1800-ban villámcsapás érte, «a dörgés szelleme egy gonosz szörnyeteget hajszolva, azt a pagodába szorította». Akkor három emelet elpusztult, de 1802-ben ismét helyreállították. A taipingok kíméletlen dühe rombolta le és pusztította el ezt a világcsodát.

A pagoda téglából épült és csak a burkolata állott mázos porcellántéglából; színük zöld, vörös, sárga és fehér volt. A nyolcszögletes épület tíz láb magas kőalapon nyugodott. A föld színén szélesen kiugró oszlopos tornác vette körül. Fölötte kilenc emelet. Mindegyik emeletet jellegzetes, sarkain felfelé hajló cseréppel fedett kiugró tető szegélyezte. Arannyal és rézzel fedett csúcsos tető koronázta. A tető közepéből kilenc gyűrűvel övezett árbóc emelkedett ki, s hatalmas aranygömb fejezte be. A legfelső emelet tetőéleit az aranygömbbel vasláncok fűzték össze. A tetőélek sarkain harangok csüngtek, számszerint 152. Ezek a szélben lágy hangokat hallattak. Belsejébe lépcső vezetett föl, aranyozott Buddha-szobrok díszítették, de különben is sok igazgyöngy és drágakő pompázott a pagodán. Magassága hiteles feljegyzések szerint majdnem pontosan 100 méter volt. Óriási magasság egy egyedülálló toronynak, hiszen a budapesti Szent István-templom legmagasabb pontja is csak 95 méter.

Az olyan töméntelen vagyont és emberéletet pusztító taiping-lázadásnak sokáig Nan-king volt a főfészke.

A *taiping-lázadás* vezére *Hung-Hiu*, *Kuang* tartomány egyik falujában született, szegény szülők gyermeke volt. A vizsgákra Kantonba utazott. Ott ismerkedett meg az európaiakkal. Harmincöt éves koráig többször megkísérelte, hogy a szigorlatokat letegye és a «kü-zsem» irodalmi rangot elnyerje, de eredménytelenül. Kantonban protestáns vallási iratokhoz jutva, vallási rajongó lesz. Falujában is sokan szegődnek hozzá.

Rövidesen a taipingok vezérévé küzdi fel magát. A lázadás 1849-ben kezdődött. Első hívei a «Hármas társaság» tagjaiból, az ópiumháború óta Kanton környékén kóborgó katonákból kerültek ki. Nemsokára számban és erőben meggyarapodva, *Hu-nan* tartományon át elérik a *Jang-ce-kiang*-ot. Útjukban mindenütt tűzzel, vassal pusztítottak. A templomokból, pagodákból minden szobrot kihánytak s felégettek. 1853 elején Hang-jang, Vu-csang és Han-kou kezükbe esik, majd Nan-king-ot is beveszik, mely mindig főhadiszállásuk és Hung-Hiu székvárosa marad.

Hung-Hiu a «Tai-ping» (Nagy-béke) címet választotta megalapítandó dinasztíája nevéül. Érdekes, hogy vallási olvasmányai alapján hajlott a kereszténységnek egy bizonyos általa megállapított iránya felé, talán azért is pusztította olyan kérlelhetetlenül a régi templomokat és szobrokat. A lázadókkal sokan rokonszenveztek, mert a keresztény vallást látszottak követni. Az európaiak mindenkor jó fogadásban részesültek körükben.

1854-ben az egész had Peking ellen indult, de nagy veszteséggel visszaűzik. Visszaveretve, a Nagy-csatorna vidékére húzódnak. A vezérek meghasonlása miatt számuk megcsappan, de szerencsétlenségre 1860-ban az egész császári sereg, mert zsoldját nem kapta meg, hozzájuk csatlakozik. A lázadók 1860 végén már Sang-hai-t fenyegetik. A várost elfoglalniok azonban nem sikerült. A rákövetkező évben újból megkísérelik, de ismét hiába. A lázadókat Sang-hai alól csak az európai hadihajók segítségével tudták visszaverni. Végre 1864-ben *Li-Hung-Csang* későbbi nagy államférfiúnak sikerült a tizenöt évig tartó lázadást levernie.

A felkelés a Mandzsu-házat nagy veszéllyel fenyegette, tíz tartomány volt a lázadók kezében és kérdéses, hogy nem buktak volna-e el európai segítség nélkül... Sorsukat azonban így sem tudták elkerülni.

A XX. század legelején ismét forrongás észlelhető, a nép nyugtalankodik, de főleg az egyetemet járt ifjúság elégedetlen. A modern kultúrát elsajátítandó, rengeteg ifjút küldtek ki különösen Japánba, de más országba is. Ezek tudománnyal, tettvágygal tele hazaérkeztek, de megfelelő

elhelyezkedést a régi uralom alatt nem tudtak kapni. 1910-ben már tömegével csatlakoznak *Dr. Szun* zászlója alá. Az elégedetlenség napról-napra nő. A gyermekcsászár *Pu-Ji*-nek nincsen sem ereje, se tekintélye. 1911-ben lemond *Juan-Si-Kai* javára. Ekképpen szól a néphez:

«Én csak gyermek vagyok, nem kívánok a nép akarata ellen cselekedni. Látom, hogy a nép köztársaságot óhajt, kinevezem *Juan-Si-Kai*-t a kínai köztársaság elnökévé!»

A császár maga nevezte ki utódát.

Juan-Si-Kai, az első elnök, erőskezű ember volt, de sajnos, 1916-ban hirtelen meghalt. Halálával kiújulnak a zavargások. Anglia, Franciaország, Japán, Oroszország beleszólnak az ország belügyeibe és csak növelik a zavart. Több tartomány föllázad. Függetleníti magát. A lázadók ellen fölvonulnak az északiak, Han-kou-ban véres csaták dúlnak. Több, mint 150,000 ember pusztul el, a felkelést leverik.

Északon Peking a főváros, délen Kanton függetleníti magát, középen Nan-king-ot tesz meg fővárossá. A küzdelmet az idegenek ellen Nan-king kezdte meg. Külföldi honfitársaitól, majd meg Kantontól kap segítséget. A déliek vezére *Szun-Ja-Cen*, akit csakhamar a többi tábornok is elismer. Megválasztják a birodalom elnökévé, de alig egy pár hónappal rá, hogy Pekingbe bevonul, hirtelen meghal. Csodálatos, hogy ezek a nagy emberek mind ilyen váratlanul hűnynak el. Sang-hai-ban, Kantonban erős japán-és angolellemes mozgalom indul meg. A sanghaji mozgalom mellett tűntető tömeget Kantonban gépfegyverrel lövik. Erre megkezdődik a kizárás Anglia ellen s eltart több, mint egy esztendeig.

A szovjettől belopott kommunista eszméknek Kínában is akadnak követői. Az eszmék legnagyobbbrészt a munkásság körében terjednek. A szervezett, könnyen mozgósítható munkásság, amely ezenkívül a műszaki eszközök használatában is járatos, a forradalmosításban már betanult oroszok vezetése alatt erős ellenfél volt. Számuk kétmillió körül járt. *Csang-Kai-Sek* tábornoknak csak nehéz küzdelem árán sikerült őket leverni.

De rokonszenveznek az eszmével Közép-Kína kisbérllői is. A földbérlők a rendkívül magas adó és bér miatt el vannak keseredve. Sokhelyen lázadás tör ki, az uralmat magukhoz ragadják és a birtokosok ellen fordulnak. Ahol igazságosabb a földelosztás, a kommunizmusnak nincsen talaja, de Dél- és Közép-Kínában, amerre a parasztoknak csak kilenc százaléka birtokos és hatvankilenc százaléka bérlő, a helyzet igen veszélyes volt. Látjuk ebből is, hogy a kommunizmus olyan betegség, amely csak egészségtelen, beteg szervezetben, igazságtalan, kizsákmányoló bánásmód mellett tör ki. *Ahol a népnek munkája nyomán megvan az emberhez méltó megélhetése, ott a kommunizmusnak nincsen talaja.*

Dél-Kínában a kommunizmus leverése után a nemzeti irány győzedelmeskedik. Itt többet érintkeztek az idegekkel, a tömeg hamarabb megérti az új eszméket. Különösen a diákság van áthatva a nemzeti eszméktől. S vezetése alatt a nép is hajlik feléje. Ezért tudott Csang-Kai-Sek gyors eredményt elérni. 1931-ben alkotmányt adnak ki, amely egészen Szun-Ja-Cen tanításán alapszik. Az alkotmányt kiadták, de az ígért reformokat nem teljesítették.

Kelet-Turkesztán, Tibet, de főleg Mongólia elpártolásával Peking elveszti földrajzi értékét, a japánok előretörésével a politikait is. Először Han-kou-t tették meg fővárossá, utóbb Nan-king-ot. Az első messze volt a tengerparttól, az utóbbi meg kissé túlközel van, az ellenség könnyen elérheti.

Jelenleg Közép-Kína és a Jang-ce vidéke a nankingi kormány vezetése alatt áll, Észak-Kínát a pekingi tanácsköztársaság irányítja, Dél-Kínában a kantoni kormány uralkodik. Van azonban még egy negyedik kormány is a nemzeti és kantoni kormány érintkezése határán, Kianghszi tartományban. De még ezenkívül is az egyes tábornokok vetélkedése megnehezíti az erős központi kormány megalakulását. Az egész birodalom hadereje mintegy 800,000 ember, de nincsen egységes vezetés alatt.

A Mandzsu-dinasztia 1911-ben bukott meg, de nem akadt, aki a hatalmat átvéve, új császárságot alapított

volna. Azóta Kína gondolkodása sokban megváltozott. Manapság már el tudják képzelni, hogy köztársasági irány mellett is boldogulhat az ország. A nép mindjobban bekapcsolódik az európai és amerikai műveltségbe, főleg értékési annak technikai előnyeit.

Végeredményben mégis úgy látszik, hogy a bonyolult zűrzavaros viszonyok ellenére Kína erősödik, a nankingi kormány befolyása nő és a fehérek mindinkább veszítenek hatalmukból. Csak riválisa, a sárga testvér, Japán, tudott hasznot meríteni az ország vajadásából. Az oroszok segítségét Kína egyideig szívesen vette, de aztán képes volt magát túlerős befolyásától mentesíteni. Németország, amelynek kevés veszteni valója volt Kínában, a békés kereskedelem és gazdasági összeköttetésen keresztül csak nyert. Ezzel szemben Anglia a legérdekeltebb fél, sokat veszített. Kereskedelme igen erősen hanyatlott. Bevitele 1931-ben még 59·4 millió font volt, 1933-ban meg már 9·5 millió fontra zuhant alá. Az angol koncessziós területek közül Han-kou, Kiu-kiang, Csöng-kiang a kínaiak kezére került vissza.

VII. Népének szelleme.

Bús roncs vagyok, beteg és negyvenéves,
ő három volt s ártatlan, kedves-édes.
Nem is fiú, de több a semminél,
kislányka, aki csókol, gőgicsél.
Egy nap pedig eltűnt a semmiségbe,
árny lett belőle, aki ragyogott.
Azóta érzem, hogy vérünk s a testünk
a föld felé húz és rabláncba estünk.
Végül derülten néztem őt, ki meghalt,
azt mondogatva, hogy a múltban sem volt.
Három tavasz, tél múlt így csendesebben,
már azt hittem, feledni is tudom
s ma reggel vér fakadt a régi sebben:
öreg dajkáját láttam az úton.

*Po Csü-i.**

Kínának egész szervezete, állami élete és közigazgatása a családon nyugszik. Amint a népszámláláskor is csak a családokat írják össze, ugyanúgy a család adja meg az egész óriási birodalomnak az alapját.

Minden család lezárt egység, benne a családfő az uralkodó. A családapa igazi major domus. Joga van gyermekei élete és halála fölött, de ezzel szemben felelős családjának minden tetteért is. Ezt a törvény egészen határozottan ki is mondja. Úgyhogy bizonyos esetekben halálbüntetéssel büntetik a családfőt családja valamelyik tagjának vétkéért is. A családi élet bensőséges és szigorú szabályokon alapszik. A fiú, ha megnősül, apja házába költözködik és to-

* Kosztolányi D. fordítása.

vábbra is megmarad annak hatalma alatt. Minden családtagnak kötelessége, hogy a másikat gyámolítsa. A családtagok jövedelme közös családi pénztárba kerül, hováfordításáról a családi tanács gondoskodik. Ezt a szokást Keleten többfelé megtaláljuk.

A családi élet alapja a szülők és idősebb testvérek tisztelete, amint azt Konfucius megállapítja :

«A fiatalok az idősebbektől tisztelettel tanácsot kérjenek ; érintkezéskor szerényen viselkedjenek és a beszédben legyenek alázatosak. Menet közben helyet adjanak. Ha pedig állanak vagy ülnek, mindig a legalacsonyabb helyet foglalják el!»

«Ha az idegen öt évvel idősebb, tisztelettel kell övezni, ha pedig tíz évvel, akkor mint idősebb testvért kell tisztelni».

Mencius mondja : «Ha az egész világon a szülőket tisztelnék és az idősebbeket becsülnék, akkor az egész világ békében élne». Hozzá kell azonban fűzni — és ha kínaiak volnának — mert csak náluk van a tisztelet olyan erősen kifejlődve.

Legnagyobb bűn a szülők ellen elkövetett vétség. Ez az állam elleni merénylettel egyenlő elbánás alá esik. A törvények is ugyanazzal a szigorral sujtják. Történt egyszer, hogy egy ember anyját megütötte. Ez olyan rendkívüli esemény, hogy a történetírók is feljegyezték. A kormány megtudta és elrendelte, hogy a község összes tisztviselői elveszítsék állásukat, a község pedig kiközösíttetik. A vétkes háza leromboltatott és ő maga elrettentő példa gyanánt tízezer darabra vágattatott széjjel.

Az ősök tiszteletére az áldozatot csakis fiúutód mutathatja be. A közmondás szerint : «A legerényesebb leánygyermek sem ér annyit, mint egy nyomorult fiú».

Elképzelhető így az az öröm, amikor *fiúgyermek* születik. A házat földíszítik, piros lobogót tűznek ki rá. Roknok, barátok jönnek látogatóba, szerencsét kívánni, az asszony helyzete egyszerre megszilárdul. Ha azonban leány születik, akkor nincs se öröm, se vigasság ; csöndben észrevétlenül igyekeznek átsíklani ezen a szégyenen.

A fiúgyermeket továbbra is nagyobb gonddal, nagyobb

odaadással nevelik, mint a leányokat. A fiút dédelgetik, becézik, óva védik minden bajtól. Féltik a gonosz szellemektől, féltik a varázslattól. S hogy a gonosz szellemeket megtevésszék, a fiúknak leánynevet adnak. Mert csak természetes, hogy a gonosz démonok elsősorban az értékes fiúkat támadják meg.

A kínai fölfogás kiválasztott, isten kegyelmét különösen élvező egyént nem tud elképzelni. Tiszteli, becsüli a hatalmon lévőket, népének gondozóit, de nem imádja őket. Minden tisztességes foglalkozású család gyermeke saját erejével felküzdheti magát a legmagasabb méltóságig. Az igazi demokrácia és a legnemesebb szellemi arisztokrácia egyedül Kínában található föl. Öröklött rang csakis az udvarnál a császár leszármazottai között van. *Született nemességet, kiváltságos osztályt nem ismernek.* «Wohlgeboren, hochwohlgeboren, hochgeboren» és egyéb megkülönböztetés nincsen — mindenki egyformán «geboren». *Az ős esetleges árulásának gyümölcseit az utódok nem élvezhetik.* Kivételt csakis Konfucius leszármazottaival szemben tesznek, a nagy bölcsnek kijáró tiszteletből. Kínai fölfogás szerint nem a fiú érdeme, hogy kitűnő atyja volt, aki megérdemelte a kitüntetést, hanem az apát illeti az elismerés, hogy hasznos polgárt adott a hazának. Ebben a fejetetejére állított gondolkodású birodalomban (?), ha a fiú valami magas címet vagy kitüntetést ér el, akkor azt atyja is megkapja még abban az esetben is, ha már nem volna az élők sorában. Furcsa, különös, de így van.

Kínában bárki elérheti a legmagasabb hivatalt, ha a megfelelő vizsgákat leteszi. Ha azt azonban elmulasztja akkor a főember fia is visszasüllyed a köznép közé.

A gyermek nevelése 7—8 éves korában kezdődik, tehát jó évvel később, mint minálunk. De még a táplálásban is van különbség, az anyák gyermekeiket négy éves korig is szoptatják. A tehetősebbek a neveléshez magánoktatót fogadnak, míg a szegényebbek közös tanítót tartanak. A gyermekek első olvasmánya bölcs mondásokat és apró történeteket tartalmazó könyv, ezekből mintegy ezer írásjelt ismer meg. A könyvben a következő mondásokat olvashattuk:

«Az ember természeténél fogva jónak születik».

«Ha a nevelés hiányzik, az ember megtevéd».

«Ha a drágakövet nem csiszoljuk, nem használhatjuk ékszernek».

«Három természeti erő van: Ég, Föld és az ember».

«Három világosság van: Nap, Hold és a csillagok».

«Szeretet, igazság, tisztesség, bölcsesség és hűség az öt főerény».

«Öröm, harag, szomorúság, félelem, szeretet, gyűlölet és vágy a hét főszenvedély».

A vizgák anyaga régen szinte kizáróan csakis a klaszszikusok ismerete volt; mintha csak azt mondanók, hogy a jogtudomány mindenre képesít. Az első vizsgát a fiú kerülete székhelyén állja ki, a másodikat a megyeszéken és a harmadikat a tartomány székhelyén. A vizgák rendkívül szigorúak voltak, de annyszor lehetett azokat ismételni, ahányszor az illetőnek módjában állott. A legmagasabb vizgák Pekingben a császár védnöksége alatt folytak le. A vizgákon elért rang magasságát a kalap búbján színes gomb árulta el. Legmagasabb szín a piros volt, aztán következett a kék, kristályosan áttetsző, fehér és arany. A mandarinok viseltek még gyöngyfűzéseket a nyakuk körül. Az a bizonyos pávatoll, amelyet olyan gyakran idézünk, nem rangmegkülönböztetés, hanem külön kitüntetés jele volt.

A *leánygyermek* nevelése természetszerűen igen különbözik a fiúgyermek nevelésétől. A klasszikusok ismerete nem olyan fontos reánézve, mint inkább az, hogy később jó családanya legyen.

A kínaiak egyik sajátosságos, most már nem használatos szokása volt a *lábnyomorítás*. Érdekes, hogy ezt a fájdalmas és veszélyes műtétet is bizonyos fokig a családi élet szempontjából hajtották végre. Szerintük a láb megnyomorítása, az ikra elernyedése által a medence erősebben fejlődik s így az asszony termékenyebb lesz. Más felfogás szerint a beavatkozással az asszonyt jobban az otthonhoz akarták kötni. Azt mondják, hogy K. u. a IX. században kezdődött ez a divat. Dél-Kínában erősebben terjedt el, mint

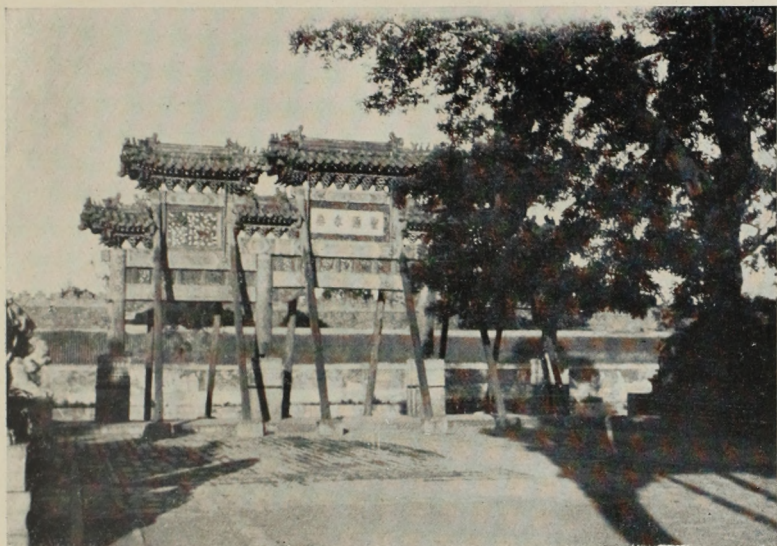
északon, de nem minden nép vett részt benne. Így a mandzsu és mongol nők mindenkor megtartották lábuk természetes alakját. Éppen így a munkásosztály is, különben nem dolgozhatott volna. 1664-ben úgy látszik, hogy a kormánynak aggályai vannak és nem akarja a lábnyomorítást tovább tűrni. Ebben az évben *Kang-Hszi* császár parancsot is ad ki ellene, de alig egy pár év múlva visszavonja tilalmát.

Mai nap az emberi tévedésnek ez a szörnyű divatja már elmúlt; csak egyes igen öregasszonyokon láthatjuk még az «arany liliomokat», ahogy az elnyomorított lábakat hívták. Hogy végeredményben mire volt jó, — nem tudjuk.

Kínában nagy szégyen, ha a leány nem megy férjhez, ezért legtöbbször már gyermekkorában eljegyezik. A menyasszony férjét először az *esküvőn* látja. Nem ők választják egymást, hanem a közvetítő hozza őket össze. Ha a fiatalember nősülni akar, elmegy a közvetítőhöz. Kimutatja, hogy elegendő jövedelme van az asszony eltartásához és hogy az apai házban is van számára hely. A vőlegénynek és menyasszonynak nem szabad hogy hasonló hangzású neve legyen. De még ennél is fontosabb, hogy mit szól az egészhez az asztrológus. Hogy a csillagok járását vizsgálva, szerencsésnek találja-e a jövőendő házasságot; egyszóval, hogy mit mutat a horoszkóp.

Ha már nincsen akadály, a kérő írásos házassági ajánlatot küld az ismeretlen menyasszony szüleihez. A választ szintén írásban kapja kézhez. A komoly dolgokat jó írásban elintézni. Vajjon, ha a nálunk is ezt a szokást követnék — több volna-e a házasság vagy kevesebb? Közben értékes ajándékokat cserélnek. Végül pedig a vőlegény a horoszkóp segítségével megállapíttatja, hogy melyik nap a legkedvezőbb az esküvőre.

Az esküvő napján a leány hangos jajgatással elbúcsúzik szüleitől, testvéreitől, barátnőitől. Hasonló szokást láttam Erdélyben is, ott a búcsúztató beszél a leány helyett és bizony nem egyszer ríkatja meg az egész családot szívhez szóló kenetteljes beszédével. Naplementekor a kendőkbe és fátyolokba burkolt menyasszony — szegényke a sok ruha alatt alig tud lélekzeni — beleül a vőlegénytől küldött

Lakkozott kínai-kapu Csing-tau közelében.

Vásár Nan-king mellett.

Mandzsú nők.

Ősrégi taliga.

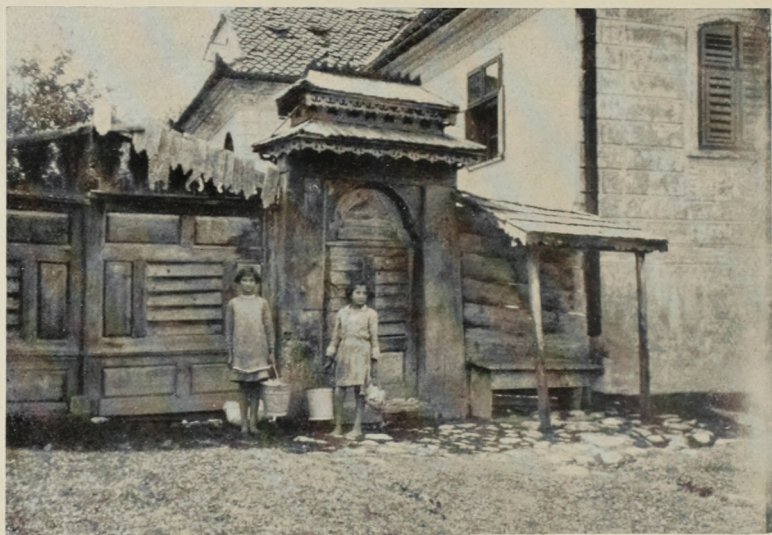
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

A madárkát sétálni viszik.

Mongol lovasok.

Székelykapu Hosszúfaluban.

Székelykapu Hétfaluban.

gyaloghintóba. Tüzijáték, puskaporropogás, zene mellett a közvetítő vezetésével jövődő férje lakására viszik.

A vőlegény gazdag selyem öltözetben szülei háza előtt várja menyasszonyát. Bevonulás után a fiatal pár először a ház ősei oltára elé járul, hogy ott *kottant*, áldozatot mutasson be. Innen a lakásba mennek. Előkelő családok körében a vőlegény díszes teremben a házi trónusra ül és itt vezetik elibe a menyasszonyt. Itt szabadítják meg a leányszót a sűrű fátyoltól, itt látja meg a vőlegény először menyasszonyát. Ezután a fiatal ara jövődő férje szülei előtt tiszteleg s nekik engedelmességet fogad. Végre az egész összegyűlt násznép előtt a mátkapárnak, két vékony fonállal összekötött csészét nyujtanak, amely színültig borral van megtöltve. Ivás közben eltépik a fonalat — s ezzel meg is történt a házasság. A fonál elszakítása azt jelképezi, hogy az asszonynak minden kapcsolata megszűnt családjával szemben.

A gazdagok, vagyonosok esküvője természetszerűen sokkal fényesebb, pompásabb. Az elképzelhető legnagyobb pompát a császári ház fejtette ki. Idegenek ilyen alkalommal nem lehettek jelen, így csak a külsőségek után ítéltünk.

Tung-Csi császár a szokástól eltérően, csak későn, császár korában nősült, 1871-ben. Az esküvőt megelőzően császári parancs jött, hogy a legfelsőbb öt rangba tartozó polgári mandzsu tisztviselők és a két legfelsőbb katonai rangba tartozók 12—17 éves leányait össze kell írni és azokat az udvarnál be kell mutatni. A bíráló bizottság a leányszók közül kiválasztja azokat, akiket érdemesnek tart arra, hogy a császár legmagasabb színe elé vezessék. A bemutatott hajadonok közül a császár egyet kiválaszt hitvesének, hármat pedig társnőnek.

A birodalom szépei kocsijukon, pompás öltözetben a palota előtt egy négyszögletes téren gyülekeztek. Családjuk rangja szerint rendezik őket, azután megindult a menet a császári palota északi részén fekvő nagy domb alá. Ott a kocsik ismét sorba felállanak, a nők az éjjelt a kocsikon töltik. Másnap felvezetik őket a palota egyik termébe. Itt

a bizottság külső szépségüket, szellemi képességüket vizsgálta meg és kiválasztott vagy tizenöt-húszat, akiket a császár elé vezetnek.

A kiválasztott négy hölgyet az esküvő napjáig a császár palotáján kívül, különálló kastélyban szállásolták el. Ezalatt az idő alatt az utat a kastélytól a palota főbejáratáig pompásan kiépítik, a kapukat díszesen fölékesítik s megtesznek minden előkészületet a bevonuláshoz. Begyakoroltatják a gyaloghintó-hordozókat, akik majd a császár mátkáját a palotába viszik. Mindennap néhányszor meg kellett tenniök az utat a palankinnal a palotától a kastélyig és vissza, de olyanképpen, hogy a palankinba behelyezett vízzel telt csészéből egyetlen csöppnek sem volt szabad ki-lötytyennie.

A menet egész útvonalát elzárták, a lakosságnak nem volt szabad mutatkoznia a szertartás ideje alatt. Fegyveres őrök, katonák és poroszlók vigyáztak erre. Így természetes, hogy a Pekingben idéző európaiakat is fölkérték, hogy otthon maradjanak. A falra fölmászott egyik kíváncsi európai a fölvonulást a következőkben írja le:

«Délután négy órakor a menet előhírnökei a 400 méter hosszú előudvar végén jelentkeztek, s a főkapu három ajtaja megnyílt. A menet csak lassan haladt előre. Legelől jött 48 fehér ló, sárga selyem terítővel és szerszámmal. Mind-egyiket lovász vezette sárgavirágos vörösselyem ruhában, fekete bársony csizmában és kakastollal díszített kalpagban. A lovak után 16 pár szintén vörös és sárga selyembe öltözött zászlóvivő jött tarka zászlókkal. Utánuk 14 pár hatalmas legyező, mindenféle színben, majd 9 pár óriási nap-ernyőhöz hasonló baldachin a legnehezebb selyemből. Ezek között 1 pár fekete, 1 pár fehér, 3 pár sárga, 3 pár vörös és 1 pár kék. Mindegyiken igen ízléses, hozzáillő színű pompásan hímezett császári sárkány. Ekkor jött a menet közepén az a világossárga baldachin, amelyre a császárné jelvénye, az arany főnix-madár volt kihímezve. Mintegy tíz lépés-re ezután lovagolt *Kung* herceg, az ünnepély rendezője, leg-pompásabb ünneplő ruhájában, remekül szerszámozott lovon. Utána következett 96 pár tarka lámpás s ezekután a

felséges menyasszony zárt palankinja 16 ember vállán. A gyaloghintónak kettős teteje volt, amely fönt koszorúszerű díszítményben végződött, falait vastag, világossárga atlasz szövet kendőzte s mindkét oldalon ott ragyogott a császárné címere, az arany varrottas főnix. A palankin mögött a császári ház hercegei és az ünnepen résztvett legmagasabb méltóságok lovagoltak, mintegy százan. Végül a menetet kétszáz gyalogos mandarin zárta be, mindannyian pompás, ragyogó új ruhában, elől-hátul aranyhímzéssel.

«Este tíz órakor szállt be a fenséges ara a gyaloghintóba. A menet pontosan ugyanabban a rendben indult vissza, mint amelyben délután elhagyta a palotát. A tele Hold és a lámpás világítottak. Amint nekem leírták, a palankint egészen a császár magánlakása elé vitték, ott a menyasszony kiszállt belőle s vörös selyemfátyollal letakarva lépett a terembe. Csak a császár és közeli rokonai várták. A menyasszony és vőlegény azután letérdepeltek egymás előtt, homlokukkal a padlót érintették, felálltak, a menyasszony leveti fátyolát — s ezzel meg is volt a menyegző».

Konfucius írja : «A férfi az Ég helyettese, ő uralkodik mindenfelé. Az asszony a férj parancsainak engedelmeskedni tartozik. Az asszonynak nem szabad saját akarata szerint cselekednie és nem szabad saját ítélete alapján döntenie». A példabeszéd rövidebben azt mondja : «Az asszony csak árnyék, csak visszhang».

Hát bizony itt nagyon is messze eltávolodott egymástól Kelet és Nyugat felfogása. Keleten mindenben a férfi az uralkodó, de minél jobban haladunk nyugatra, annálinkább a nő veszi át a vezetést. Hogy melyik a helyes a kettő közül, azt nehéz volna megmondani. Én azt vélem, hogy mégis csak az a legigazibb, amikor az asszony a nemes és lovagias magyar felfogásnak megfelelően valóban «feleség».

A *tai-tai*, a háziasszony föladata a házkörüli teendőket elvégezni és a gyermekeket felnevelni. A férj anyagi helyzetének megfelelően az asszony kényelme is különböző. A szegény kuli felesége férjével együtt húzza az igát, míg a gazdag ember elkényeztetett asszonya díszes szobákban semmitemvéssel tölti idejét. Hímzett párnák közt naphosszat

hever a kereveten, hallgatja a hegedű halk szavát, gyönyörködik és rakosgatja a finom porcellánokat, a nemes vázákat, nézegeti és kenegeti magát a legszebb tükrökben. A házimacska dorombol ölében, kis, gondosan fésült csin-kutyák furkosnak lába előtt. Vagyis az ő sora is férje során múlik.

Az asszony élete csak akkor szerencsés, ha gyermeke, elsősorban fiúgyermeke van. A magtalan asszony csak megtúrt személyiség. Bár a többnejűség tiltva van, mégis, ha nincsen utód, a férj választhat magának mellékfeleséget.

Ha a férj meghal, a legidősebb fiúgyermek veszi magához az anyját, ezért az örökségből bizonyos hányaddal többet kap. Ha az apa házában marad, akkor az uralmat is átveszi.

Ha a férj az asszonyt hűtlenségen éri, joga van megölni. Ha mégis megkegyelmezne, akkor rabszolganő lesz s eladhatja. A hűtlenség természetesen Kínában is váló ok. De váló ok az asszony féltékenysége, engedetlensége férjével vagy szüleivel szemben és még egy kitűnő ok, amit minden férj kényelmesen bármikor használhat — ha sokat fecseg. Hasonló váló ok a terméketlenség is. De nem mondják ki a válást, ha az asszonynak szülei nem élnek, hogy ne legyen elhagyatott.

A kínaiak, mint általában a keletiek, sokkal nyugodtabban, egykedvűebben néznek szembe a *halállal*. Min en apa elvárja szerető fiától, hogy az hatvanadik születésnapja alkalmával szépen faragott, sötétre lakkozott koporsóval lepje meg. Ugyancsak a fiú kedveskedik atyjának hímezett selyem halotti ruhával is. Gondoljunk csak a Magyar nábobban Abellino ajándékára! Pedig a halál természetes valami. Aki születik, annak meg is kell hálnia. A természetnek nem lehet parancsolni, az kérlelhetetlenül követi a maga útját, akár behúnyjuk szemünket, akár nem. A koporsókat használatig a kolostorban tartják.

Ha az utolsó óra közeleg, megmossák a haldoklót és felöltik rá díszes halotti ruháját. Ennél a kegyeletteljes eseménynél az egész család jelen van. Ha a halál bekövetkezett, szemét pénzdarabokkal befogják, szájába néhány gyöngy vagy nemesfém utánzatot helyeznek, majd nagyobb mennyiségű papírpénz utánzatot égetnek el.

Harmadnap kendőkbe szorosan becsavarják a halottat és koporsóba helyezik. Családjuk, országuk szeretete olyan nagy, hogy a legtöbb kínai, ha távol idegen földön él, a legnagyobb áldozatok árán is hazahozatja kihűlt porait, hogy azok a szent hazai földben nyugodjanak. A temetési szertartáson arcára fehér selymekendő t borítanak, aztán egyes tárgyakat, amelyeket a halott életében különösen kedvelt, melléje befektetnek. A koporsót fölhevatalozzák, a halott lábánál kis asztalkára bort és ételneműt helyeznek. Ezzel kínálják a temetésen megjelenteket. Ez a szokás hasonlít a halotti torunkhoz, ami nálunk egyes vidékeken még most is életben van.

A buddhista és taoista barátok a szent könyvekből felolvasnak, megkezdődik a temetés szertartása. A koporsó körül papirosból készült, gazdagon kifestett és ékesített jelképes tárgyakat, alakokat helyeznek el: darút, a hosszú élet jelképét, szarvast, a vagyonszemélyesítőjét, ezüst és arany tornyokat, kapukat, ezüst és rézpénzcsomag utánzatokat. Egyszóval mindent mellé adnak, amit a halott életében szeretett. A papirosutánzatokat azután meggyújtják és elégetik.

Maga a temetés nagy pompával megy végbe. Elöl mennek a zászlóvivők, utána a zene, majd a legközelebb álló férfirokonok és végül az elhalálozott fiai. Ezután következik a koporsó. Bambuszrúdra felfüggesztve a halott barátai hozzák. A tehetősebbek baldachinra emlékeztető halotti ravatalon vitetik. A koporsó után jönnek a női hozzátartozók. A végső nyugalom helyét már megállapították az asztrológusok. Szeretnek hegyoldalba vagy dombra temetkezni, mert itt közelebb állanak az Éghez. Ha hegy vagy domb nincsen, akkor a rizsföldre viszik ki a halottat és kisebb-nagyobb halmot emelnek sírja fölé. Így mindenkinek földje valóban szent családi rög lesz.

A gyászidő, különösen régen nagyon hosszú volt. A szülők vagy férj halála esetén 27 hónapra terjedt. Feleség, testvér vagy gyermek halála után egy évre. Szokás volt az is, hogy a hivatalnokok szüleik elhunytá alkalmával gyász jeléül három évre lemondtak a hivatalról. Mégis csak furcsa

emberek ezek a kínaiak! A gyász színe elsősorban fehér, de lehet kék vagy hamuszürke is.

Itt üldögélek és gyászolok téged, édes.
Számlálgatok, mikor leszek már hetvenéves.
Jobb embereknek sem adott fiút az ég
és jobb költőt is ért ilyen nagy veszteség.
De halál után se látlak, hitvesem,
mert nem hiszek ebben, és nem hittél te sem.
Csak éjjelente, hogy rád gondolok,
látom a porban fáradt homlokod.

Yüan-Csen.*

Hsieh leánya, ó te szép, te boldog,
ki egy rongyos költőé lettél ifjan,
kis szatyrodból varrtál ruhámra foltot,
én meg arany hajtűidet is elittam.
Ebédre hányszor gíz-gaszt szedegettünk,
télvíz-időn rőzsénél melegedtünk.
... Ma kézhez kaptam százezer ezüstöt.
S mit vettem neked? A templomba füstöt.

Yüan-Csen.*

A család és szülők kultúrából keletkezett messze a síron túlmenő ősök tisztelete. A kínai erkölcsi életnek talán ez a legigazibb alapvető vonása. Nemcsak nagyon szép és fel-emelő szokás, de az egész fajra nézve is hasznos. Minden család köteles halottainak tavasszal és ősszel emlékünnepegyt rendezni. Az áldozatot az apának és az ősöknek csak fiúgyermek mutathatja be, tehát vigyáznak, hogy a családnak magva ne szakadjon. Minden igaz kínai házban az ősök emlékére táblákat állítanak föl az oltár fölött. Márvány, vagy fatáblán függenek a falon az ősök aranybetűvel írott nevei. Ha csak lehet külön termet szentelnek nekik. Itt gyülekezik össze nagyobb események alkalmával a család, itt áldoznak az ősök szellemének.

Ennek a szép és nemes szokásnak, a halottak és ősök tiszteletének köszönheti a hatalmas birodalom, hogy négyezer év alatt nem változott meg belső összetételében.

*

* Kosztolányi D. fordítása.

A kínaiak jellemét nehezen értjük meg. Más világfelfogásban nevelkedtek ők is, másban mi is. Fölfogásuk, gondolkodásuk sokban különbözik a mienkétől — de bizonyára ugyanezt állítják ők is mirólunk. Ezért van az, hogy olyan ellentétesek a felfogások róluk és hogy népük mindig titokzatos marad előttünk.

En általában jószívűeknek, jóindulatúaknak ismertem meg őket. Nagyon udvariasak, előzékenyek. Sokszor merő udvariasságból olyat is ráhagynak az emberre, amiről tudják, hogy az másképpen van, dehát jólneveltségből nem ellenkeznek. Így gyakran tévútra vezetik az embert. Gazdag és szegény egyaránt vendégszerető. Az adott szót megtartják. A kereskedő sokkalta megbízhatóbb, mint törtető szomszédja a japáni. A kínaiak erkölcsi és gyakorlati jogérzete nagyfokú, talán nagyobbfokú mint az európai emberé. *Erkölcstanuk nem ismeri az imádság, sem a vezeklés útján a bűnbocsánatot.* Viszont más irányban sokszor kérlelhetetlen bosszúállók és kegyetlen gyilkosok.

A kínai általában véve úri jellem. Úrrá fejlődött ki évezredek óta tartó hatalmas műveltsége és sokországra kiterjedő uralma alatt. Rendkívül dolgoz, kisigényű. *A vasárnapi munkaszünet ismeretlen előttük.* Hogy a fehéreket, az európaiakat meg amerikaiakat általában gyűlölik, annak sajnos nagyon is megvan az oka. Amióta a fehérekkel megismerkedtek, hogy velük a mult század óta közelebbi érintkezésbe kerültek, mindig csak kapzsiságukat, hamisságukat tapasztalták. Tehát ne csodálkozzunk!

Bár az életet nem sokra becsülik, mégsem jó katonák. Korántsem olyan értékesek ezen a téren, mint a japániak. Ez nem annyira gyávaságukkal, talán békeszeretetükkel függ össze, mint inkább szervezetlenségükkel és azzal a felfogással, amely az erőszakot, a kíméletlen katonai életet megveti. De hiányzik a nép rendszeres, fegyelmezett katonai kiképzése is.

Egyben-másban különös fölfogásuk van, amit mi nem értünk meg. Különös fölfogásra és gondolkodásra vall, hogy az adós kérlelhetetlen hitelezőjével vagy bárki ellenségével szemben nem egyszer úgy szerez elégtételt, hogy annak

kapujára felakasztja magát. Hitük szerint ezáltal szerencsétlenséget és bajt zúdít haragosára. És ez csakugyan utól is éri: a közfelfogás megvetéssel fordul el a megbélyegzettekől. A tragikus gondolkodás mellett bizonyos fokú naivság is jellemzi őket. A baj után gyorsan vígasztalódnak, gyorsan felejteneik. Van valami gyerekes vonás bennük.

A köznép ma is babonás. Félnek a megrontástól és a gonosz szellemektől. Különösen az Eget népesítik be mindenféle lénnel. A mennydörgést istenharagjának hívják, akár az öregek mifelénk. Hogy a villámot minek nevezik, nem tudom; de nem nagyon csodálkoznék, ha megtudnám, hogy az meg istennyila.

Sok jó tulajdonságuk mellett gáncsolható szenvedélyes *játékszeretetük*. A lutri, a dominó, a malom kedvelt játékuk. A ló- és kutyaversenyeken szenvedéllyel játszanak. Különös játékuk a darázs és a sáska párbaj. Itt is fogadnak, de fogadnak mindenhol és mindenféle alakban. Mindennel tudnak szerencsejátékot üzni, még a legártatlanabb babszemekkel is.

A kerek asztalt két keresztvonallal négy mezőre osztják. Mindegyik mezőn egy szám látható, 1—4-ig. A téteket a számok mellé rakják. A körülállók egyszerűen odateszik, a karzatról meg kosarakkal bocsátják le. Dollárok, ékszerek, ezüst darabok kerülnek a bankár asztalára. Régebben megtörtént az is, hogy a játékos saját vagy családtagja szabadságát tette kockára. Ha veszített, aláírta a szerződést, amely őt rabszolgává tette. — Az asztal közepére nagy csomó babszemet helyeznek, azt csészével letakarják. A halomból négyesével veszik el a szemeket s az nyer, aki eltalálta, hogy utolsónak 1—2—3 vagy 4 szem marad.

A tétek nagyrésze már az asztalon van, — a játék megindul. A bankár leemeli a csészt a babszemhalomról. A csomót találomra elosztja s az egyik részt félretolja. Segítőtársa felgyűrt ingujjal elefántcsont evőpálcikával négyesével kezdi elszedni a szemeket... Még mindig lehet tenni. A játékosokat mindjobban elragadja a szenvedély... Amint a halom kisebb lesz, a bankár egyszerre csak lezárja a fogadásokat. «Rien ne va plus!» Nyüzsgés, kiabálás, az

arcokra kiül a szenvedély — és a játékos nyer... vagy veszít. Természetes, hogy mindig többet veszítenek, mint nyernek — hiszen a bankárnak is kell élni.

Úgy látszik meg vagy on írva, hogy minden népnek legyen káros szenvedélye. Nálunk az ital, az alkohol szedi áldozatait és dönti nyomorba a népet, Kínában, ahol az iszákosság ismeretlen, más, talán még ártalmasabb szenvedély pusztít — ez : az *ópium*.

A mák termésének felső részét még érése előtt estefelé körülvágják. Reggelre fehér tejnedv szívárogi ki a sebhelyen s rakodik le rája. Ez az izzadmány könnyen leszedhető. Apró gömböcskévé gyúriák, és készen van a legegyszerűbb kábítószer : az ópium. Sokan ezeket a labdacsokat rágiák, hogy rendkívüli munkában növeljék erejükét. S tagadhatatlan, hogy kismértékben használva és ritkán szedve, erősítő hatása van. Evezősök, kulik, futárok használják. Még a lovák élelmébe is keverve ópiumot, hogy jobban tűriák az éhséget és szomjúságot.

Az ópium és a belőle készült morfium ismert fájdalomcsillapító. Veszedeimesen elterjedt használata, talán ebből indult ki. Kínában a reumás, gyomor, fogfájós ember azonnal ópiumot szed, de ópiumhoz folyamodik akkor is, ha súlyos gondjaitól szabadulni akar. Lassan aztán a használatból megszokás, végül szenvedély lesz. Már 0·1 gramm ópium elégséges az álomhoz.

Az ópiumgolyócskákat kis pipákba, úgynevezett ópium pipákba helyezik s annak füstjét szívják. Nemcsak a férfiak, de a nők is rabjai ennek a szenvedélynek, sőt a kulik és koldusok is. Gyakori az öngyilkosság ópiummal. Nem egyszer bosszúból, sértett önértetből vagy veszekedésből kifolyóan ópiummal mérgezik meg magukat, különösen a nők. A szegényebb, kevésbé tehetős ember ópiumbarlangba jár, tolvajok, csalók, a társadalom kivetettjei találkozóhelyére. Közös helyiségben, egymás mellett hevernek a gyékényen — egyformákká lesznek.

A tehetősebb, komoly polgár odahaza hódol szenvedélyének. Lakása egyik csöndes helyén bezárkózik. A földre gyékényt fektet s arra vagy nyugágyára fekszik. Feje alatt

magasabb párna. Mellette alacsony asztalkán lakkozott fadobozban az ópiumszívás eszközei. A kis dobozkából túszerű fémeszközzel kivesz egy ópiumgömböcskét. Egyideig a mécses lángja fölé tartja, míg megpuhul. Aztán a tölesér-alakú agyagpipa fenekére tolja. Pipája száját a lánghoz közelíti, míg az füstölni kezd. A füstöt mindjárt leszívja.

A jó ópiumnak kékes lángja és kellemes illata van. Ennek *csandu* a neve. Az ópiumot vízben föloldják, az oldatot megszűrik, elpároldják és a maradványt egy bizonyos fajta penészgombával erjedni hagyják. A bonyolult eljárásnak megfelelően a *csandu* drága is. Előnye, hogy nem olyan gyúlékony, mint a nyers ópium, amelynek füstje ilyenkor nemcsak égető, de mérgező is.

Nézzük milyen állapoton megy keresztül az ópiumszívó. Eleinte, amikor a méreg még csak kis mennyiségben hatott rá, kedélye vidám lesz. A hallgatag ember is közlékeny, szinte fecsegő, bizonyos ártatlan jókedvtölti el egész lényét. Mintha szellemi képessége is megnövekedett volna. Minden iránt fogékony. Sokszor olyan dolgok is élénken érdeklik, amelyek máskor egyáltalában nem érintették. Amint pipáját tovább szívja, halvány arca kipirosodik, a verejték gyöngyözik homlokán, szeme ragyog, orrcimpái tágulnak. A méreg növekvő hatása alatt lassan elernyed, végig fekszik a kereveten. Teste mindinkább elerőtlenedik, csak képzelete működik annál élénkebben, annál lázasabban. Fantáziája a legboldogítóbb, csalóka álmoképeket játsza. Ez az a gondolkodás nélküli, a testiségtől megfosztott álomvarázs, amelynek kedvéért az ópiumot szívják.

A csalóka álmoképek azonban nem tartanak sokáig. Hamar nyomon követi a visszahatás. Az álomhallucinációk eltűnnek, helyükbe kegyetlen rosszullét és levertség jön. A tagok megmerevednek, fölmondják a szolgálatot. Ez a testi és szellemi kimerültség rendszeren másnap reggelig tart.

Amint minálunk az alkoholista azzal a jelisével, hogy «kutya harapását szőrével kell gyógyítani», újból az italhoz nyúl, ugyanígy tesz az ópium rabja is. Hogy bódulatát, erőtlenességét felejtse, ismét és ismételten a pipához menekül. Idővel arcszíne halavány lesz, teljesen lesoványodik, vonásai

eltorzulnak, fáradtság, munkaiszony és életuntság lepi meg. Hamar megöregszik, elpusztul.

Sajnos, azt, aki egyszer rabja lett ennek a káros szenvedélynek, kigyógyítani már nem lehet. Ha a mérget elveszik tőle, még hamarabb elpusztul; csak lassú, fokozatos elvonás használna, de ehhez meg hiányzik a beteg lelkiereje. — Én magam, bár rendkívül kíváncsi voltam, hogy az ópium hatását megismerjem — még sem mertem egy pipát elszívni. Bevallom, félttem.

Az ópiumszívás Kínában először a XVI. században lépett fel. 1641-ben már megjelent a kormány első tilalma. 1729-ben újabb, drákói erejű tilalmat adnak ki, de minden hiába, a szenvedélynek már nem lehet gátat vetni. Kiszázia, Perzsia, India, Egyiptom szállítják a mérget. Különösen Anglia volt erősen érdekelve az ópium kereskedelmében, India szállította az ópiumnak 80 százalékát. Amikor pedig a kínai kormány mégis eltiltotta, kereskedelme védelme címén háborút kezd és kényszeríti a szerencsétlen országot, hogy a pusztító mérget továbbra is bebocsássa. Bibliatársaságok és ópiumháború!

*

A kínai *szokásai*, erkölcei mellett híven kitart. Bárhol legyen is a Földön, nem változtat életmódján. Éljen Kínában, Jávában, Malakkán vagy Kaliforniában, étkezése, szokása, ruházata ugyanaz marad.

Ha igent mond, fejét velünk ellentétesen alulról fölfelé mozgatja. A díszhely nem jobbról, hanem balról van, a szívfelölí oldalon. Az öröm színe a piros, a gyászé a fehér. Ha valakit vendégül hívnak, a legnagyobb tapintatlanság volna pontos időre megjelenni. Szeretik a látványos bódékat, színházakat és mesemondókat. A regösök magas hangon előadott énekét szájtátva hallgatja a falu népe. Úgyes artisták, bűvészek és zsonglőrök. Az utcán gyakran látunk kölyköket, amint nagy késekkel hajmeresztő mutatványt végeznek.

Előkelő ember nem járhat gyalog, hordszéken vagy kocsin szállíttatja magát. Ősidők óta megmaradtak az

egykerékű, furcsa alakú taligák. Az áruk és anyagok jórészét, különösen Dél-Kínában teherhordók szállítják. Hogy terhükkel meg is pihenhessenek, a hátukra kötött kosárnak támasztó lába van.

A bankokban és üzletekben sajátságos kattogásra figyel föl az ember. Ha utána kutat a dolognak, csodálkozva látja, hogy a nagy, felnőtt emberek, a komoly bankárok és hivatalnokok olyasféle számológépeken számolnak, mint amilyet mi is használtunk első elemista korunkban. A gépek csak kattognak, a golyók futnak és a maradiság marad.

Az ország belsejében éjjelre még mai nap is lázárják a kapukat. Bár földművelésük és mezőgazdaságuk igen fejlett, a műtrágyát nem ismerik. Állati, de főleg emberi fekáliákat használják a trágyázásra. Sárral tapasztott kosarakban szállítják ki az erősen bűzlő trágyát a földekre. Hogy ezt mennyire értékeli, mutatja az, hogy a köznépnél még mindig jónéven veszik, ha a vendég a bőséges lakoma után is ugyanolyan súllyal távozik, mint amilyenel jött.

Az *orvosok*, helyesebben mondva a kuruzslók, régebben hatalmas csontkeretes pápaszemet viseltek, ez a dísz hozzátartozott hivatásukhoz. Hogy a nép mennyire megérezte orvosi tudományuk csálhatatlanságát, mutatja, hogy a beteghez, már vagyoni helyzetének megfelelően, mindig két-három vagy még több orvost is hívtak. Elképzelhető az a láрма és veszekedés, ami ilyen konzilium alkalmával a szegény beteg bőrére végbement. De talán még jobban kidomborította bizalmukat kezelőikkel szemben az a szokás, hogy előírás volt, és erre kérlelhetetlen szigorral vigyáztak, — hogy az orvosnak ajtajára ki kellett függesztenie a keze alatt elhúnyt betegeknek a nevét. Nem rossz gondolat! Igaz, hogy ezek inkább kuruzslók voltak, mint orvosok. Most már Japánban, Amerikában képezik orvosait.

Az egyik kínai mese szerint az ördögróly egyszer megbetegedett. Mivel ördögország orvosában nem bízott, kiadta a parancsot az egyik ördögnek, hogy a felvilágról hozzon számára orvost. De szigorúan meghagyta, hogy csak olyan orvost hozzon, akinek előszobájában kevés lélektábla van. Az ördög eltávozott és nem sokára hoz is egy orvost, akinek

előszobájában mindössze csak két lélektábla volt. Az ördögkirály igen megörült neki és kezelteti magát. Közben azonban, mivelhogy nagyon gyötörte a kíváncsiság, megkérdezte az orvost: «Hogy van az, hogy neked csak két átköltözött lelked van?» «Nagy uram — válaszolta az orvos — én még csak néhány napja kezdtem meg az orvosi gyakorlatot».

Minden községnek előjárója a *ti-tao*, a föld őre. Ő a falu jegyzője, írója, adószedője egy személyben; de egyúttal a falu földmérője és telekkönyvvezetője is. Rajta nyugszik a falunak minden gondja. Kis falvakban kinevezéseel töltik be, nagyobb helyiségekben meg lehetett vásárolni az állást, — mert azért van jövedelme is. Kötelességéhez tartozik ellenőrizni azt is, hogy a földeket gondosan művelik-e? Aki földjét elhanyagolja, attól elveszik.

Legnagyobb ünnepük, az *újév* január 21-ére esik. Évközben eleget küzd és dolgozik a szegény ember, ilyenkor aztán kiveszi részét, a vigasság egy hétig is eltart. Ünnepelnek, látogatnak, színházba járnak. Előkerül a konyha legjava. Számtalan pirosra sült kacsát és malacot látni kifüggesztve az utcán az inyenkereskedők előtt. Az örömből és gyönyörökből kijut az ősöknek is. Egyetlen kínai sem feledkezik meg ilyenkor az áldozati füstről, de még arról sem, hogy az ősök táblái elé finom csemegét rakjon.

Hasonló ünnep tavasz idején a *sárákányok* vagy a «magas repülés ünnepe». A város apraja-nagyja kirándul a hegyekbe. Sárákányokat eresztenek s azok röptében, viaskodásában, zenéjében gyönyörködnek. Viaskodásában, mivel ügyes vezetéssel egész csatákat vívatnak a magasban; zenéjében, mert a sárákányokra erősített vékony húrok és selyemszálak hangokat adnak. A sárákányokat már Kr. e. 300-ban ismerték és katonai jeladásra használták. Európába 1700 körül kerültek.

Egy két szóval még a bíraskodásról, az *igazságszolgáltatásról* is meg kell emlékeznünk. Legnagyobb érdemük a gyors elintézés. Igazuk van, mert csak akkor van az ítéletnek elrettentő és javító hatása, ha mindenki emlékezik és tudja, hogy miért szabattott ki.

De azért senki se mondja, hogy a kínai bíró nem lelkiismeretes. Az ítéletet régi hagyomány szerint csak akkor lehetett kimondani, ha a vádlott bűnét bevallotta. Az már aztán könnyen elképzelhető, hogy a jó bíró minő mesterfogásokat alkalmaz, hogy a bűnöst minél hamarább vallo-másra bírja. A kínzásnak különböző fajait nem akarom felsorolni, de különben is jobb erről hallgatni, mert bizony minálunk sem volt máskép a középkorban.

A legsúlyosabb büntetés közé számít a száműzetés és a halálbüntetés, de csak abban az esetben, ha a halál után a test nem marad meg egészben. A fejvesztés sokkalta nagyobb büntetés szemükben, mint az egyszerű megfojtás. Ezért számított kegynek, ha a császár selyemzsinórt küldött a kegyvesztettnek. Az elképzelhető legnagyobb büntetés az volt, amikor a testet apró részekre, tízezer darabra vág-ták széjjel. Ilyen büntetés csakis a haza, a császár vagy szülők ellen elkövetett vétekért jár.

*

Az átlag kínai *műveltsége* semmivel sem alacsonyabb, mint a mi népünké. Ami gondolkodásunkban különbözik, az Kelet és Nyugatnak egymástól eltérő fölfogásából származik. A titokzatos, szenvedőleges Kelet közelebb áll még a természethez, mint mi. A természettudományi irányban nincsen meg az az érzékük, mint a bölcselettel szemben. Ezzel függ össze a modern műszaki tudományokban elmaradottságuk, de azért sok *fölfedezésben messze századokkal megelőzték Európát.*

Az *iránytűt* egyesek szerint már Kr. e. 1690-ben ismerték. Annyi bizonyos, hogy a Csou-dinasztia idejében Csing-Vang császár (Kr. e. 1115—1078) idejében már széltében használták. Iránytű segítségével utaztak vissza hazájukba Annamból a pekingi udvarba jött követek. Kínaiak voltak a selyem feltalálói. Már az ókorban hatalmas, nagy karavánok vitték egész Ázsián keresztül a drága szöveteket Rómába. A puskaport, papírosgyártást, könyvnyomtatást, porcellánkészítést, a tust is századokkal előbb ismerték, mint Európa.

A *lőpor* és robbantószerke ismerete valószínűen Indiából

került Kínába az V. vagy VI. században. Annyi bizonyos, hogy a XII. század közepén már hadviselésben is alkalmazták. A köhajtógépekkel tüzes fazekakat és robbanó puskaporos edényeket dobáltak. Ilyen félelmet és pusztítást okozó hadigépeket használták a tatárok is, akik ezt a találmányt a kínaiaktól lesték el.

Stein Aurél kutatásai bebizonyították, hogy egyes címlapokat már a Krisztus előtti századokban kézi nyomdán állítottak elő. A rendszeres *könyvnyomtatás* mégis csak Kr. u. 593-ban kezdődött. Nálunk *Gutenberg János* Mainzban 1450-ben tehát majd ezer évvel későbbben fedezte föl.

Az országban fellépő gyakori földrengések korán serkentették a tudósokat, hogy valamilyen eszközt alkossanak, aminek segítségével azt meg lehet jósolni. Ha ezt nem is érték el, de sikerült Kr. u. a II. században az első szeizmografot, *földrengésmérőt* megszerkeszteniök. Ezt a következően írta le *Pfützmaier*: *Kunstfertigkeiten und Künste der alten Chienesen*. «*Sun-Ti* császár alatt Kr. u. 1138-ban nagy földrengés volt *Csieng-csou* vidékén. Ezt a rengést a *Csang-Csang* készítette bronz földrengésmutató nagy távolságról megérezte. A készülék befödött teáscsészéhez volt hasonló; belsejében gépezet volt, kívülről meg nyolc sárkány volt ráerősítve, mindegyik egy golyót tartott a szájában. Ha valamelyik sárkány kilökte a golyót, abból az irányból volt a földrengés várható. A készüléket a fővárosba vitték, ahol csakhamar földrengést jelzett. De az nem következett be. Már rossznak hitték a gépet, midőn híre jött, hogy *Csieng-csou*-ban erős földrengést éreztek.

A nép már régtől fogva szeret *városokba* tömörülni, de azért falu és város között nincsen meg az az óriási különbség, mint minálunk. A falu ott sokkal könnyebben tud megélni a város nélkül.

Városaikat rendszeren fallal veszik körül. A fal kettős védelmi eszköz: védte egyrészt a népességet az ellenséges betörés ellen, másrészt, különösen az alföld vidékén, a folyók áradásával szemben. Talán ez is egyik magyarázata a falak túlméretezett vastagságának. A falak szinte kivétel nélkül az égtájak irányában helyezkednek el. Észak-Kíná-

ban a város falai magasabbak, az utcák szélesebbek, több tér áll rendelkezésre. Délen, ahol a hegyek, folyók jobban védik a városokat, a falak alacsonyabbak, az utcák keskenyek, a házak emeletesek, az udvar kicsi. Északon a vert fal, délen fa, bambusz, téglá és kő a ház anyaga.

A városokat nagyságuk és közigazgatási beosztásuknak megfelelően különböző névvel illetik. A kerületi székhely «hszien», a megye székhelye «fu» és a tartomány székhelye «csou» nevet kap. A fővárost «king»-nek nevezik. Így: Pe-king «Északi-főváros»-t, Nan-king «Déli-főváros»-t jelent.

A városok tisztasága azonban, akár kicsik, akár nagyok, még mindig nagyon sok kívánnivalót hagy hátra. Ebben csak az európaiaknak megnyitott nagyvárosok egyes kerületei kivételek. A kikötővárosokban makadámzott utak, aszfaltjárda, fényes szállodák, tánc, zene, európai kultúra látható. Távol a vasúttól még középkori élet.

Ha a kínai kultúra keveset is hatott az európai műveltségre, annál erősebb befolyással volt, szinte magától fejlesztette ki a koreai, japáni, és hátsóindiai műveltséget. Távol-Keletnek nagyratörő szerencsés fia Japán tudásának egész alapját Kínának köszönheti.

Régi időben a tudományok művelése tisztán csak a klasszikusok ismeretében merült ki. Mai nap azonban a rohanó élet követelményeinek megfelelően már nagy súlyt fektetnek a tárgyi tudományokra is. Megérezték, hogy a nemzetek, népek nagy élet-halál küzdelmében a régi, korátmult, ásatag tudománnyal nem sokra mennek. — *Aki élni akar, annak a jelen és nem a régletűnt idők tudására van szüksége. A középiskolákat mind természettudományi alapra fektették, az angolt mint világnyelvet, mindenütt kötelezővé tették. Az újabb időben számtalan egyetemet nyitottak.*

Csak egyben van különbség. Mindenfelé, de leginkább Amerikában az emberi erővel takarékoskodnak. Kínában még mindig az emberi munka a legolcsóbb, ezért fejlődik lassan a gyáripár.

A *kínai nyelv* egyszótagú nyelv. Ige és főnévragozás nincsen. Az értelmet a szavak helye és a hangsúly adja meg.

Peking északi kapuja.

Kapuk a Sun-Dzsi-mön úton,

A Cien-mön, a Császár-kapu.

A Sun-Dzsi-mön út Pekingben.

Különösen a hangsúly fontos. Így például ez a szó «csu»: urat, disznót és bambuszt jelent. Itt tehát csakugyan áll, hogy *c'est le ton qui fait la musique*. Érdekes, hogy a kínai is a logikának megfelelően előre írja a családnevet és csak utána a keresztnévet.

Idővel az irodalom, de maga a nyelv is elszakadt az élettől. Az élőnyelv változott, az írott nyelv a régi maradt. Számos tájszólás keletkezett. Így az északi és déli mandarin nyelv, a fukieni, a kantoni, a hakka és mások. Északon a pekingi nyelvjárás az uralkodó, ez a mandarin vagyis a hivatalos osztály nyelve. Minden nagyobb városnak azonban már más a tájszólása. A kantoni egészen különálló nyelv, alig néhány szava egyezik a pekingivel. Most a nankingi nyelvjárást tették meg hivatalos nyelvvé.

Ha aztán két idegen, különböző nyelven beszélő kínai találkozik, mivel egymás nyelvét nem értik, a legtöbb esetben az angollal, helyesebben mondva a «pigeon-english»-sel próbálkoznak. A pidssn-inglis elferdített angol, a kínaiak önkényesen alkották. Különbözik már abban is, hogy az «r»-et nem tudják kiejteni, azonkívül az ellesett szavakat saját szókötésük szerint fűzik mondatokba. Most szélteben ez a közvetítő nyelv az európaiak és kínaiak közt, de használják a különböző tájszólású bennszülöttek is, ha anyanyelvükön nem értik meg egymást.

Ha így sem boldogulnak, akkor papírost és ecsetet fognak. Az írott nyelv ugyanis mindenütt azonos. Írásuk nem szavakat, hanem fogalmakat ír. A legősibb írás majdnem ötezer éves. Később császári rendeletre egyesítették a többféle írást és ekkor keletkezett a jelenlegi jelképes írás. Mintegy 180 alapjele van, és a többi ennek kombinációja. Ezen a módon többezer jel áll rendelkezésükre. A megadott jeleket aztán mindenki a saját nyelvén olvassa, mintha csak egy adott rajzot: asztal, Tisch, table, tabulá-nak olvasnának a különböző nyelvű emberek. A művelt kínai 8—9000 jelet ismer. Segítségükkel a legfinomabb árnyalatokat is rögzíteni tudják. A köznép természetesen kevesebb írásjelet használ, de azért írni és olvasni mindenki tud. Tehát magasabb műveltségi fokon állanak, mint Európá-

ban sokfelé. Kínában különben sincsen meg az a nagy műveltségkülönbség a köznép és középosztály között, mint minálunk.

A nép gondolkodását és lelkét legjobban mutatják a példaszavak. Álljon itt egy néhány :

«Ha a fát levágják, eltűnik az árnyék, amit adott».

«A kutat meg kell ásni, mielőtt az ember szomjúságot érez».

«Amit fülbe mondanak, azt száz mérföldre is meghallani».

«Aki a szarvast űzi, nem törődik a nyulakkal».

«A bűnözés gyökere a gondolat».

«Az arany sok bűnt betakar».

«A tanulás értékesebb, mint az arany».

«A becsületesség az egyetlen pénz, ami az egész világon értékes».

«Aki báránynak tetteti magát, megeszik a farkasok».

«Ki a legnagyobb hazug? Aki a legtöbbet beszél».

«Meghalni annyi, mint megszűnni élni ; de megszűnni élni még korántsem jelenti a halált».

VIII. Csing-Tau.

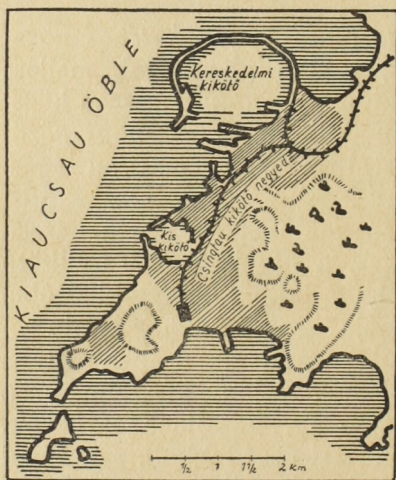
A *Sárga-tengeren* járunk, *San-tung-félszigeté*hez közelünk. A távolban hegyek; zöld sziklaszigetek mellett haladunk el, és nemsokára feltűnik *Csing-tau*. Egészen közel hajózunk el a város előtt; de nem kötünk ki. A nagy gőzösök kikötője az európai várostól távolabb *Kiao-csou* tágas, mélyen benyúló öblében fekszik.

Körülhajózunk egy hosszú földnyelvet, végén karcsú világítótorony. Ismét városrész, a kínai város és kikötő a parti hajózás részére. Végre befordulunk a nagy kikötőbe. Hatalmas félkörben kőgát futja körül, úgyhogy minden irányban védelmet nyújt a hullámok ellen. Középen mélyen kikötött csatorna vezet a mólohoz. Hajónk kényelmesen a parthoz áll. Pompás rakodópartok, hatalmas tárházak, vasúti sínek, villanyos daruk, óriási úszódokkok, egyszóval minden megvan, amire a nagyjövőjű kikötőnek szüksége lehet.

Japán, Kelet törtetője a világháborúban nem ingyen árulta el oktató mesterét, a németet. Jól tudjuk, hogy Japán egész hadserege, tudománya mind német mintán épült fel. Hogy mást ne említsek, hosszú időn át az orvosi karokon német tanárok adtak elő németül. Mindennek díja, vérdíja — Csing-tau volt. Igaz, hogy előbb el kellett foglalni, de ez bármilyen hősiezen küzdöttek is a németek, már nem volt nehéz dolog. Az anyaország közvetlen közelében az egész japáni hajóhaddal körükerített s minden oldalról elzárt Csing-tau sorsa nem lehetett kétséges. A védők dicső küzdelmében mi is résztvettünk. A monarchia «Kaiserin Elisabeth» nevű cirkálója — legénységének több

mint fele magyar volt — itt küzdött a szövetségesek oldalán. Amikor pedig már nem volt mentség, inkább elsüllyesztették, de ellenség kezére nem került.

Németország 1897-ben vette ki bérbe a szokásos kilencvenkilenc évre a Sárga-tengerbe kiszökelő San-tung-félsziget déli oldalán Kiao-csou-öblét és annak környékét. A bérbevett terület ugyan csak 550 négyzetkilométer volt, de hát ezen könnyű segíteni : félkörben még 50 kilométer átmérőjű

Csing-tau városa és kikötője.

területet csatoltak hozzá mint semleges zónát. Az öböl bejáratánál kis halászfalu volt, ebből, helyesebben e mellett építették fel a mai Csing-taut. *Csing-tau* kínaiul «Zöld-szigetet» jelent. 1910-ben mintegy 40,000 lakosa volt s ennek egytizede európai. Ma, a japániak hatalmas arányú bevándorlásával lakosainak száma közel 400,000, 1931-ben 390,000 volt.

Az egyik rikzába beülök és szép lassan gurulunk a kínai városon át. Ügylátzik hiába van villany, ro-

bogó gépkocsi — a riksa csak megmarad. Útközben mindenféle bódé, félmeztelen teherhordók és egykereű taligák minden változatban. Van taliga, amelyet apa húz a fiával, esetleg még egy sánta ló is be van fogva. Láttam olyat is, amelyre vitorla volt kifeszítve.

Szép széles, egyenes utcába érkezünk. Iskolák, posta, középületek. Ragyog minden a tisztaságtól. Valóságos mintaváros, mintha nem is Kínában, hanem München valamelyik külvárosában járnánk. Ez volt az európai város, most természetesen japáni.

De hagyjuk a német szorgalom nagyszerű művét és keressük fel helyette a város környékét, ahol a kínai jelleg

a maga tisztaságában megmaradt. Sok szépet fogunk találni.

Majd minden falunak megvan a maga díszes kapuja. A kapu rendesen hármassal, egy vagy kétsor sárga vagy zöld cseréppel fedett tetővel. A kapu gerendázata majd mindig vörös lakkal van befestve, helyenkint arany felírással.

A szépfekvésű helyekre kolostort, pagodát vagy más emléket emelnek a hívők, melléje emlékfát ültetnek. Ezek idővel százados fákká nőnek s hűs árnyékot nyujtanak a messziről jött vándornak. Általában a kínai nép természetimádatával csak a japáné vetekedhetik, ahol a köznép ünnepnapokon a tengerpart mellé rándul ki és órákhosszat gyönyörködik a tenger soha meg nem szűnő játékában.

Kulim tovább vágtat dombnak fel, dombnak le. A domboldalon szép, sorjába ültetett fenyőerdő, ez is a németek műve. Kulim csak vágtat tovább. Csodálom, hogy meg nem szakad. Micsoda marathoni futó válnék belőle!

Az egyik kanyarodónál körmenettel találkozunk, magas rudakon keresztbe lógó zászlókon buddhista szentképek. Mögöttük egy-két barát és az előénekes. Az előénekes kezdi meg az éneket, s a nép, leginkább asszonyok, utána énekel. Lassan, ájtatosan közeledik a tömeg. Az ének elhal, az egész gyülekezet letérdepel és imát mormol. Az előénekes új énekre kezd, felállanak és folytatják útjukat. Az egész zarándoklat nagyjában véve hasonlít a mienkéhez. A résztvevők rendszeren valami könyörgéssel, az asszonyok leginkább gyermekáldásért zarándokolnak el valamelyik távoli kegyhelyre.

A zarándokok éneke mind távolabb és távolabbról hallik, az utolsó hangokat már el is kapta a játszadozó szellő. Elérkezünk a kolostor közelébe. Kulim hatalmas szikla tövében megáll... Meleg van. Lépcsőn és ismét lépcsőn haladok fölfelé, közben méregetem a hegy magasságát; minden lépéssel mindjobban elállok attól, hogy felmenjek... de végül mégis csak fentvagyok. Megérte a fáradságot. Csodás kilátás nyílik az egész környékre.

Köralakú kapun lépek be a templom udvarára. Gongok, sárkányokkal és más csodás szörnyekkel díszített fa-

dobok, harangok hatalmas rézállványokon köröskörül. Egy tóban teknősök úszkálnak, egy másikban aranyhalak. Ismét lépcsők, óriási azalea-bokrok, jázmin, lecsüngő gledicsiák. Beérünk a belső udvarra. Itt a különböző istenek képét ábrázoló törpe fácskák fogadnak; a türelem és kertészeti tudomány mindmegannyi csodája. Milyen különös is, hogy az egyes népek milyen más és más módon építik föl istenük hajlékát. A hindu hatalmas falakkal veszi körül templomát, a kapukat, mintegy várat óriási «gopurák»-kal erősíti meg. A templom maga középen épül, és a szentély — a miszticizmusnak megfelelően — ablak és világosságnélküli. A szelídebb felfogású budista a pagoda, gyakran csak egy torony körül, tágas udvart épít és ott a szabadban helyezi el szentélyeit. A kínai nép még közelebb hozza templomát a természethez. Kiválasztja a legszebb helyet regényes környezetben, azt tavakkal, fákkal, sziklával övezi s oda épít hajlékot istenének.

A templom mellett a kolostorban jámbor barátok laknak. Egy közülük állandóan ott térdepel az örök mécses előtt és mormolja az imát. Egészen fehérbe öltözött ősz barát fogad. Ő vezet be a majolikával gazdagon díszített templomába. Hatalmas Buddha-szobor előtt állunk. Megelégedett, jóltáplált kövér istenség tekint le ránk. Körülötte harcosok, félistenek, meseszörnyek. Gazdag lakk és aranyozás mindenfelé. A füstölők illatától nehéz a levegő.

Asszonyok jönnek tipegő lépéssel. Meghajolnak, letérdepelnek az oltár előtt. Kezüket összeverik, hívják az Istent. Megszólal mély rezgő hangján a gong. A füstölő pálcák bódító füstje betölti a levegőt. És amint a mindinkább süllyedő Nap bíborral vonja be az egész mindenséget, az ember megérti a Teremtő szavát, még ha idegen nyelven szól is hozzá...

Visszafelé jövet kis kerülővel festői fekvésű falucskát látogatunk meg. Éppen vásár volt. Jön-megy, sűrög-forog a népség, a falu apraja-nagyja. De nemcsak a vásárosok gyűltek össze, hanem fölvonult a koldusok hada is. Alig lehet tőlük mozogni, s bizony nekem is le kellett adnom a megváltó obulusokat.

Kínában minden foglalkozás céhrendszerbe tömörül. Ilyen fontos céh a koldusok céhe is. A koldusok sorsát a megválasztott «kolduskirály» irányítja. Neki tartoznak feltétlen engedelmességgel s neki kell beszolgáltatni napi keresetöket. A közös pénzből segítik a betegeket és munkaképteleneket. Mert hiszen a koldulás itt foglalkozás. Foglalkozás, sőt egyeseknek eléggé jól jövedelmező foglalkozás, természetesen elsősorban a vezérnek.

A kolduskirály hívei útján pontosan értesül minden fontosabb eseményről. Tudja hol, és mikor van eljegyzés, esküvő, temetés vagy keresztelő. Ide aztán elküldi megbízottait. Az ünnepelt család rendszeren egy összegben váltja meg magát a koldulástól. Sok helyen rendes tagságot vagy bért fizetnek. Mert jaj annak, aki sajnálja az alamizsnát a szegényektől, arra aztán rájár a rúd. A legrongyosabb, legförtelmesebb koldusok, a betegek, a nyavalyások egymásután jelennek meg küszöbén. Ellepik házatáját, de ellepik üzletét is, s ezzel elriasztják vevőit. A lázadó kénytelen egyezkedni, rohan a kolduskirályhoz, hogy megszabaduljon ettől a földi csapástól.

A koldusok legerősebb fegyvere a belpoklosok hada. A belpoklosok Kínában szabadon járnak, csak betegségük előrehaladtával különítik el őket. Rangra és korra való tekintet nélkül közös, fallal kerített területre gyűjtik össze a szerencsétleneket. Csak a házastársak maradhatnak együtt. Gyakran előfordul, hogy az egészséges asszony szeretetből követi beteg urát — pedig innen már nincsen menekvés.

A zavaros időkben a koldusoknál is nagyobb teher a sok rabló. A közállapotok ziláltsága, de még inkább az éhínség és nyomor teremti meg őket, de összeverődnek szétzüllött katonákból is. A nép élesen megkülönbözteti egymástól a «kis rablókat», *hszien tufe* és a «nagy rablókat» *tai tufe*. A kisrablók csak időnkint és egyesével ólálkodnak az utakon. Leginkább a magános parasztokat rabolják ki. Számuk és vakmerőségük a terméstől függ. A nagyrablók bandába összeverődve, szervezeten dolgoznak. Egypár éve még az expresszvonatot is kirabolták, az európaiakat a hegyekbe vitték és csak váltságdíj fejében eresztették sza-

badon. Mandzsuriában még 1934-ben is fordultak elő hasonló esetek. Kína vízi életével függ össze, hogy sok volt a rabló a folyókon, csatornákon is. Ezek is szervezeten dolgoztak, főleg a tengeri rablók. Különösen a múlt század vége felé voltak veszedelmesek. Rendesen mint utasok szállottak fel a hajóra, és csak künn a nyílt tengeren támadtak rá a hajóra. A tengeri rablók különösen a délkeleti partok zezzugos, nehezen hozzáférhető vidékén tanyáztak. A kormánynak nem egyszer valóságos ütközetet kellett vívnia velük, sőt a nagyhatalmak hadihajói segítségével is csak nehezen tudták kiirtani őket.

A Mennyei birodalom egyik különlegessége a «tolvajkirály». A tolvajkirály működése legközelebb áll a kolduskirályéhoz. Vele is lehet egyezkedni, sőt tanácsos is. A vidéken sokfelé még most is, szinte a hatóságok felügyelete alatt tolvajkirályt választanak. A tolvajkirály a *ti-tao*-tól, a falu előljárójától fizetést húz, s a lakosság is kisebb összeggel megváltja magát. Megpróbálták ugyan, hogy európai módra rendőröket fogadtak, hogy azok védjék meg a lakosságot a tolvajlástól, de a legtöbb helyen, főleg a falvakban ismét vissza kellett térni a régi rendszerhez. Az mégis csak megbízhatóbb.

A falu végén egy tehetősebb paraszt házába is betértünk. Keresetlen, igaz vendégszeretettel fogadott. Mindjárt otthonosan éreztem magamat körükben. A kínai nép, legyen az gazdag kereskedő, magas államhivatalnok vagy egyszerű földműves, vendégszerető, barátságos, úri gondolkodású.

Széles, kőből rakott kapun, arasznyi magas küszöb fölött léptünk be — de nem az udvarba, hanem csak a kapu mögötti kis térre. Minden bejáratnál a kapu mögött magas, áthághatatlan fal emelkedik, amelyet jobbra vagy balra külön még meg kell kerülni. A kapukat egyrészt azért építik ezen a módon, hogy házukba, udvarukba ne lehessen belátni. Másrészt azonban, és én azt hiszem ez a főok, azért, hogy a gonosz szellemek behatolását megakadályozzák. Ezért emelik a jóarasznyi magas küszöböt is. A gonosz szellem ugyanis, mint alattomos csúszó ször-

nyeteg, csakis a földön tud mozogni — tehát már a küszöbbe beleütközik. Ha azonban valami módon mégis át tudná hágni, ott van a kapuval szemben a magas kőfal. Ott okvetlenül megakad, mert a gonoszok csak egyenes irányba tudnak támadni. Végezetül pedig, hogy igazán tökéletes legyen a védelem, ott vannak a falra festett marcona kapuőrök.

A kapun belépve az udvarra érkezünk, azt is magas fal övezi. Kacsa, csirke, disznó, kutya szabadon sétál. A lakóház az udvar egyik oldalán épült. Ha nagy a család, az udvaron több házat is emelnek. A ház rendesen vertfalból vagy gyengén égetett téglából épült. Üveget nem igen használnak. Az ablak rácsos. Sokféle érdekes és széprajzú mintában készül. Keretére átlátszó hártyapapírost ragasztanak, ez helyettesíti az üveget. Előnye, hogy bizonyos fokú szellőztetést biztosít.

A legtöbb falusi és parasztház két szobából áll. Az egyikben szorong az egész háznép, a másik a fogadó, az ünnepi szoba. Ott van a házioltár és az ősök emléktáblái. A falon jelmondatok, képek, selyemre festett virágok és a védőszentek képmásai. Keretje a legtöbbnek nincsen, csak alól és felül határolja egy-egy faléc, amire felcsavarható. A fal mellett magas asztalon áll az ősök szekrénye. Előtte füstölő edény, rajta valami szentnek a képe vagy faragott mása. A füstölő edény rendesen bronzból készült, szép zöldpatinás. Kis faállványon áll. Alakja sokféle és változatos. Gyakoriak az ember és állatalalakok is, különösen a bivaly. Ez utóbbi különösen kedvelt. Hátában lyuk van a parázsló füstölőpor részére. Bronz gyertyatartók, füstölő pálcikatartó edények és egyéb apróságok egészítik ki az oltár felszerelését. A falon egymásmellett függenek az ősök emléktáblái. Bort, gyümölcsöt és ünnepi ételeket áldoznak nekik. Széles nagy tálakon, szépen elibük rakják. Nagy a gyanúm azonban, hogy az ősök mint jólnevelt szellemek, nem fogyasztják el a nekik felajánlott földi jót, hanem az később a család valamelyik tagjának, esetleg éppen a család-főnek az igaz érzelmeket leghívebben rejtegető, legszentebb központjába, a gyomrába vándorol.

Mennyezet a szobák fölött nincsen, a tető kormozott

gerendáit a szobából látni. A gerendákról különböző színű papiros, esetleg selyem lampionok függnek alá. A szoba közepén faszénnel táplált parázs szolgáltatja azt a kevés meleget, amit a hiányzó kályha nem adhat meg. A kínai különben is rendkívül edzett, könnyen tűri úgy a nyári nagy hőséget, mint a téli csikorgó hideget.

A fentiekhez hasonlít az előkelőek, a gazdagok háza is. Csak több udvar, több ház, több terem és nagyobb gazdagság meg pompa jellemzi. Itt már mennyezetet is találunk, szépen keresztbe rakott gerendákkal és közibe helyezett finomrajzú falapokkal. Drága porcellánvázák, díszes majolika, cserépdíszek, márványfaragások, színes lakkozás emelik pompáját.

Ezt a kirándulást jóképű, víg amerikaival tettem meg. Igazi amerikai fesztelenséggel és bájos közvetlenséggel leszidott, lepocsékkolt mindent, amit látott. A kínai buta csűrhe, a japániak kapzsi sárga majmok, az angol önző, a francia beképzelt; a németet már nem tudom miért nem szívelte. Egyszer, mindenben és mindenkin talált valami kivetnivalót. Végül odaszóltam neki, hogy most, miután ilyen szépen végzett az összes nációval — mondja már meg a véleményét a magyarokról is! Egy pillanatig meghökken, de máris hatalmasat vág a vállamra és mosolyogva mondja:

«Szeretem a magyarokat! Szép zenéjük van és nem csinálnak semmi bajt»!

Bár inkább szidott volna!

IX. Útban Tien-Cin-be.

Csing-tau-ból Tien-cin-be szándékozom, hogy onnan aztán Pekingbe menjek. Utamat azonban nem hajón, hanem vonaton folytatom, hogy *San-tung* gazdag tartományát keresztülszelve, majd a *kínai alföldön* átvágva, minél többet láthassak az országból. Legközelebbi célom a 400 kilométerre fekvő *Cinan-fu*, San-tung nyugati részében.

Csing-tau-t kora reggel hagytam el. Vonatunk a *Kiao-csou-i-öböl* északi partja mentén kanyarog. Változatos, gazdag tájak elevenednek meg előtte. Jobbkéz felől termékeny mezők, mosolygó dombos vidék, egymásután tovatűnő bájos kis falvak, színes cserepű pagodák, emlékoszlopok és faragott, fényesre lakkozott kapuk. Balkézről a tenger tágas öble, ragyogó víztükre, rajta mint könnyű lepkék tovasuhanó vitorlások, komoly, lassújárású dzsonkok. Itt-ott sziget, messze kinyúló földnyelv, kolostorok, pagodák, templomok. A nevető napsugárban mindez végnélküli gyönyörű képpé olvad össze, amely jókedvről, békéről beszél.

Mintegy háromórai út után elérjük *Kiao-csou* forgalmas, százezer embert számláló városát. Vonatunk volt olyan kedves, hogy majd egy órát vesztegelt, úgyhogy volt időm kissé körülnézni. *Kiao-csou* a sok templom városa; lépten-nyomon templomra, pagodára vagy kolostorra akad az ember. Van Konfucius tiszteletére épített templom, van a «Hadi Istennek», a «Gazdaság Istenének», az «Irodalomnak», az «Ég Királyának» és egyéb istennek szentelt épület. Igazi, jellegzetes kínai város. Szívesen töltöttem volna el benne egypár napot. De máris indulunk.

Folytatjuk utunkat. A hegyek tovatűnnek, gazdag, sok patakkaal öntözött alföldön haladunk. Elérjük *Kaumi*

városát. Magas falak övezik, pagodái csúcsa messziről látható. A város közelében szép mandarin síremlék.

Ismét hegyvidékbe érünk. Vonatunk kanyarodva emelkedik fölfelé a dombon, *Veih-szien* bányavidékéhez közeledünk. Délre elérjük *Cing-cso-fu-t*, a Ming-dinasztia szülővárosát. A vonatról is látni a kínai várostól elkülönített mandzsú várost.

Sűrűn lakott vidéken járunk, a vonaton sokan utaznak, minden talpalatnyi hely el van foglalva. Második osztályon utazom, így sokkal jobban megfigyelhetem útitársaimat. Igaz ugyan, hogy nem csak én figyelem őket, ők is szemmel kísérik minden mozdulatomat. Különösen a bogárszemű gyermekek bámulnak, mint valami nagy csodát. Jó ideig egy népes családdal voltam együtt. Apa, anya, nagypapa, egy nagyobb meg kisebb leány és egy kis pajkos kölyök, a család szemefénye. Az apa ablak közelében ül. Szórakozása abban merül ki, hogy az ablak törött üvegén át köpköd kifelé. Egész művész ezen a téren. Az anya szüntelenül gyermekeivel foglalkozik, természetes, hogy a legtöbbet a fiúval. Én bizony hamarabb rendre szoktatnám. A nagypapa nyugodt méltósággal nem törődik semmivel, csak gondosan ápolt hosszú körmeit a balkezén nézegeti szeretettel. A ragyogó feketehajú leányka helyes, mandulaszemű szépség, csak az a kár, hogy annyira ki van festve.

Útitársaim gyakran változnak. Most két egyetemista diák száll fel. Sok mindenről elbeszélünk. Az állomásokon mindenfelé nagy a sürgés-forgás. Az utasok rengeteg holmit visznek magukkal. A csomagokat leginkább barnaszínű olajos papírosba csavarják; könnyű, erős és véd az eső ellen. A kalauz is jön rendőr kíséretében. Minden nagyobb állomásnál ellenőrzik a jegyeket. Úgy látszik a fenséges Han- és Tang-dinasztia fiai nem vetik meg az ingyenutazást.

Késő délután megérkezünk San-tung tartomány fővárosába, *Cinan-fu-ba*, utazásunk végpontjára. Cinan-fu fontos kereskedelmi gócpont a Hoang-hó és a Császár-csatorna kereszteződése közelébe. Hatalmas ipara van, különösen selyemipara fejlett. Van tanítóképzője, ipariskolája,

főiskolája, akadémiaja, katonai nevelőintézete és még sok iskolája. Valóságos nevelőintézet.

Csomagjaimat gyorsan leteszem a pályaudvar közelében szerényebb kis szállodában, vezetőt fogadok s riksán útnak indulok. Legelőször is a város északi részében a «Lótusz-tavakat» érjük el. A tavak zöldes vizében csendesen úsznak szétterített levelekkel a fehér és rózsaszínű szent lótuszok. Közülük merészen emelkednek ki a szeszélyes alakú sziklaszigetek. Egyikre-másikra magasívíű kőhíd vezet. A sziklák ölen kedves kis pagodák, emléképületek. Bájos, festői képek. A város déli részében, a külvárosban fakadnak a meleg források. Közélükben a «Források-temp-loma». Vizük olyan bőséges, hogy több ágra elosztva vezetik végig az utcákon. Az egész városban élénk jövés-menés.

Cinan-fu-nál kétfele ágazik a vasút. Egyik ága a Hoang-hó-t keresztezi, majd a Császár-csatornát követve Tien-cin-be vezet, a másik délnek kanyarodva *Tainan-fu*-ba, innen meg *Jen-csou-fu*-ba visz. Ez utóbbi város közelében fekszik *Csüfau-hszien*, Konfucius és Mencius szülővárosa.

*

A kínaiak szemében *Konfucius* (Kong-fu-c'), született Kr. e. 551-ben, a legtökéletesebb ember. Atyja *Jen-csou-fu* városának és környékének polgármestere volt. Nemzetisége még ma is él, Konfucius ivadékai 20—30 ezren lehetnek San-tung nyugati városaiban elszórva. *Csüfau-hszien* lakosságának fele Konfucius családjából való. A város főhivatala a család öröksége. Mi sem bizonyítja jobban a tiszteletet, amely Konfuce emlékével szemben minden kínai lelkében él, mint a város gyöngye fala. A szent várost ellenség soha sem háborgatta. Midőn a taiping lázadók a hatvanas években a város alá érkeztek, csupán a mandarinok kiadását követelték. Amikor azonban értesültek, hogy a városi hivatalnokok a bölcs ivadékai, szó nélkül tovább vonulnak. Közel és távol lerombolnak és felégetnek mindent, ami nem volt a nagy bölcs emlékéhez kötve.

Konfucius nem volt vallásalapító, csak filozófiai rendszert épített fel. Tanaiból a vallási dogmákat kizárta, inkább

csak erkölccsant tanított. Bár sokat utazott és tanított az egész országban, mégis életének legnagyobb részét Csüfauszien-ben töltötte. A túlvilágról sohasem beszélt. Szerinte az Isten vagy Ég (Tien) olyan óriási nagy valami, hogy a gyöngye emberi elme nem is érhet föl hozzá, hiába gondolkodik rajta.

Tanításának alapja a tekintély és az ősök tisztelete. De kiemeli, hogy a hatalmon levőknek úgy kell teljesíteni kötelességüket, hogy tisztelhetők is legyenek. Szerinte csak az lehet boldog, aki kötelességének eleget tett. A gonosz embert Isten még életében megbünteti.

Célja, hogy tanításával az emberi értelmet megfékezze, zabolán tartsa. Az emberi szívet vágató lóhoz hasonlítja, amely sem szóra, sem gyepelőre nem engedelmeskedik. Hasonlítja robogó hegyipatakhoz és fellobogó tüzes lángokhoz is. Ezek mind zabolátlan erők, amelyeket meg kell fékezni. Az emberi szívnek nagyszerű eszménye: az igazság és a bölcsesség. Az öt érzék csábító erővel igyekszik a szívet ettől eltérteni. Mintha csak Buddha tanításait hallanók a bűn okairól.

«A tavasz és ősz», Konfuciusznak tulajdonított könyv utasításokat tartalmaz az életre: «Meséld el multadat és én megtanítlak a jövőre».

Egész életbölcseletét, az emberbaráti szeretetet ebben a rövid, de rendkívül jellemző mondatban foglalta össze:

«Amit nem akarsz, hogy neked tegyenek, azt te se tedd másnak!»

Tanaihoz sok magyarázatot fűztek.

Konfucius sírja a várostól északra, mintegy másfél kilométernyi távolságra fekszik. A Ming-császárok ültette, gyönyörű fasor vezet a család temetőjéhez; ők emelték a képzelt folyókon átvezető gyönyörű hidakat is.

Két sárga és zöld porcellán téglával fedett pavillon van az úton, ezekben *Van-Li* császár (1573—1620) emléktáblákat állíttatott fel. A temető sűrűn be van ültetve pompás juniperus, cédrus, tölgy és gesztenyefákkal. Nyugaton állatalakokkal szegélyezett út vezet a mauzoleumhoz. Mögötte a bölcs földi maradványai bokrokkal benőtt, magas, kerek

sírdomb alatt pihennek. Előtte kőurna és 6 méter magas, $2\frac{1}{2}$ méter széles kőemléktábla. A bölcs sírhalma körül ivadékainak sírjai vannak; az egyenes ág nyughelyeit magasabb halmok jelzik.

A nagy bölcselővel szemben a birodalom hódolatát nem annyira sírjánál, mint inkább a neki szentelt emléktemplomnál juttatta kifejezésre. Csüfau-hsien város falain belől egész külön városrészt szenteltek a nagy férfiú emlékének.

A város falainál mindjárt feltűnik, hogy a megszokott négy kapun kívül a déli falon még egy ötödik kapu is van. Ez a kapu egyenesen Konfucius emlékligetébe vezet és csakis a császár előtt nyílt meg. A liget $24\cdot5$ hold területű. Erdős kert ölében ősrégi fák árnyékában fekszenek a Konfucius emlékének szentelt épületek. A templom azon a helyen épült, ahol a bölcs tanított és életének nagyrészét töltötte.

Az egész templom tizenkét csarnokból áll. Mindegyik csarnok elkerített udvar közepén épült. Számos emléktábla és emlékfá fejezi ki az uralkodó és a nép hódolatát. A bejáraton túl, a második csarnokban Konfucius kőbevéssett, életnagyságú arcképe látható, 120 márványtáblára pedig életének főbb mozzanatai vannak feljegyezve. A főcsarnok a harmadik udvarban magas, emeletes építmény. Köröskörül széles tornác futja körül. Hossza 40, szélessége 27 méter. A homlokzatánál tíz fehér márványoszlop áll díszes faragványokkal, titokzatos sárkányokkal televésve. A tetőt és a tornácot sárga és zöld porcelláncserép fedi, sarkai messzi felhajolnak, gerincén művészi faragások. Ebben a csarnokban van Konfucius négy méter magas ülőszobra. Kövér, tagbaszakadt alakja sárga, gazdagon hímzett köntösben trónuson ül. Fején négyszögletes kalap, aminőt a tudósok elvértve még ma is viselnek. Arca telt, feje nagy. Arkifejezése elmélkedő, gondolatba merült, szeme a magasba tekint. Kezében tekercset és bambuszlemez tart. A szobrot kék és arannyal hímzett sárgaselyem függöny veszi körül, fölötte pedig díszes tábla a következő felírással:

«A legszentebb, mindent előretudó bölcs Kong-fu-c' szellemének nyughelye».

A szobor előtt magas asztalon a bölcsek ereklyéi és a császárok ajándékai láthatók. Köztük gyönyörű régi zománcdedények, a minőket a mai kor mesterei nem is képesek előállítani. Egy bronz füstölő a *Sang*-dinasztia idejéből származik Kr. e. 1700-ból.

A többi csarnok Konfucius szüleinek, nejének, fiának, unokáinak és kedvenc tanítványainak van szentelve.

Egy nyolc méter magas fekete márványlap Konfucius családfájával a templom keleti oldalán áll. Mellette van az a kút, amelyből a bölcsek italát merítette.

*

Cinan-fu közelében siet Kína második legnagyobb folyója a *Hang-hó* a tenger felé. Hatalmas, hosszú hídon robogunk át a *Sárga-folyó* szennyes habjai fölött. A folyón túl messze el egészen Tien-cing-ig a Kínai Alföld terül el.

Közép-Kína legjellegzetesebb folyója a Jang-ce-kiang, Észak-Kínáé a Hong-hó vagy Sárga-folyó. A folyam a távoli Tibetben a *Csillag-tavakból* ered, majd két nagy tavon a *Csáring-nor* és *Oring-nóron* keresztül folyva 2400 méter magasságban folyóvá dagad. A környező hegyek mind 5—6000 méter magasak; nagyon sok vizet tartalmaznak. Ezután a folyó mély kanyonokon bevésődve keresztül tör a *Kuen-lun* és a *Dél-Kuku-nor* láncain. Hazánk világhírű geológusa, *Lóczy Lajos*, volt kedves tanárom, járta be tüzetesen ezt a vidéket. A Hoang-hó ezután északnak tartva kiér a *Góbi-sivatagra*. Nemsokráa keletnek fordul, majd ismét délkeletnek. Itt löszös területre jut, mélyen bevág, sok sellőn zuhan keresztül. A lösz, amint már tudjuk a levegőből lehulló porból keletkezik. Kínától északnyugatra a magasan fekvő pusztaságokon a nagy hőmérsékleti különbség miatt a sziklák finom porrá esnek széjjel. A hideg száraz tél levegőáramlata a port a lapályokra szállítja, amit ott a fűnövényzet megköt.

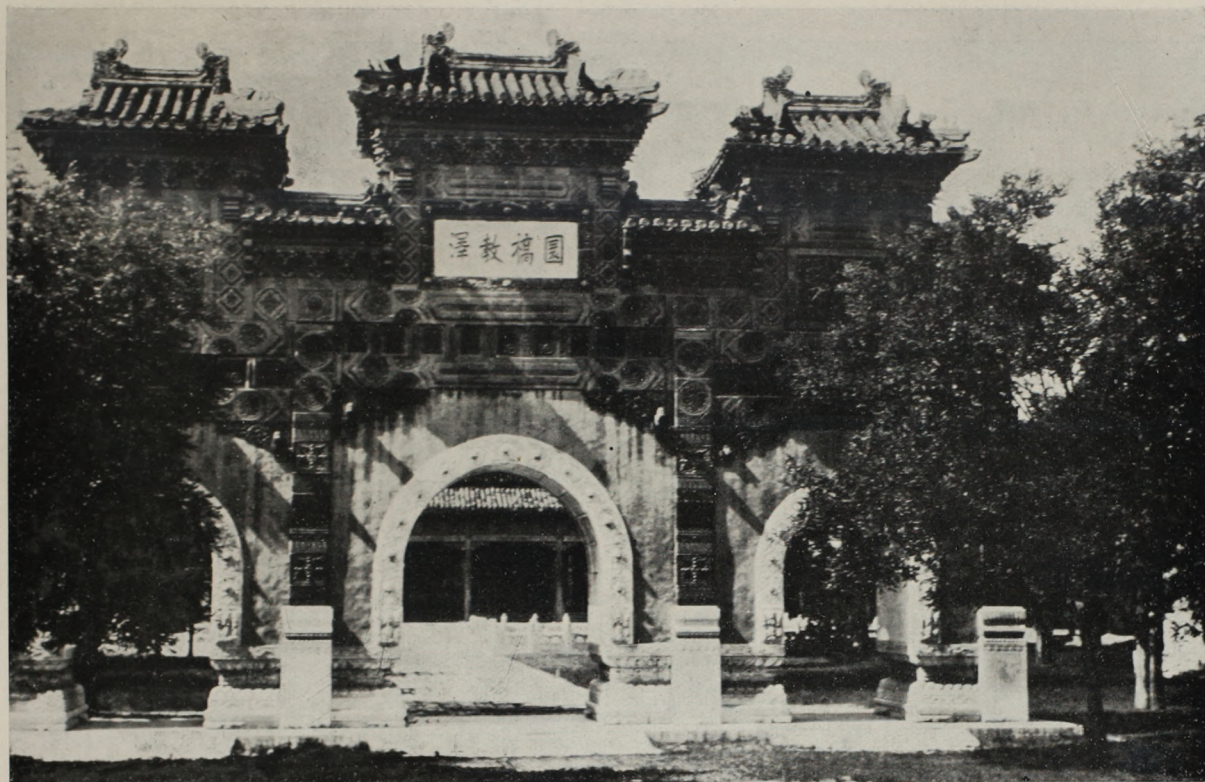
A Hoang-hó további útján ismét keletnek fordul és kijut az alföldre. Bár vízgyűjtő területe aránylag kicsi, mégis mert Tibetben rendkívül sok vizet kap, bővízü folyó. Ez magyarázza meg hihetetlen nagy ingadozásait is. Egyik

Az Ég-temploma.

Konfucius-templomának egyik épülete.

A Klasszikusok-csarnokának majolika kapuja.

A Nagy Láma-templom,

napról a másikra képes méterekkel emelkedni. A Hoang-hó tulajdonképpen óriási zabolázatlan hegyi patak. Esése mindenütt nagy, úgyhogy csak legalsó vidékén *Csung-vei*-től hajózható.

Amint már említettem, a Hoang-hó gazdag lösztartalmú hegyvidéket szel át. Így könnyen érthető, hogy rengeteg hordalékot szállít magával. Amint aztán az alföldre ér, folyása meglassubbodik, terhét már nem bírja, lerakja azt. Medrét folytonosan tölti, emeli. Amikor aztán medrében már nem fér el, új utat keres magának s új területeket áraszt el iszappal, hordalékkal. Az évezredek során a Hoang-hó Földünk legnagyobb törmelékkúpját alkotta meg a *Kínai Alföldön*.* Lebegő iszapja megépítette deltáit San-tung-tól északra és délre. Idővel összekötötte San-tung különálló tönkjét a Kínai Nagyalföldön keresztül a hegyvidékkel. A Hoang-hó törmelékkúpjának sugara 275 kilométer átmérőjű.*

A folyó medrét számtalanszor megváltoztatta és mindig újabb és újabb anyaggal emelte az alföld szintjét. A történelem kilenc esetről tud, amikor a folyó medrét áthelyezte.

Köhler G. összeállítása szerint a Hoang-hó :

Kr. e. 2278—602-ig a Sárga-tengerbe ömlött. Itt deltájában óriási szigetet alkotott. A sziget északi vége a mai Peking közelében lehetett.

Kr. e. 602-től Kr. u. 11-ig a folyó déltája egyágba egyesült. A Sárga-tenger nyugati oldalán torkolt a tengerbe.

Kr. u. 11-től 1048-ig a folyó messze a torkolatától kettéoszlik, bifurkál. Egyik ága a régi torkolatánál ömlik a tengerbe, a másik a Hoang-hó mai befolyásánál.

1048—1194-ig a két ág ismét egyesül, a folyó mai torkolatától kissé nyugatra éri el a tengert.

A folyónak ezek a medrei mind a Hoang-hó mai folyásától északnyugatra ömlöttek be a Sárga-tengerbe, vagyis a San-tungi-félsziget északi partja mentén.

1194—1494-ig folyása a Hoang-hó mai útját követi,

* A Hoang-hó óriási törmelékkúpját az Alföldön Cholnoky Jenő fedezte föl (I. Vízügyi Közlemények XXI. kötet).

de a Császár-csatorna mentén hatalmas tavakban kiszélesedve egyik ága a Csendes-óceánba ömleszti vizét.

1494—1853-ig a folyó északi ága is elhagyja régi medrét és *Kai-föng-fu*-nál eltérve teljes vízmennyiségét a Csendes-óceánba viszi a Jang-ce-kiang deltájától északra.

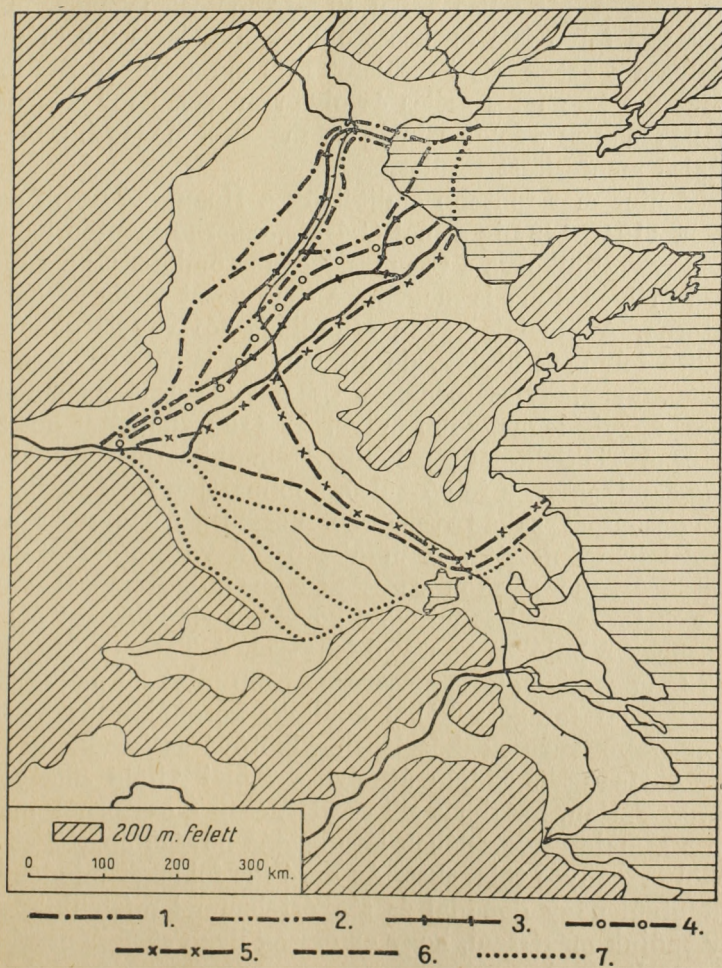
1853-ban a folyó Kai-föng-fu alatt keresztül töri a gátakat és megváltoztatja folyása irányát. Elhagyja a Csendes-óceánt és ismét a Sárga-tenger felé folyik. Ez a gátszakadás is, mint a multban már annyszor rettenetes ember és vagyonáldozatot követelt. Több mint két és félmillió ember pusztult el, s az ár országnagyságú területet árasztott el. De nemcsak ott hozott vészt és pusztulást, ahol elöntötte a földeket, hanem a régi medre mentén is rászakadt a nyomorúság a népre. A vidék fejlett, öntözésre berendezett kertgazdasága tönkrement. Annyira, hogy a vizétől megfosztott nép fellázadt és követelte, hogy a folyót ismét vezessék vissza régi medrébe. Mivel a kormány ezt a legjobb akarata mellett sem tudta teljesíteni, a lázadók Peking ellen vonulnak. A kormánycsapatoknak szerencsére sikerült a feldühödött tömeget szétverni.

A Hoang-hó azóta sem szűnt meg áradásokkal fenyegetni az országot. Különösen tavaszi áradásai veszélyesek, amikor hirtelen igen magasra szökel az ár. Pusztító áradásai voltak 1872, —74, —89-ben. Különösen az 1887-es kiöntése volt nagyarányú. 22,000 négyzetkilométert árasztott el a folyó (Magyarország 93,000 km²) és másfélmillió embert pusztított el. Szerencsére azonban mindegyik esetben sikerült a folyót ismét megfékezni.

A kínaiak a folyó kitöréseivel szemben magas védgátakat emeltek. Már a legrégibb időtől fogva vannak erre vonatkozó feljegyzések. Krisztus előtt több mint 2000 évvel a legendás alakú *Jü* császár szabadította meg a birodalmat szerencsés szabályozással az árvíztől. Az árvíz azonban folytonosan kísért, nem hiába mondja *Kia-k'ing*, hogy a Hoang-hó «Kína bánata a legrégibb idők óta». A városok magas falakkal védekeznek. Észak-Kínában nem egyszer látjuk, hogy a városok mély gödörben fekszenek, amelyet fal véd meg a környező homoktengertől.

A Hoang-hó-t mindkét oldalán végig hatalmas gátak szegélyezik. A gátak teljes hossza 7400 kilométer. Ismét egy egyedülálló nagyság.

Mint külön érdekességet kell megemlítenem, hogy a

A Hoang-Hó medrének vándorlása a történelem folyamán.

1. Kr. e. 2278—602. 2. Kr. e. 602—Kr. u. 11. 3. Kr. u. 11—1048. 4. 1048—1194.
5. 1194—1494. 6. 1494—1853. 7. Ideiglenes medrek. (Köhler G. után 1929).

Hoang-hó egész alsó folyása mentén az alföldön egyetlenegy mellékfolyót sem vesz fel. Nem is vehet, mert a mellékfolyók szintje sokkal alacsonyabb, mint a Hoang-hó-é.

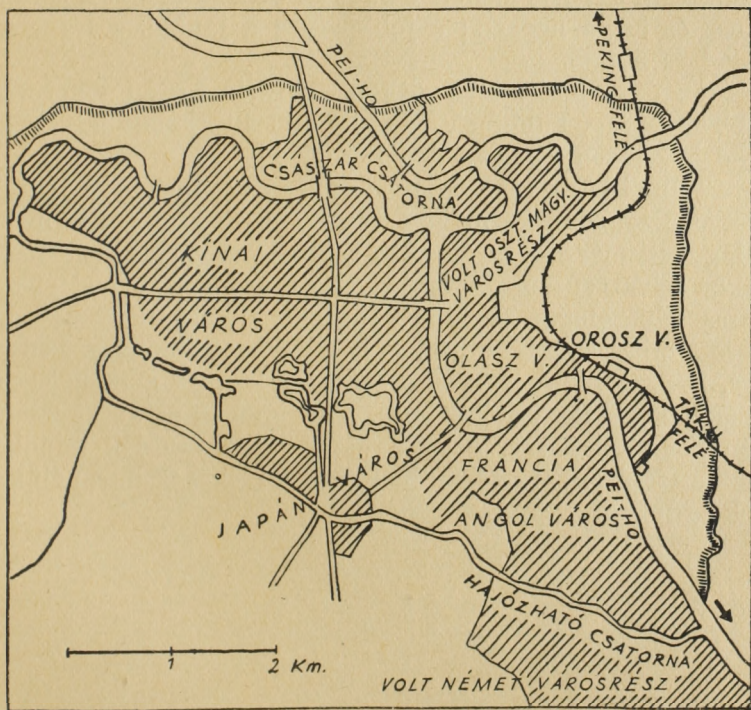
Cholnoky Jenő Kai-föng-fu közelében 1898-ban mérte a folyam gátait. Az egész begátolt ártér szélessége 11 kilométer. A gát külső szélei 13—14 méter magasak, míg a belső, a folyó felé fordított oldala mindössze 2·5 méter. A folyam a gátak közti területet 11·2 méterrel töltötte föl. Medre 2·5 kilométer széles és olyan magas, hogy közepes vízállás mellett a folyó szintje 3·7 méterrel magasabb, mint a külső mentesített terület.

Amint már fentebb említettük a Hoang-hó egyik ága Kr. u. 1194—1494-ig a mai *Császár-csatorna* mentén hatalmas tavakat alkotva a Csendes-óceánba ömlött. Ez a vápaszerű mélyedés ma is megvan, s ezen vezet végig a Nagy-csatorna. A kínaiak ugyan «Jün-liang-hó» vagyis gabonaszállító folyónak hívják, de általánosan ismert neve Császár- vagy Nagy-csatorna. A Császár-csatorna az emberi alkotás egyik legnagyobb műve. Az 1100 kilométer hosszú csatorna Tien-cin-nél kezdődik, Csöng-kiang-nál éri el a Jang-ce-kiang-ot, a folyó túlsó, jobbspartján folytatódik és Hang-csou-nál szakad a tengerbe. A csatornát nagyrészt még Kublai kán építtette. A munka óriási volt. Földhátakat vágtak át, mocsarakon vezették keresztül. A mocsarakon át a csatorna mellett faragott kövekből viaduktákat emeltek, hogy a hajókat vontatni lehessen. A Tai-pu (Nagy-tó) és a Jang-ce-kiang közt a csatorna több mint 30 méter széles. Partjai faragott kőből épültek, koronáján út vezet. A nagyobb városok közelében kikötővé szélesedik ki...

A Hoang-hó hídján átkelve a Kínai Alföld síkságára érünk. Fátlan, hatalmas sík terület, csak a csatornák mentén s a majorok közelében látunk dús növésű eperfákat és néhol magányos tölgyeket. Az apró kis földeket mindenütt rendkívül nagy gonddal és szakértelemmel művelik. Csak így tudjuk megérteni, hogy az ország ilyen sűrű népességet képes eltartani.

Vonatunk számtalan csatornán, kisebb folyón robog keresztül. Mindenfelé élet, mozgás és lüktetés. *Tö-csou*-nál

éri el vonatunk a Császár-csatornát. Partja mentén rohanunk tova északi irányban. A csatorna élete roppant mozgalmas, tele van hatalmas, lassan cammogó dzsonkokkal, számtalan kis szampánnal. Érezzük, látjuk, hogy az ország egyik főútjára mentén haladunk. A karcsu, magas ívben felszökellő, tevehátú hidak egymásután röppennek el. Képük

Tien-cin térképe.

a vízben visszatükröződik, s csodálatos köralakú építményeket varázsol elénk. A forgalom mind nagyobb, mind elevenebb lesz, végül megérkezünk Tien-cin városába.

Tien-cin már Csili tartományban fekszik. Itt székelt az alkirály is. Régi, nagyforgalmú kereskedelmi város a Pej-hó mindkét oldalán. Lakóinak száma 1931-ben elérte az 1.400.000-et. 1860-ban angol és francia csapatok száll-

ják meg. A boxerlázadás alkalmával 1900-ben ideiglenesen kínai csapatok birtokolják, de később az európai haderők ismét visszafoglalják. Ekkor szerezte meg a volt monarchia egyetlen gyarmatát. Az International Settlement-ben, a nemzetközi letelepedésben mi is kaptunk egy részt a többi hatalom mellett. A város így valóságos bábel volt. A folyó balpartján egymás mellett feküdt az osztrák-magyar, olasz, orosz és belga negyed; a jobbparton a japáni, a francia, angol és német.

Az óceánjárók csak ritkán, mélyvíz esetén jöhetnek fel Tien-cin-ig, különben a Pej-hó széles torkolatánál *Taku* erőd közelében *Tong-ku*-ban kötnek ki.

Tien-cin és a tengerpart közt nagy sós mocsarak terülnek el. Ezekből a kormány tetemes mennyiségű sót termel. A lagunák már sűrűbb sós vizét szélmalomokkal tágas medencékbe szivattyúzzák. A tenger vize a nyári nagy melegben hamar elpárolog, a só mint szép, fehér takaró visszamarad. Összegyűjtik és értékesítik. A só állami monopólium. Érdekes, hogy a kínaiak már régóta megoldották a függőleges tengely körül forgó szélmalmot. A szélmalom olyan ügyesen van megszerkesztve, hogy a nagy vászonvitorlák mindig csak a szél irányában feszülnek, míg a szélllel szemben élükkel fordulnak vissza.

X. A birodalom története.

A világ teremtését a kínaiak a *jin* és *jang*, a női és a hím eszményi fogalma egymásra hatásának tulajdonítják. Az Ég akkor még alakatlan volt és benne az anyag zavaros. Legelőször a tiszta *éter* képződött, ebből vált ki a *Világegyetem*. A világegyetem létrehozta a *levegőt*, s ebből keletkezett a *Tejút*. Ekkor a tiszta hím fogalom, a jang kiterjedt és az *Eget* szülte, a súlyos és sűrűbb jin részek összetömörültek és alkották a *Földet*. Az Ég és Föld eszményi lényegéből keletkezett a jang és jin kettős fogalma. Ebből származott a négy évszak és idők mulva a Föld valamennyi terménye. A jang meleg kigőzölgései megsűrűsödve adják a tüzet, ennek legfinomabb részei a *Napot* adják. A jin hideg kilehelései összesűrűsödve a vizet eredményezték, és ennek legfinomabb részei a *Holdnak* adtak létet. A Nap és Hold gyermekeinek tekintik a *csillagokat*.

Így magyarázza a világ keletkezését a bölcsélet. A nép hite azonban távol maradt ettől a fölfogástól, ő személyeket, lelkéhez közelebb álló emberi alakokat szerepeltet. Szerinte *Panku* volt az első ember, aki a kaoszból mint jin és jang szülötte kivált. Panku véste ki magának az Eget és Földet a nagy kaoszból. *Laoce* követői Pankut óriási embernek rajzolják, aki vésővel és kalapáccsal a kezében vési az Eget, mellette sárkány, teknősbéka, fönix és egyszarvú. Ezek voltak az állati élet ősszülei. Panku tizennyolcezer évig dolgozott, s mialatt munkája haladt, maga is megnövekedett. Amikor meghalt, fejéből a hegyek, végtagjaiból a tavak lettek, ereiből keletkeztek a folyók. Inai szétterülve a föld hullámos felületeit adták. Lehelete felhővé sűrűsödött,

hangjából lett a mennydörgés, szakállának szálai csillagokká változtak át. Hajából a fák és füvek keletkeztek, verejtéke szülte az esőt, testén élősködő férgekből pedig az emberek származtak.

*

A legendákkal vegyes ókor.

Telnek az évek, múlnak a századok, a mesét felváltja a legenda. *Fuhszi* veti meg az emberi társadalom és családi szokások alapját. Az ő idejéig az emberek állatok módjára éltek. Ő kényszerítette rájuk a házasságot, a lakodalmi szertartásokat.

Kr. e. 2700-ban *Szin-Nung* találta föl a földművelést. Hatféle gabonaneműt vetett el. Ő tanítja meg az embereket, hogyan lehet a tengerből sóot nyerni. Vásárokat tart, a gyógyászat felfedezése is az ő érdeme.

Kr. e. 2350-ben *Jau* ült a trónon. Az ő idejében már ismerték a csillagászati évszakokat és a Nap járását. A tudományokban maga a császár járt elől. Bölcs és igazságos uralkodó volt. Palotája előtt nagy tábla volt kifüggesztve, erre mindenki felírhatta panaszát. Uralkodása hatvan-negyedik évében nagy árvizek pusztítják az országot. Akárhogy is próbálkoznak a zabolátlan elemmel, nem boldogulnak. Ebben az időben történt, hogy egy szegény, vak földműves fiát, *Szun-t* vette magához. *Jau* halála után *Szun* kerül a trónra. Ő is a nép köréből választ utódot *Jü* személyében. *Jü* kiváló, nagy uralkodó, sikerült neki nagyszerű munkájával az árvizeket levezetni, a folyókat szabályozni és birodalmát a vésztől mentesíteni.

Az elmúlás gyors szárnyain tovarepül az idő, belépünk a történelmi korba. A kínai évkönyvek most már pontosan beszámolnak mindenről. Huszonkét uralkodó család történetét örökítik meg feljegyzéseikben.

*

A Hszia-dinasztia, Kr. e. 2205—1766, tizenhét császár.

A Sang-dinasztia Kr. e. 1766—1122, huszonnyolc császár.

A Csou-dinasztia Kr. e. 1122—249, harmincöt császár.

A Csou uralkodócsalád egyik leghatalmasabb császára *Csing-Vang* volt Kr. e. 1115—1078-ig. Idejében nemcsak ismerték, de már használták is az iránytűt. A feljegyzések szerint, amidőn az anami király követe uralkodója hódolatát és ajándékát elhozta, *Csing-Vang*, hogy a követtség hazájába könnyebben visszataláljon, olyan eszközzel ajándékozta meg a kiküldötteket, amelynek egyik vége mindig észak felé fordult, a másik meg dél felé. Tehát már ismerték az iránytűt.

A Csou-dinasztia története azért is érdekelt minket, mert — ki hitte volna — uralkodásuk ideje tele van őseink, a húnok elleni küzdelemmel. Kr. e. 700-tól a *hu-k*, *hiungnu-k* a *húnok* betöréseikkel sokszor zavarták meg a birodalom nyugalmaát.

Szen-Vang idejében (Kr. e. 827-ben lép a trónra) nagy veszélybe került a birodalom egy asszony miatt. Szokásban volt, hogy a határvidéken az őrség a húnok hirtelen betöréseit éjjel tűzjelekkel adta a csapatok tudtára. *Pausze*, a császár kedvese nagyon szeretett gyönyörködni a jelzőtüzek fényében, úgyhogy az ő kedvéért többször ok nélkül is fölgyújtották azokat. A szép kedves nemcsak a tűz fellobogó fényét szerette, de azonkívül még jót is nevetett a hiába felriasztott seregek bosszankodásán. Történt egyszer, hogy valóban jöttek a húnok, de a felgyúló jelzőtüzeknek már senki sem hitt. Az ellenség a tábort hatalmába keríti és *Szen-Vang*-ot kedvesével együtt megöli. A húnok nagy pusztítást visznek véghez, több országrészt elfoglalnak.

A hold fehér s az őszi szél hideg,
s a hún hordáról félve szól a hír.
A hold fehér s az őszi szél hideg.

*Li Tai-Po.**

Három sereg pusztult el, falvak égneek,
a hún csapat öl, zúz és gyújtogat,
s véres hullák takarják százezerszám
a végtelen pusztaságokat.

*Li Tai-Po.**

* Ágner Lajos fordítása.

Sziang-Vang (Kr. e. 651—618.) a pártos hűbéresekkal nem boldogul. A húnokkal szövetségre lép, leányát főemberüknek adja feleségül. Így csakugyan sikerül a főurakat megfékeznie. Később azonban, amikor a húnok lázadó fiának fogják pártját, ellenük fordul és sikerül is őket az országból kiűzni.

A dinasztia huszonegyedik császárájának *Ting-Vang*-nak idejében Kr. e. 604-ben született *Lao-ce*, a kínaiak legnépszerűbb bölcse, a taoizmus megalapítója. A huszonharmadik császár alatt Kr. e. 551-ben született a birodalom legnagyobb bölcselője, *Konfucius*. A harminckettedik császár, *Hüan-Vang* idejében pedig 368-ban a kínaiak harmadik nagybölcse *Mencius* vagy *Mong-ce*.

*

A Csin-dinasztia, Kr. e. 249—202, négy császár.

A harcok a húnokkal váltakozó szerencsével tovább folynak, de azért a hún betörés veszedelem állandóan kísért. Ilyen körülmények közt lép a trónra *Csi-Hoang-Ti* (Kr. e. 246—200). Először dél felől erősíti meg országát, győzelmes seregével messze délre terjeszti ki birodalma határait, ezután a főellenség, a húnok ellen fordul.

Ő kezdi meg az óriási *Nagyfal*-nak az építését. Uralkodása alatt a *Pecsi-li-öböltől* egészen *Sen-hszi* tartományig el is készül. A későbbi uralkodók folytatják művét. Egyes helyeken kettős, sőt hármas vonalban vezetik. A fal teljes hossza megközelíti a 4000 kilométert. Földünk legnagyobb építménye. S mindez egy lovas nép ellen készült!

Csi-Hoang-Ti nagy uralkodó volt. Birodalmát többször beutazta. Mindenütt utakat építtetett s gondja volt, hogy ne csak a főutak, amelyeken ő jár, legyenek jól elkészítve, de a félreeső mellékutak is; mert úgymond: «A népnek sokkal nagyobb szüksége van a jó utakra, mint nekem, mert én csak ritkán járok rajtuk». A böcs uralkodó hosszú békét teremtett népének. Erős katonalélek volt, ennek mindent alávetetett. A könyveket gyűlölte. Élete végéfé sok értékes könyvet megsemmisített mint fölösleges holmit, de azért mégis ő volt a kínai császárok egyik legnagyobbika.

*

A Han-dinasztia, Kr. e. 202—Kr. u. 220, huszonöt császár.

Ez a család adta Kínának a legtöbb jeles uralkodót. Uralmuk alatt a birodalom nyugati határai a rómaiaktól uralt területekig terjedtek.

Első császára *Kao-Cu* a polgárháború véletlensége között szerezte meg uralmát. Kao-Cu szelíd és szerény ember volt. Hidakat, utakat építtetett, ezeket fákkal szegélyezte. A húnok ellen, bár a Nagyfal segítette, csak úgy tudott védekezni, hogy császári hercegnőt adott nőül győztes vezérüknek. Alatta, különösen uralkodása vége fele mégis sokat szenvedett az ország betöréseiktől. Különösen *Mihi* vezér fenyegette a birodalom nyugati határait, sőt egy ízben az ellene indult Kao-Cu-t úgy körül kerítette, hogy csak szégyenletes béke árán szabadulhatott meg. Több szerencséje volt dél felé. Délen az elpártolt tartományokat sikerült ismét birodalmához visszacsatolni.

Vu-Ti (Kr. e. 178—88) vadászatot és harcot kedvelő fejedelem volt. A győzelmes *Mihi* fia, *Lao-Csang*, majd meg *Kiun-Csin* (a kínaiak nint később látni fogjuk, a neveket mindig a maguk szájaíze szerint fordítják át) ismét háborgatják a határokat. Amikor Kr. e. 135-ben *Csen-Yü* fejedelmük egy hercegnőt kér feleségül, *Vang-Kue* tábornok tanácsára Vu-Ti császár ezt megtagadja. Ara helyett 150,000 emberrel vonul a határra. A húnokat szerencsésen vissza is szorítja, de minden törekvése, hogy velük döntő ütközetet vívjon, eredménytelen marad. A húnok kerülik a nyílt csatát. A hadjárat eredménytelen marad. Vu-Ti később meghódítja Nyugat-Szezsuan hegyi lakóit és Mandzsuria egy részét.

Kr. e. 127-ben a húnok harmadízben törtek be Vu-Ti uralkodása alatt Sen-hszi-be. Erre, hogy sikeresebben védekezhessenek, katonai telepeket szervez a határon és utakat építtet, hogy a hadsereg gyorsan fölvonulhasson. Ezek a szerencsés intézkedések, a fokozatosan tovább felépített Nagyfal, de nem kevésbbé a húnok belviszája, lassan kiszorítják a húnokat a kínai birodalomból.

Meghalt a hún király s a sok
utód a rang s a szörnyű kincs
miatt egymással harcba szállt
és dúl a harc, hogy vége nincs.

S ha a Fiastyúk felragyog :
s aransugárban kél a nap,
jaj égnek, földnek, hogyha e
vérszomjú népség lóra kap!

*Li Tai-Po.**

Ez a körülmény világtörténelmi eseményeknek lesz az okozója. A Közép-Ázsiát elárasztó nagy népmozgalmak a Nagyfal környékéről indulnak ki. Hullámai Nyugat felé egészen az *Oxus* és *Jaxartesz* vidékéig hatolnak, majd későbbi századok folyamán egészen az Atlanti-óceánig. Ez az első népvándorlás, amelyről a történelemnek biztos tudomása van.

A húnok fegyverüket már előzőleg mindinkább nyugat és dél felé fordítják. Már Kr. e. 165-ben leverik a *jueci* népet, a *Nan-san* és *Kuku-nor* vidékén. A jueci nép mellett még huszonöt nép tűzhelyét dúlják föl. Uralmukat a *Lop-nór*-ig és a *Tien-san* északi aljáig terjesztik. A szorongatott juecik elhagyják hazájukat és 157-ben északra vándorolnak a *Balkas*-tó környékére. Menekülésük közben leverik az *uszun* népet. Az uszunok erre a húnokkal szövetkeznek és 145-ben régi szomszédjaik után nyomulnak és őket új hazájukból a Jaxartesz (Szír-Darja) felé űzik. A juecik végre a Jaxartesz és Oxus vidékén megtelepednek és megalapítják a *géták* birodalmát.

Erre az időre esik *Csang-Kien* kalandos vállalkozása. Csang-Kien tábornok Vu-Ti vezére és bizalmasa volt. 139-ben császára parancsára elindult az Oxus mellékén tanyázó juecikhez, hogy azok barátságát megnyerje. A jueci nép azonban nem volt hajlandó a húnok ellen szövetkezni, mert új hazájuk termékeny volt és a húnok sem bántották őket. Csang-kien visszatérőben egy évet a húnok fogságában töltött, míg végre 127-ben hazaérkezik. Száz ember kísére-

* Ágner L. fordítása.

téből egyetlen egy maradt meg. *Szemacien* történetíró (Kr. e. 100.) terjedelmesen leírja Csang-Kien kalandozását. Minket is nagyon érdekelne ez a munka, sok értékes adat lehet benne. Vajjon milyen titkokat őriz még számunkra Kína hatalmas birodalma?

Csang-Kien jelentése fölkeltette Vu-Ti császárban a vágyat, hogy a távoli népekkel kereskedelmi összeköttetésbe lépjen. Különösen azok a csodás leírások, amelyeket a távoli *Sintu* országról, vagyis Indiáról hallott, ébresztették föl benne a kíváncsiságot. Ekkor érlelődött meg benne az a terv, hogy a Kuku-nor vidékén tanyázó húnok elkerülésével dél felé jusson el Indiába. Ez a vad hegyi törzsek ellenállása miatt ugyan nem sikerült, helyette mégis eljutott Börmába, s vele a kereskedést meg is kezdi.

Vu-Ti élete végén a húnok ellen több szerencsés hadjáratot viselt. *Vei-Cing* tábornoka nagy győzelmet arat. A húnok egész táborát, podgyászát, nőket és gyermekeket hatalmába ejti és mintegy 15,000 harcost elfog. A császár egy napi járóra ment elibe a hazatérő hősnek.

Az ágakon madár dalol már,
s virágot gyűjt egy kisleány,
így jön győztes hadunk, ezerszám
hozza a sápadt foglyokat;
dicső vezér, Nan Csung vezérünk,
leverted mind a húnokat!

*A Si-kingből.**

Később *Hokiu-Ping* vezérét küldi a húnok ellen. A Góbi-sivatag határán véres csatában ő is megverte a veszélyes szomszédokat. Még több győzelmet is arattak, úgyhogy a húnok el is kerülték a kínai határt. Nyugalma mégis csak egy időre volt. A húnok ismét összeszedik magukat és Vu-Ti-t élete végéig háborgatják. Feljegyzik a krónikások, hogy a húnok az egyik kínai küldöttség vezetőjét *Szüvu-t* fondorkodással gyanúsították és ezért a Bajkál-tó melletti

* A Si-king v. Dalok könyve 305 igen régi dalt ölel fel. A nép száján élő énekeket legnagyobb részt Konfuce gyűjtötte össze. A költemény Ágner L. fordítása.

pusztákra száműzték. Vu-Ti fegyveres erővel csak tizenkilenc év múlva tudta onnan kiszabadítani.

Vu-Ti alatt a kereskedelem a távoli turáni államokkal hirtelen fellendült. A császár főleg kereskedelmi összeköttetések révén emelte állama tekintélyét és hatalmát. Utóda alatt polgárháborúk dúltak és a húnok tovább nyugtalanítják a birodalmat. Az évkönyvek felemlítik, hogy ebben — az időben a Hoang-hó árvice harmincegy várost pusztított el.

Ming-Ti (Kr. u. 58—76) idejében terjedt el Kínában a buddhizmus.

A dinasztia tizennyolcadik császára *Ho-Ti* (89—106) alatt ismét megerősödik a birodalom, úgyhogy támadólag léphet fel a régi ellenséggel szemben. A húnokat legyőzi és *Kasgar*-ig hatol előre. Később *Tancsao* vezér átkel a *Pamir* hágóin, leveri a jüeci népet *Baktriában* és 95-ben már a *Kaspi-tó* mellett tanyázik. Ha a tó túlsó oldalára átkel, érintkezésbe léphetett volna a római birodalommal. A rómaiak a selymet hozó kínai népről már *Nagy Sándor* idejében hallottak, de országukat csak *Ptolemeus* ismerteti, ő írja le fővárosukat «Sera metropolis» néven. A rómaiak idejében hajón is felkeresték a távoli országot. *Cattigara* volt akkoriban a hajózás végpontja, valószínűen a mai *Kanton*. *Marcus Aurelius* követsége Kr. u. 166-ban is itt kötött ki. Ebben az időben már sűrűn emlegetik a távoli csodás *Cin* vagy *Sin* országot.

*

A Cin-dinasztia, 265—420, tizenöt császár.

Uralkodói fényűzőek voltak, sokat áldoznak a művészetekre. Alattuk épült a Hoang-hó első hídja. *Heraclius* római császár követét 284-ben az udvarában fogadja. *Ngan-Ti* császár idejében *Fa-Hsien* kínai buddhista zarándok 399—414-ig beutazta a *Tarin*-medence nyugati országait. A buddhizmus ezekben az országokban ekkor már mindenfelé el volt terjedve. Hazafelé Indián, Cejlonon és Jáván át tér vissza.

Több kisebb dinasztia uralkodása után a hatalmas Tang-dinasztia lép a trónra.

*

A Tang-dinasztia 618—906-, huszonkét császár.

A Tang-dinasztia idejében éli Kína fénykorát. Abban az időben, amikor Európában a babonás középkor tudatlansága honol, Kínában mindenfelé magas műveltségre találunk. A húnok évszázados nyomásától megszabadulva a birodalom nyugodtan fejlődhetik.

Tai-Cung császár dicsőségének híre messze terjedt. 643-ban *II. Konstantin* császár Bizancból követséget küld hozzá. *Tai-Cung* az indiai uralkodókkal is szoros érintkezésben áll. A hadsereg szervezésére nagy gondot fordított. Seregét 895 ezredre osztotta. Ezek közül 634 székel a birodalom belső területén és 261 védte a nyugati határokat. Az ezredek ereje nem volt egyforma: voltak, amelyek 800, 1000 és 1200 harcost számláltak. Hadserege összlétszáma 900,000 ember volt. Raktárakat, kaszárnyákat építtetett, a fegyvergyakorlatokat maga irányította. Hadserege szervezése mellett nem feledkezett meg a tudományokról sem. Nagy gonddal gyűjtötte a régi könyveket és a régi klasszikusokat is újra kiadatta.

Trónraléptekor történt, hogy nagy *tukiu* sereg tört be országába. *Tai-Cung* bár híjával volt elegendő fegyveresnek, a békefeltételeket visszautasítja. Néhány száz testőre kíséretében odalovagol az ellenséges vezérek táborába. Ott szemükre veti esküszegésüket. Szava és méltóságos alakja annyira megrendíti a *tukiu* vezéreket, hogy lovaikról leszállva, beismerik vétküket. A *Veisuj-folyó* hídján aztán ünnepélyes békeszövetséget kötnek. A barátság és a béke esküjét leölt fehér paripa teste fölött mondják el.

Tai-Cung az országlás mesterségéről könyvet is írt. «A jó uralkodásnak lényeges kelléke, hogy csakis erényes és érdemteltjes férfiakat alkalmazzanak a magas hivatalokra». Arany igazság! Amikor egyízben gyermekeivel a víz mellett sétált, így oktatta őket: «Édeseim, íme látjátok a vizet. A víz a hajót hordozza, de azt elsüllyeszteni is képes. Gondoljátok meg, hogy a víz az alattvalókat jelképezi, a császár pedig a hajó rajta». Feljegyzi a krónika azt is, hogy halálakor sírjánál, többen öngyilkosságot akartak elkövetni, de a császár fia atyja óhajára megtiltotta azt. A császárok

sírjánál alattvalói hűségük jeléül szokásban volt híveinek öngyilkossága, hogy a túlvilági életben is uruk oldala mellett lehessenek. Ugyanekkor a császár szolgáinak seregét, kedvenc paripáit is leölték, hogy méltó kísérete legyen új életreébredésekor. Mintha csak a nagy *Atilla* temetői szertartását olvasnók. Még mai nap is papírosból mintázott emberi alakokat, paripákat és egyéb utánzatokat égetnek el temetésekor, mintha még élne a régmúlt idők emléke.

*

A Szung-dinasztia, 960—1279, tizenennyolc császár.

A Szung-család tagjai felvilágosodott, tudományt kedvelő, igazságos fejedelmek voltak, de gyöngé politikusok és katonák. *Tai-Cu* császár idejében törnek be a *kitán tatárok*. Uralkodásuk idejére esik a mongol népek csodálatos megerősödése.

A XII. század elején Kína északnyugati határán kicsi nomád néptörzs volt még a mongol. A fiatal *Temudzsin*, a későbbi világverő *Dzsingisz* kán az *Onon* partján látott napvilágot, perzsa írók szerint 1154-ben. 1209-ben már a *kinnek* vagy *csinnek* országa ellen fordul. Átmegy a Nagyfalon és bámulatos gyorsan meghódítja egész Észak-Kínát. Fővárosukat, Pekinget is elfoglalja. Nyugat felé az Araltóig tolja elő birodalmát. *Dzsingisz* kán ez a bámulatos katonai lángész, aki mellett Nagy Sándor és Napoleon eltörpülnek, óriási birodalmat hagyott fiaira.

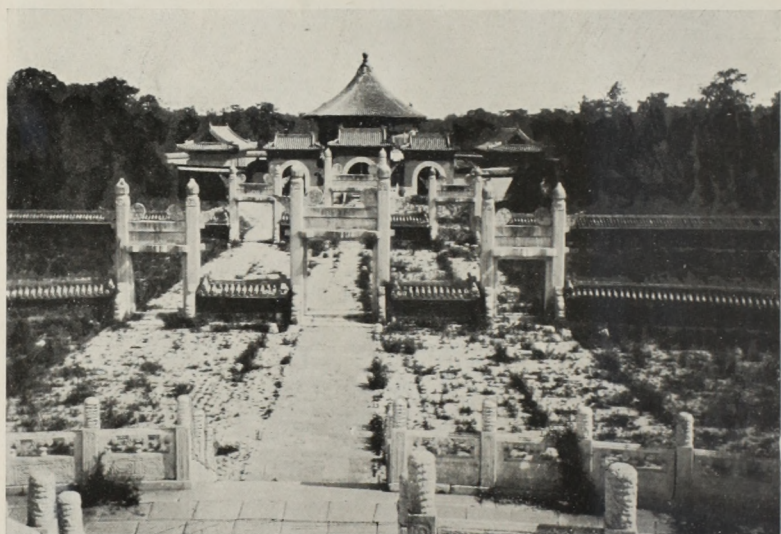
Utódai *Ogotai* és *Tuli* kánok a még megmaradt kínai országrészek ellen vonulnak. *Szubotáj* vezér segítségével 1234-ben végleg elfoglalják a kínai birodalmat. *Ogotait* 1241-ben kisfia, *Kujuk* követte a trónon. A szomorú emlékű tatárjárás idejében *Batu* kán a trónváltozás miatt vonult ki Magyarországból. Azonban nem tér haza, hanem a Volga mellett telepedik meg. *Kujuk* rövid uralkodása után *Mangu* lesz a névleges főkán, de csakhamar *Kublai* kán, a második fiú kezébe kerül a hatalom. *Kublai* kán azonnal Kína ellen fordul és bámulatosan rövid idő alatt nemcsak egész Kínát hódítja meg véglegesen, de *Börma* (*Ava*) és *Ton-king* királyait is leigazza. Az utolsó Szung császár, *Ting-Ping*

A Sárkány-lépcső Konfucius-temploma előtt.

Az ezerkarú Bodhisattva.

Az Önmegtartóztatás-esarnoka.

Kapuk a szent berekben.

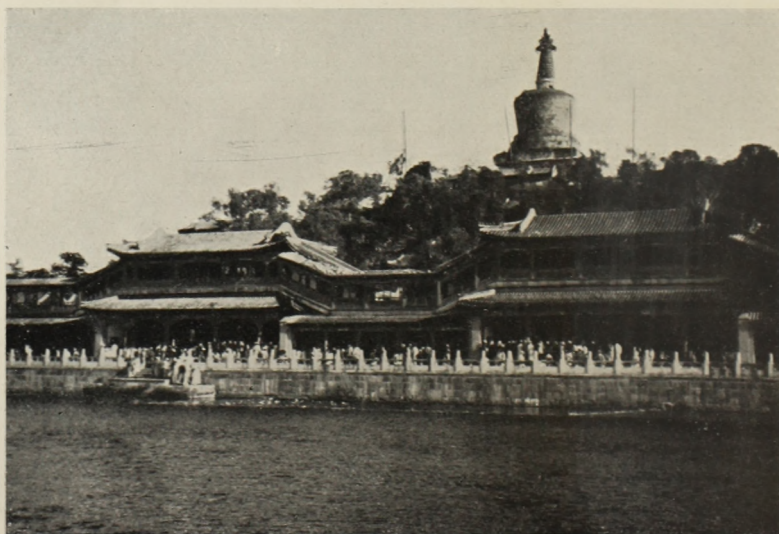
A Tiltott-város egyik majolika pavillonja.

Dombormű a Sárga-templom falán.

A kis herceg megengedi, hogy lefényképezzem.

A Fehér-pagoda.

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

kész lett volna bármilyen feltétel mellett békét kötni, de Kublai kán nem enged.

A kínai feljegyzésekből érdekes részleteket ismerünk meg a magyarországi tatárjárásról is. *Brettschneider* a *Jüang-si*, a mongol dinasztia történetét tartalmazó könyvből, amelyet a Mingek első császára *Huang-Vu* íratott, a következőket idézi:

«Az orosz hadjárat leírása után a Jüang-si így folytatja: A mongol hadsereg átment a *Ha-ca-li* (Kárpátok) hegységén és megtámadta a *Kie-Lien-t*, vagyis a magyarok királyát. A mongol sereg öt csapatban, külön utakon haladt előre. *Szubotáj Batuval* járt és az előcsapatot vezette. A többi hadtestet *Hulihu*, *Sziban* és *Hadan* (Kadan) vezették. Mivel a *Kie-Lien* (magyar király) vitézsége ismeretes volt, *Szubotáj* hadicselhez folyamodott. Amikor a *Tun-ning* (Sajó) folyóhoz érkeztek, Batu a hídon átkelt. *Szubotáj*nak lejjebb, a mély vízen szálfákból vert hídát kellett előbb építenie. Miközben Batut az ellenség megtámadta, sok embere elesik és *Ba-ha-tu* (bátor) nevű kedves hadsegédét is elveszíti».

«Batu megrettenve visszavonulást ajánlott, de *Szubotáj* biztatta: «Herceg, ha visszamégy, nem gátolhatlak; de magam nem tágitok, míg a *Tu-na* (Duna) folyót el nem érem és a *ma-csa* fővárosig el nem jutok! » Erre újult hévvel nyomult előre és Batu is rárohant az ellenségre, mely leveretett s a mongol had elérte a fővárost. Később egy nagygyűlés alkalmával Batu szemére vetett *Szubotáj*nak: «Midőn mi a *Tun-ning* (Sajó) folyó mellett csatáztunk, a te késedelmed miatt vesztettem el *Ba-ha-tu* hívemet!» «Herceg — felelt *Szubotáj* — jól tudod, hogy a folyó, ahol te rajta átmentél, sekély volt és hozzá kész hídát találtál. Elfelejtetted, hogy az én átkelőmnél a víz mély volt és hídát kellett vernem».

Ez a leírás igazán nem válik szégyenünkre. Meglepő, hogy a kínaiak a magyar, *ma-csa* nevet használják, midőn az egykorú perzsa és latin írók hongros, hungarus, ungarus, az oroszok ugri névvel jelölték nemzetünket.

Érdekes, hogy *Matthew Paris*, *Spalatoi Tamás* és

még néhány középkori krónikás azt írja, hogy a mongolok különösen azért gerjesztettek rémületet, mert a csatába füstöt és lángot vittek magukkal. A mongolok a Sajó hídjánál is használták hatalmas kőhajító gépeiket, ezekkel tüzes, puskaporral töltött edényeket is dobáltak. Arról is vannak adataink, hogy a tatárok nyíli azért voltak veszélyesebbek, mert a nyílak hegyét edzették, izzóan sós vízbe mártották.

*

A Yüang-dinasztia, 1280—1368, kilenc császár.

A Szung hatalom leverése után Kublai kán *Sih-Csu* címet vette fel. Miután családjának a *Yüang* (eredeti) nevet adta. Kublai mindjárt uralkodása kezdetén székhelyét *Karakórum*-ból *Kan-balig*-ba, vagyis a mai Pekingbe helyezte át. A kán a kínai intézményeket és hagyományokat tiszteletben tartotta, de még a szokásokat is átveszi. Nemcsak a régi intézményekkel, de a vallásokkal szemben is a legnagyobb türelmet mutatja.

Idegen tudósokat, kiváló férfiakat szívesen fogadott udvarába. Ezek közt legismeretesebb *Marco Polo* volt. A nagy olasz utazó Kublai kán személyét így írja le: «Alakja tetszetős, sem magas, sem túlkicsiny, tagjai jól idomultak, arcszíne fehér és piros, szeme fekete és szép, orra szabályos. Neje négy van, akiket mint törvényes hitveseket mindig megtart. A tőlük származó fiúk közül a legidősebb a trónörökös. A négy császárné külön palotában lakott. Mind-egyiket legalább háromszáz fiatal, szép udvarhölgy vette körül. Számos apród, eunuch és nagyszámú szolgaszemélyzetük volt, úgyhogy mindegyik császárnő udvara tízezer emberből állott. De van azonkívül még igen nagy háreme is. Hölgyei a szépségéről híres *ungrat* mongol törzsből valók. Évenként a száz legszebb szűzet küldik a nagy kán udvarába. Ezek közül három idős nő kiválasztja az éptestűeket, akiknek lehelete kellemes és akik nem horkolnak. A kiválasztottak közül minden harmadik nap hat leány váltja fel egymást a császár szolgálatában».

Kublai kán a japániakkal is háborúskodott, de kevés sikerrel. 1274-ben a japániak nem jöttek el hódolatukat

bemutatni, erre háromszáz hajón 15,000 katonát küld Japánba. Ez a sereg azonban *Cinsinó* szigeténél tökéletesen megsemmisült. Kublai tovább is követelte a japániak hódolatát, amíg azok egyik követét leölték. Ennek hallatára 1281-ben 100,000 fegyverest indított Japánba. De a tengeri harcban járatlan mongolok hajóraját a vihar szét szórta, a partra került töredéket pedig a japániak fölkoncolták. A sikertelenségnek talán az is lehetett az oka, hogy két hadvezető is volt egy mongol és egy kínai. A vezérek nem tudtak megegyezni, de lehet az is, hogy a kínai vezér elárulta őket.

Börmával szemben több szerencséje volt. A *Juang-csang-fu* lapályán találkozott a túlnyomó erővel. Állítólag csak 12,000 mongol állott 50,000 börmával, 2000 elefánttal és 16 ágyúval szemben. A hadihelyzet már nagyon kedvezett a bennszülötteknek, amikor a mongolok nyílzápora zavarba hozza az elefántokat. A csatarend megbomlik. A mongolok lóra kapnak és a négyszeresen nagyobb ellen-ségen fényes győzelmet aratnak.

Kublai 1292-ben ismét tengeri hadjáratra vállalkozik. Három vezérét 20,000 emberrel Jávába küldi. A hajóhad útbaejti *Biliton* szigetét. Itt kikötnek, hogy a hajókat kijavítsák, közben azonban a bennszülöttekkel harcba keverednek. Nagy zsákmányt ejtenek, foglyokat hoznak, de a nélkül, hogy a kalandnak maradandó haszna lett volna.

*

A Ming-dinasztia, 1368—1655, tizenhat császár.

Csi-Juan-Csang, a mongol dinasztia megdöntője, szegény napszámosból küzdötte fel magát a császári hatalomra. Lámakolostor szolgája, majd meg barát volt, míg a lázadók élére nem lép. Szerencséje gyorsan viszi előre. Hamar elfoglalja Közép-Kína tengerparti tartományait s Nan-kingban *Hung-Vu* néven császárrá kiáltatja ki magát (1368—1389). Nan-king városát egyenlő rangú császári székhellyé tette Pekinggel. Az utóbbiban a mongolok fényes palotáit leromboltatja s a drágaságokat közcélra fordítja. A fényűzés ellen szigorú rendszabályokat bocsát ki. Megtiltja, hogy a

rangnélküliek selyemruhát viseljenek. A legjobb császárok egyike, aki egész életét a nép boldogítására fordította. Hetvenegy éves korában halt meg.

Hszien-Cung idejében, 1465 után ássák ki a csatornát Pekingtől a Pej-hó folyóig, s így a főváros közvetlen összeköttetésbe kerül a Nagy-csatornával. A Nagyfalat kijavíttatja, ötvenezer munkás és katona dolgozott rajta. Határ-örvidéket létesít.

Van-Li császár idejében, 1618-ban lépték át először a mandzsú fegyveresek a kínai határt. *Nurhasu* jól felfegyverzett csapata volt. A kínaiak a támadókat először semmibe se vették, így Nurhasu könnyűszerrel szétveri csapataikat. Győzelme után a mandzsú vezér egész nyáron pihenteti és erősíti seregét. Most már 100,000 embert küldenek ki ellene. Nurhasu azonban 60,000 emberével egymásután győzi le a négyrésztre bontott császári hadsereget. Nurhasu 1626-ban halt meg, bár ő még nem tette lábát kínai földre, utódai mégis őt tekintik a *Tacsing*-család első császárájának.

Tai-Cung, a nagy hódító negyedik fia vakmerő, hirtelen mozdulattal ellenállás nélkül eljut Peking alá. Legveszélyesebb ellenfele *Csung-van* vezér volt, akit az eunuchok segítségével az utolsó Ming császár előtt árulással megvádoltat. A császár legtehetségesebb hívét börtönbe vetteti és lefejezteti. *Tai-Cung* azonnal támad.

*

A Tacsing vagy Mandzsú-dinasztia, 1640—1911-ig, tizenegy császár.

A dinasztia a gyermek *Sun-Csi* trónralépésétől számítja uralmát. A gyermek nemsokára függetleníti magát gyámjaitól szemben. Sőt azt is felfogja, hogy mint idegen, csak úgy nyerheti meg a legyőzöttek szeretetét, ha Kublai kánt követve, népszerűségre törekszik, — ezért a kínai szokásokat és törvényeket változatlanul átveszi. Elrendeli, hogy a legfőbb kormányhivatalban egyenlőszámú mandzsú és kínai legyen. Fölállítja a birodalom legfőbb közigazgatási tanácsát, amelynek tagjai bármikor a császár elé léphetnek.

Kang-Hszi (1661—1722) az összes császárok közt a

legjelesebbek egyike. Nyolcéves korában örökölte a trónt. Tizennégy éves koráig négy gyámja volt. Ekkor az egyik gyám meghal, mire Kang-Hszi maga vette kezébe a kormányt. Sőt az egyik gyámot, akit vétkesnek talált, legidősebb fiával együtt feldaraboltatta. Uralkodása idején 1679-ben óriási földrengés pusztított Pekingben. Négyszáz-ezer ember lelte sírját a romok közt, a császári palota is leégett. Máskülönben országlása igen sikerült volt, szerencsés hadjáratokkal és bölcs vezetéssel birodalmát csaknem Kublai kán birodalma határáig terjeszti ki.

A mandzsú császárok mindig pártolták és szívesen fogadták az európai tudósokat. Kang-Hszi idejében a jezsuiták készítik el birodalma térképét, ők tervezték a *Jün-ming-jün-i* palotát, a reneszánsz és a kínai építkezés szerencsésen egyesített alkotását. Ezt a remek palotát dúlják fel 1861-ben az egyesült angol és francia erők.

Utóda *Yung-Csing* (1723—1735) a jezsuiták szabad térítésének gátat vet, de meghagyja a pekingi csillagvizsgálót vezetésük alatt. A birodalom belsejéből a hittérítőket Kantonba küldi, mondván: «Mi nem megyünk át hozzátok vallást tanítani. Ugyan mit művelnétek ti otthon, ha egy sereg buddhista papot küldenénk hozzátok?» Különben a császárok minden vallással szemben türelmesek voltak. Az első katolikus hittérítő, *Montecorvino János* a XIII. század utolsó negyedében, Kublai halála után érkezett Kínába. 1307-ben a császár kegyesen fogadja, megengedi, hogy templomot építsen. 1342-ben négy barátot, köztük *Gergely* nevű magyarországi szerzetest bocsátottak a kán trónja elé.

Kien-Lung (1736—1796) császár idejében már sűrűn járnak a kínai kereskedők Börmába, ugyanazon az úton, amelyet *gróf Széchenyi Béla* expedíciója követett. 1765-ben a két kormány nézeteltéréseéből háború támad. A háború 1770-ig tart, amikor is a börmái király kénytelen szégyenletes békét kötni. 1793-ban fogadta Kien-Lung császár *lord Macartney-t*, az angol követet a Nyári-palotában. A kitüntető fogadást bizonyítja, hogy a követnek nem kellett leborulnia a császár trónsámolya előtt. Az angol király

levelét csak térdvehajtva nyújtotta át. Kien-Lung hatvan-éves uralkodása alatt méltó utóda volt Kang-Hszinek.

Kia-King (1796—1820). Atyjának csupán rossz tulajdonságait örökölte. Kegyetlen és élvhajhászó volt. Uralma alatt mindenütt megindul a fejtelenség. Különösen a tengerparti kalózkodás hatalmasodott rendkívül el. A kalózsokkal a kormány valóságos ütközeteket vívott. Végül bűnbocsánatot nyerve meghódoltak.

Tao-Kuang (1820—1850) szelíd, békés férfi volt, az otthont és a vadászatot szerette. Ha kellett, tudott azonban határozott is lenni. Így 1813-ban egy összeesküvés alkalmával ő mentette meg atyja életét. Uralkodása ideje alatt zajlott le a hirhedt ópiumháború 1839—42 közt.

Hszien-Fong (1851—1861) volt a család legszerencsétlenebb uralkodója. Gyanakvó, tétova, határozatlan egyéniség. Alatta sok szerencsétlenség éri a birodalmat; háború az európaiakkal és a veszélyes taiping lázadás.

1857 decemberében az angolok támadása kezdi meg az európaiakkal a háborúk sorát. Hatezer emberrel ostromolják és elfoglalják Kantont. 1861-ig tartják megszállva. 1860-ban az egyesült angol és francia hadak elfoglalják Taku-t, majd 18,000 emberrel beveszik a Pej-hó erődeit és Peking ellen indulnak. Peking közelében a kormánycsapatok csatát vesztenek. A győztes seregek megszállják a város közelében a Nyári-palotát s azt tökéletesen kirabolják.

Másfelé is baj van a birodalomban. A lázadások egymást követik. A hóhérok alig győzik a munkát, csak Nan-king-ban 80,000 lázadónak hullott le a feje. A nép tömegesen menekül, kivándorol külföldre. A jövedelmező kulikereskedelem Hszien-Fong alatt kezdődött.

Tung-Csi (1861—1875) ötéves korában kerül a trónra. Helyette *Cehi* anyacsászárnő és az eszes *Kund* herceg uralkodott. Alatta is több lázadás tört ki az országban, különösen Jünanban a mohamedánok felkelése volt veszélyes. A császár kénytelen az európai hatalmak segítségét igénybe venni, dehát ennek is meg volt a maga ára. Amint Kossuth mondja: «Akinék patrónusa van, annak ura van».

1870-ben Tien-cin-ben a csöcselék váratlanul meg-

rohanja a kínai városban a franciák házait, a francia konzulátust és mintegy tizenkilenc embert felkoncolnak. Mivel a merénylet éppen a német-francia háború idejében volt, a franciák nem tudtak kellő eréllyel fellépni, de nem felejteneek.

Kuang-Hszü (1875—1898) Tung-Csi császár unokaöccse következik a trónon. Még gyermek, így helyette is Cehi anyacsászárnő uralkodik. Csak 1889-ben, tizenkilenc éves korában veheti kezébe az uralmat. Szívesen közeledne a nyugati eszmékhez, de a háborúk és belső békétlenség miatt nincs rá módja. A francia, majd japáni háború nagy veszteséget okoz a birodalomnak.

Annam ebben az időben még hűbérese volt Kínának, de a francia kormány is fennhatóságot vélt gyakorolni az ország fölött a még 1887-ben az annami királlyal kötött egyezmény értelmében. Mivel az annami király nem tartotta meg a szövetség föltételeit, a franciák elfoglalják 1859-ben *Szeigon*-t, majd 1884-ben *Sontai* és *Bakning* városokat Hanoi közelében. Peking tiltakozik a megszállás ellen. Az ellenségeskedés megkezdődik. A franciák egyik csapatát a kínaiak csúnyán megverik, de a rákövetkező évben sikerül a franciáknak kiköszörülni a csorbát.

Japán a XIII. század óta nézett farkasszemet Kínával. A közvetlen ok Kórea volt, mert ezt mind a két fél szerette volna megszerezni. A XIX. századig mégis Kínáé volt a nagyobb befolyás. 1886-ban Kóreában ismét megújultak a politikai zavarok. A japáni követ kénytelen volt elmenekülni. A sérelmet megtorlandó a japáni sereg *Csemulpo*-ban, *Szöul* közelében partra szállt, de ugyanakkor egy kínai csapat is bevonul a fővárosba. Végül a két hatalom abban egyezik meg, hogy négy hónap alatt mindketten kivonják Kóreából csapataikat.

E közben Japán példájára Kína is szaporítja hajóhadát. Tengerészetét azonban nem egyesítette, külön parancsnoka volt a déli, meg az északi haderőnek. Annyira különválasztottnak tekintették a két hajórajt, hogy amikor később a japániak *Vei-hai-vei* alatt az északi flotta hajóraját elfogták, egy véletlenül ottidőző déli hajó parancsnoka

komolyan követelte, hogy hajóját szabadon bocsássák. Természetes, hogy hiába.

1894-ben valami vallási felekezet követői fegyvert fogtak a katolikus hívők és a kóreai kormány ellen. A király Kínához fordul védelemért. A kormány a nélkül, hogy Japánt erről értesítette volna, elküldi csapatait Kóreába. Erre a mikádó is sürgősen odarendeli haderejét. A háború csakhamar kitör a két hatalom közt (1894—95). Kínára nézve kedvezőtlenül végződik, elveszíti a *Liau-tung* félszigetet, *Formozát*, a *Pescador* szigeteket és fizet Japánnak hatvan millió font hadikárpótlást. Az európai hatalmak azonban nem engedték, hogy *Liau-tung* japáni kézre jusson. Oroszország megkapja a jogot, hogy a szibíriai vasútból szárnyvonalat építsen Mandzsúrián át *Vladivosztok*-ba és Mukdenen keresztül *Port-Arthur*-ba.

1897-ben Németország két misszionárius meggyilkolása miatt birtokába veszi *Kiao-csou* öblét. 1898-ban Oroszország *Port-Arthurt*, Franciaország *Kvang-csou*-t, Anglia pedig *Vei-hai-vei*-t és *Kaulun* félszigetét szállja meg.

A beteges és szelídlelkű Kuang-Hszü hajlandó volna az európai közigazgatást és viszonyokat meghonosítani, az öreg császárnő azonban 1898-ban palotaforradalommal elmozdítja. Betegnek nyilvánítják és újra az agg *Cehi* császárnő veszi át a kormányzást, immár harmadízben. Érthető, hogy a nagyhatalmaknak kíméletlen terkjeszkedése elkeseredést váltott ki minden idegennel szemben. Ez 1900-ban a boxer-lázadásban ki is robban. A felkelők Pekingben a német követet meggyilkolják, a követségi negyedet is körülzárják, de komolyan nem ostromolják. A lázadást az európaiak véresen és kegyetlenül bosszulták meg. Az egyesült hatalmak mintegy húszezer emberrel vettek részt a büntetőhadjáratban, köztük volt a volt monarchia különítménye is. Ekkor szerezte meg Tien-cin-ben a város egyik része fölött a fennhatóságot.

1911 őszén ismét forradalom üt ki, s ez a Mandzsucsalád bukására vezet. A köztársaság megalakul, de ez sem hozza meg a nyugalmat: az egyes pártok és kormányok versengése emészti az ország erejét.

Japán világhatalmi törekvései nem szűnnek meg. 1932-ben megtámadja Sang-hai-t, de kudarcot vall. Ugyanakkor a Mandzsúriában uralkodó zilált viszonyokat felhasználva, könnyűszerrel birtokába veszi egész Mandzsúriát. *Pu-Ji*-t az elűzött utolsó mandzsú császárt megteszi névleges uralkodójává. Az erőtlen Kína és az egymásra féltékeny hatalmak szinte csak szemlélői az eseményeknek.

Az ellenségeskedés a két testvérnép közt nemsokára ismét kitör. Japán látja, hogy Kína, ha lassan is, de erősödik, tehát addig kell terjeszkednie, amíg az erőre nem kap. Különben is sietnie kell, hogy aztán az orosz, esetleg amerikai támadásra minél jobban felkészülhessen. Az idő most a legalkalmasabb: a szovjetben belviszályok dúlnak, Angliát leköti a Földközi-tenger kérdése, az Egyesült Államok még nincsenek felkészülve.

Úgy látszik azonban, hogy a Japánban uralomra jutott katonai-párt lebecsülte Kína harckészségét. Ha nem is az egész hadsereg, de a fegyelmezett csapatok hősiessége nem marad mögötte a japáninak.

A közös veszély kiküszöböli az ellentéteket, egybe-forrasztja az egyeseket éppen úgy, mint a nemzetet — már pedig Pekingtől Kantonig mindenütt érzik most már a japán veszedelmet. Ennek következménye csakis erős összefogás, a nacionalista Kína megalakulása lehet — és akkor nincsen mitől tartania a birodalomnak. *Kung* Kína nagy államférfija ezt így fejezi ki: «A Föld kerek és forog, de Kína mindig nagy marad».

XI. Peking csodái.

Hogy fázna az utcán, kiket
kivert a bosszú.

Én nem szerezhetek nekik
kabátot, inget.

Csak volna paplanom, tíz-
ezer lábnyi hosszú,
hogy betakarhatnám vele
egész Pekinget.

*Po-Csü-i.**

Peking felé közeledve, nem sok természeti szépségben gyönyörködhetünk, főképpen nyáron. Kiaszott mezők, szomorú, elhanyagolt falvak, kietlen, barátságtalan táj, amit látunk. A nagy egyhangúságba csak a pusztán végig vágató porfelhők visznek némi életet, de ebben sincsen köszönet, mert leüllepdedve vastag porréteggel takarnak be embert, állatot, mindent.

Hirtelen, minden átmenet nélkül vég nélküli, magas, sárgára meszelt fal emelkedik ki. Hatalmas őrbástyák, kiugró őrtornyok szegélyezik... De nincsen sok időnk a megfigyelésre, a szemlélődésre, mert már is átrohanunk a falon. Alighogy átértünk rajta, már meg is áll vonatunk, Pekingben vagyunk.

Peking mint az országnak régidőtől fővárosa híven tükrözi vissza az egész birodalom történetét. Alapítása visszanyúlik a Krisztus előtti időkre. Peking helyén nyerte meg a csatát Kr. e. 2690-ben, tehát majdnem öt évezreddel ezelőtt *Huang-Ti* nagy császár a fondorkodó *Csi-Jü*-vel

* Kosztolányi D. fordítása.

szemben. A hagyomány szerint Csi-Jü mesterséges köddel árasztotta el a csatateret, de Huang iránytűvel tájékozva megtalálta a helyes irányt és győzött. A város első neve *Ki* vagy *Csi* volt. Később mint a Jenu-fejedelemség székhelye a *Yen* név használatos. Ismét változnak az idők, Peking ismét gazdát és nevet cserél. A Tang-dinasztia idejében (Kr. u. 618—906) *Yu-csu* a neve. 936-ban Mandzsúriából betörnek a kitán-tatárok, meghódítják egész Észak-Kínát s Pekinget megteszik déli fővárosukká. A Liao-dinasztia az uralkodó, s így kapja a város a *Liao-Yung Nan-king* nevet. 1125-ben a csin-tatárok elűzik a Liao-dinasztiát. Ekkor keresztelik át *Csung-tu-ra*. 1215-ben Dzsingisz kán foglalja el a várost. Unokája Kublaji kán 1264-ben Karakorumból végleg ideteszti át székhelyét. A város ismét új nevet kap, *Ta-tu* (Nagy főváros) vagy mongolul *Kan-balig* (a Kán városa) lesz a neve. Alig száz év múlva az első Ming császár Hung-Vu megbuktatta a mongol-uralmát. Ő is át kereszteli a várost ez alkalommal *Pei-ping-fu* lesz belőle. Ebből alakult át az általánosan használatos *Peking* (ejtsd: Petyin). A kínaiak ma is leginkább *Csin*-nek (főváros) hívják. Hivatalos iratokban *Sun-tien-fu* a neve, míg a tudósok az ősi *Yen* néven beszélnek róla. Természetes, hogy a legújabb idők forradalma ismét megváltoztatta a város nevét: ma *Pei-ping* (Északi-béke) a neve.

Valamikor Pekingben összpontosult a császárság és az egész birodalom minden fénye és pompája. Ma már nem császárváros, de még csak főváros sem. A köztársasági kormány székhelyét a védettebb Nan-king-ba tette át. Ideköltözött a legtöbb követség is. Az udvar és kormány eltávolításával Peking kiváltsága megszűnt. De sokat veszített jelentőségéből a megváltozott politikai és gazdasági viszonyok miatt is. Mandzsúriát elvette Japán, Külső-Mongolia az oroszok kezén van. Kereskedelme visszafejlődött és lakosainak száma is állandóan fogy. Lakossága a város környékével együtt 1927-ben 1.298.000 volt. Érdekes, hogy ebből 780.000 férfi és csak 518.000 a nő.

A város *Pej-hó* tágas medencéjében fekszik, de már nem messze a nyugati *Hszi-san* és az északi *Vutai-san* hegyektől.

kínaikat és kényszerítik őket, hogy a város déli fala mentén új várost építsenek. Ezért hívják a régi, északi városrészt *Mandzsú-* vagy *Tatár-városnak*, a déli újabb várost pedig *Kínai-városnak*.

Pekinget ősidőktől fogva köröskörül hatalmas falak védték, úgy mint a legtöbb kínai várost. Az ősi vályogfalakat a Ming-császárok lebontatják és kőfalat építenek helyébe. Erőd jellege mai napig megmaradt. Magát a régi négyzetalakú Mandzsú-várost 24 kilométer hosszú fal övezi. A fal átlag 15 méter magas, a talajegyenetlenség miatt 14—19 méter közt váltakozik. A szélesség is változó. A déli fal alapja 25, koronája 15 méter. Az északi fal koronája helyenként eléri a 18 métert is, tehát már jó utca szélességű. A falon 50—60 méternyi közökben bástyák emelkednek, minden hatodik nagyobb, hatalmasabb. A fal belseje vert földből épült, ami ilyen tetemes vastagság mellett másként nem is lehetséges. Csupán oldala, koronája és a mellvéde készült igen jó téglából. A fal négy sarkán négy óriási, sokemeletes őrtorony emelkedik. Mindegyik meghaladja a 30—35 méter magasságot. A városnak tizenöt kapuja van s ezek fölött szintén hatalmas méretű, sokemeletes tornyok őrködnek. Egész Peking területe 65 négyzetkilométer. Falának hossza, a Császár-város falát nem számítva, meghaladja a 40 kilométert. Hosszabb tehát, mint az út Budapesttől Gödöllőig.

Peking nem volt mindig azon a helyen, ahol most áll. A környék emlékei és a régi falak nyomai bizonyítják, hogy helyét többször változtatta. A Mandzsú-várostól északra még most is kivehető a régi fal maradványa.

*

Tekintsük meg a két városrészt külön-külön. A régebbi *Mandzsú-városban* voltak az előkelőség, a főnemesség, a hercegek és a császár palotái, ez volt a birodalom igazi székvárosa. Feltűnő, hogy utcái nemcsak szélesek, de a girbe-görbe kínai utcáktól eltérően nyílegyenesek. Ezeket legnagyobbbrészt még Kublai kán idejében hasították ki. Különös, hogy a széles utca neve Pekingben «hu-tung», ami annyit jelent, mint *hún-csapás*.

Az utcákon mindenütt nagy a sürgés-forgás: színesre festett kétkerekű, rúgónélküli kocsik, egykerekű targoncák, magas nyeregben ülő lovasok, rohanó riksakulik, lassú, ringó járású tevék hosszú sora, kínaiak, mandzsuk vegyesen. A mandzsukat már messziről felismerhetjük, szép magas növésükről, előkelő testtartásukról. Sok, szemünkben mulatságos dolgot is látunk: a tűzoltóság ha fölvonul, a fecskendőket és egyéb felszerelést még emberháton szállítja, a derék kínai, ha sétálni megy kalitkában magával viszi a kanári madarat is, a riksákban mintha fejetlen emberek ülnének, a por ellen selyemkendővel takarják le fejüket — de a legföltűnőbb mégis csak a nők viselete. Nem az apró cipőben elnyomorított lábakra gondolok, ezek mai nap már ritkaság számban mennek, hanem egészen másra. Tudvalevő, sőt régi dolog, hogy az egész világ mindenütt a szépnem körül forog. Ez a hódolat a legtöbb helyen megnövelte a nők előjogait, tekintélyét. Érdekes, hogy ezen a téren a kínai nők járnak legelől, valóságos zászlóvivői ennek az eszmének. Sokan ezen talán csodálkozni fognak a már említettek alapján — és mégis így van. A kínai nők már elérték, hogy a férfiak nemcsak hogy papucsot viselnek, ami utoljára másfelé is előfordul, de még a szoknyát is rájuk húzták — és ők viselik a nadrágot. Valóságos felfordított világ!

Visszatérve a város leírására már most meg kell említenem, hogy nemcsak Peking kettős város: Mandzsú- és Kínai-város, hanem maga a Mandzsú-város is három, fallal elválasztott egymásba helyezett városból áll. Éspedig: a Mandzsú-város, közepében a Császárváros és ezen belül a Tiltott-város.

Ezek után induljunk útnak és kezdjük meg sétánkat mindjárt a pályaudvarnál. Közvetlen közelében széles, nagy kapu, Peking legszebb kapuja, a *Cien-mön* vagy *Császárvároskapu* köti össze a Kínai várost a Mandzsú-várossal. Előtte széles, egyenes út vezet neki a Császárvárosnak. Az úttól jobbra fekszenek, helyesebben feküdtek a minisztériumok, szállodák és a széles kiterjedésű, szintén fallal körülvett követségi negyed. Az angol követség volt az első, amely

lábát megvetette. Már az ópium háború óta itt székel. 1861-ben ismét ellentét támadt Kína és az európai hatalmak között, az angolok és franciák ágyúval lövik a várost. Egy napra be is vonulnak és tüntető menetben mennek végig Peking utcáin. Ugyanekkor kirabolják a Nyári-palotát. 1900-ban a boxer-lázadás után nagy területet lebontanak és ezen belül felépül az idegen követségek negyede. Minden nagyhatalom saját katonaságot tart, nekünk is volt a háború előtt. Őrségeiket ágyúkkal és gépfegyverekkel erősítették meg. Valóban Kína egy percre sem feledkezhetett meg a nagyhatalmak állandó békés jóindulatáról.

Mielőtt utunkat folytatnók, érdemes egy ugrásra a város keleti falára felmenni. Nemcsak hogy szép kiállítás nyílik róla Peking jó része felett, de könnyebben tudunk aztán tájékozódni is a házrengetegben. Ami először feltűnik a várost szemlélve az, hogy kéményt sehol sem látunk. A szobákat vagy vasedénybe helyezett faparázzsal melegítik, vagy pedig kívülről fűtött kályhával. Kéményt ekkor sem építenek, a füstöt vékony kürtön vezetik el.

Már maga a 15—18 méter széles fal is érdekes látványosság, de legfőbb nevezetessége mégis csak csillagvizsgálója. Egyes darabok eredete a Szung-dinasztia idejére, 1100-ra nyúlnak vissza, s így ezek a világ legrégibb csillagászati műszerei. A hatalmas, sárkányokkal díszített bronzműszerekkel nem egy császár bűvárkodott. A csillagvizsgáló építését 1279-ben Kublai kán kezdte meg. A XIV—XVI. században arab asztronomus családok vezetése alatt állott. Később egészen 1688-ig *P. Verbiest*, híres jezsuita csillagász keze alatt működött. A jezsuiták idejében cserélték fel a régi mongol-arab csillagászati eszközöket újakkal, korszerűebbekkel. Ekkor állították fel az azimutokat, sextánsokat és a többi műszert. Ebben az időben, 1660-ban készült el a híres, a csillagos Eget ábrázoló hatalmas bronz éggömb is. 1900-ban a megszálló csapatok sok mindent elvittek. A ma is látható bronz éggömb a réginek csak kisebbitett mása. Az eredetit a németek vitték el, a potsdái császári kertben állították fel. A műszerek egy része ugyan visszakerült, a franciák többet visszaadtak, de

a puszta kőalapok mutatják, hogy sok minden volt még itt.

Ezek után tekintsük meg Peking legnagyobb nevezetességét, a *Császár-várost*. «Téli-palotának» is hívják megkülönböztetésül a Peking közelében fekvő «Nyári-palotától». Ezt is hatalmas fal övezi. Szélessége eléri a 16 métert és hét kilométer hosszú. Kívülről még széles vizes árok is védelmezi. Egészen különálló város, a mindenható császár szűkebb birodalma. A Császár-város közepében fekszik a szintén fallal övezett Tiltott- vagy Vörös-város, a császár szorosabban vett palotája. A császárság idejében nemcsak a Tiltott-városba, de még a külső Császár-városba sem volt szabad idegennek belépnie. A tilalom ellen vétőkre halálbüntetés várt. Most azonban már megtekinthető. A szép kínai írásos engedélylevél a kezemből van — nyugodtan bemehetünk.

Az «Égi Béke-kapuján» lépünk be. Majd széles négyszögletes díszkertes előudvarra érünk. A tér közepén ismét kapu a «Fenköltség-kapuja». E mellett jobbról a császár őseinek temploma, balról meg a «Mezei gyümölcsök oltára». Szétszórtan még több épület. Mindegyik jellegzetes felfelé hajló eresszel, sárga cseréppel fedett tetővel és sokszínű majolika csodaszörnyekkel.

A széles úton végig haladva, elérjük a szintén fallal és vizesárok-kal körülkerített belsővárost, a *Tiltott- vagy Vörös-várost*. Tiltottnak azért hívták, mert oda belépni csak külön császári engedéllyel lehetett, Vörösnek meg azért, mert vörös téglafal övezi. A város alapja szabályos téglalap. Hossza két kilométer, szélessége 800 méter, négy oldalán híd vezet a 30 méter széles árkon keresztül. Délről van a «Vu-möm», a Déli-kapu, északon pedig az Északi-kapu. A Déli-kaput a szigorú előírásoknak megfelelően csakis a császár használhatta, míg az Északi-kaput a császárné. A másik két kapu, a «Dicsőséges Keleti-kapu» és a «Dicsőséges Nyugati-kapu», az udvar és a többi halandó használatára szolgált.

A Tiltott-várost *Yung-Lo* császár kezdte meg építeni a XV. században. A sárga cseréppel fedett nagy vörös fal is az ő idejéből való. A paloták legnagyobb részét a Mandzsu-

A Császár-kertek.

Az Ötös-kapu a császársírokhoz vezető úton.

A Sárga-templom.

Kien-Lung győzelmi emléke a Klasszikusok-
csarnokában,

Kínai színész a Nyári-palota egyik bronz kandelábjére
mellett,

család emelte; de vannak épületek, amelyek még Kublai kán korára nyúlnak vissza.

A palota mai nap már csak gyöngye viszfénye az egykori pompának. Az épületek nagyrésze siralmas állapotban van, a falak megrepedeztek, a vakolat leesett, a gyönyörű majolikatetőn gaz nő, az eső beesik, az udvarok elvadultak. A kincsek legnagyobb része hiányzik, elvitték, elrabolták. S azért mégis, még most is káprázatos gazdagságról, csodálatos műérzésről és hihetetlen fényről tanúskodnak. Ha most ilyen pompások, ilyen fényesek — milyenek lehettek akkor, a nagy császárok idejében? Az ember el sem tudja képzelni.

Fehér márványhídon, majd a Déli-kapun áthaladva belépünk a Tiltott-városba. Tágas udvarban vagyunk. A hatalmas négyszögletes teret árkádok és kapuk övezik, finom márvány-, bronz- és majolikadísszel tele. De még ezenkívül is a keresztben futó oszlopsorok több részre bontják a nagy udvart. Az udvar közepén patak kanyarog hatalmas fák lecsüngő lombja árnyékában. A patakon egymás mellett öt egyforma hófehér márványhíd vezet keresztül. Mögötte ötívű kapu, az «Egyetértés-kapuja». Ha áthaladtunk alatta, díszes sokkapus hosszúkás udvarba érünk. Az udvar közepén magas terrasz, széles, finoman faragott lépcsők vezetnek hozzá. A padkán három magastetejű, aranyozott sárkányokkal ékesített palota emelkedik. Mindegyik palota csak egy terem foglal magába. Aminek másutt egy terem is megfelel, annak itt már palotát építenek. Itt összpontosult minden szép és drága kincs, amit a birodalom csak fel tudott mutatni. Így könnyen érthető, hogy a szépet és nemeset kiválóan értékelő egyesült nemzetközi csapatok 1900-ban, amikor a Tiltott-várost is megszállották, sok értékes kincset vittek el magukkal — emlékebe.

A lépcsők, csodás alakú majolikadíszek, hatalmas kőmonolitok, karcsú márványoszlopok, tornyok egészen meseszerű világba röpítenek bennünket. Nemes és szép mindegyik épület, mindegyik oszlop. S bár épületeit a szigorú részarányosság jellemzi, mégsem egyhangúak; a részletek elevenséget, mozgást, életet visznek bele. Amint így nézem

a sok fényes épület gazdag pompáját, csodálatos finomságát, hirtelen belém markol valami. A paloták tündöklő ragyogásán keresztül is megjelenik messze-messze innen szülőföldem tornácos háza, a kettős-ereszű székelykapu, népünknek veleszületett színszeretete. Mintha csak a nagyúri kastély és az egyszerű lak kerültek volna egymásmellé. Az egyik ragyogó pompás, gazdag, a másik egyszerű, szegény — de azért mégis csak testvérek.

Az udvar már előbb említett padkáján, három egymásmögötti trónterem áll. Az első a «Legmagasabb Egyetértés terme», mögötte a «Középső Egyetértés-terme» és végül a «Védelmező Egyetértés-terme». Az emelkedés végén ismét széles hármas lépcső. Az udvar bezáródik. Mindegyik terem szigorúan meghatározott állami ünnepség részére épült. A Legmagasabb Egyetértés-termében mutatták be hódolatukat az ország nagyjai újévkor és a császár születésnapján. A Középső Egyetértés-termében őrizték az állam színarany és dzsédből készült pecsétjeit, a Védelmező Egyetértés-terme pedig vizsgáztató helyiség volt.

Különösen pompás a Legmagasabb Egyetértés-terme, a nagy trónterem. Mintha itt összpontosította volna a kínai művészet és ízlés minden fényét, minden ragyogását. Az egész terem finom faburkolatát sárgával, kékkel, arannyal ékesített vörös lakk fedi. A teremben nemesrajzú faállványokon réztálak, bronzedények, óriási rekeszománc vázák. A falakon gyönyörű ezüst és arany hímzések. Az ember valóban nem tudja, hogy a fáradhatatlan munkát vagy a nemes ízlést csodálja-e jobban!

De ez még nem minden . . . A csarnok közepén magas faemelvény áll, s rajta a Mennyei birodalom császárjának aranyozott trónusa. Faragott támlája közepén kék selyempárnán ott díszlik a Mandzsú-ház címere, az arannyal hímzett sárkány. A kéket és aranyat sokat használják, finom színhatását helyesen értékelik. A trón két oldalán hatalmas legyezők, értékes Buddha-szobrok és sok-sok drágaság, amit az ember nem is tud egyszerre érzékelni. Amint a tornác faragott rácsán a napfény sejtelmesen áttör, majd a színözönben feloldódni látszik — az ember úgy képze-
li,

hogy hetedhétország mesevilágának kellős közepébe topant be.

A tróntermek az utolsó császár, *Pu-Ji* elűzetése óta a kínai Nemzeti Múzeum gyűjteményét foglalják magukban. A gazdag gyűjtemény hatezer szebbnél-szebb porcellándarabot tartalmaz, a legrégebb kortól napjainkig. A hatalmas, embernagyságú vázáktól a leheletszerűen finom csészéig, külön tartók védelmezik, mindenféle alakú és nagyságú edényt megtalálunk itt. Színezésük is csodálatos, a tűzpirostól, aransárgán át a teltkékig és felhőfehérig minden árnyalatot megtalálunk. Az ember szeme csak káprázik a sok kincs láttán. Japánban is vannak gyönyörű darabok különösen az újabb időben fejlődött erősen a porcellániparuk, de hol maradnak ezek az igazi, régi kínai remekek mellett. Ismeretes, hogy Kínában fedezték föl a porcellángyártás titkát, itt fejlődött a legnagyobb tökélyre. Japán mint sok mindenben, a porcellán készítésben is csak tanítványa nagynevű mesterének.

De folytassuk utunkat!

Az udvar végén újra hatalmas monolitek. Az ősrégi kopjafákat vagy lármafákat juttattják eszembe. Itt is lépten-nyomon találunk magyaros, székelyes vonásokat. Az «Égi Tisztaság-kapuján» át ismét négyszögletes udvarra érkezünk. Köröskörül tornác. Közepén ismét hatalmas épület soklépcsős magas terrazon. Ez az «Égi Tisztaság-palotája», a legmagasabb fogadó palota. Itt számolt be az államtanács öt tagja naponkint a császárnak. Ugyancsak itt fogadta a császár a fejedelmi vendégeket és a külföldi követeket. Csodálatosan szép terem, tele ragyogással, káprázattal. Sajnos, hogy mire ideér az ember, már alig képes felfogni szépségét, egészen belefáradt a sok látnivalóba.

A palota mögött ismét tér, ismét kapu, a «Hadi Isten kapuja» és végül a Tiltott-város északi falában az Északi kapu. Érdekes és a kínai népre jellemző: másfelé palotákban, templomokban elsősorban a hadi istent, a hadi dicsőséget tisztelik, itt egyetlen kaput kivéve, mindenütt a béke, a megértés jelképe szerepel.

A fogadó termeket rengeteg épület veszi körül, tele

sziklakertekkel, fákkal, udvarokkal, kerek «holdkapukkal», palotákkal. Egész város épült a császár, a Menny fiának magánlakosztálya és szolgaszemélyzete részére. Külön palotában lakott a császár, a császárnak felesége, ismét külön palotában a mellékfelségek, a császár gyermekei, az anya-császárnő. Ezenkívül volt a palotának több színháza és rengeteg melléképülete az udvar, az eunohoz és a belső cseleltség részére.

A «Felhőtlen Ég-palotája» közelében lakott az utolsó császár. Hálószobája mellett a nagy termet ünnepélyes fogadásokra használták. Itt fogadták és szolgálták ki a császárok fiaikkal, unokáikkal a birodalomból összegyűlt ezer hatvanéves férfit minden év tavaszán.

A lakosztályok nagy részét a Császári Múzeum tölti ki. Itt őrizték egészen a japáni veszedelem idejéig a császári kincseket, leginkább a nagy Kien-Lung császár korából származó emlékeket. Rengeteg, megbecsülhetetlen műkincs volt itten, míg azt a többivel együtt biztosabb helyre, a birodalom új fővárosába Nan-king-ba nem szállították.

Könyvtára több mint egymillió kötetet számlált. Ezek közt több mint tízezer kézzel írott könyv volt, amelyekről másodpéldány nincsen. A képtárban a pálcára fölcsavarható selyemfestmények egész garmadája. Van kép, amelyen az egész hadsereg minden egyes katonája a legaprólékosabb gonddal ki van rajzolva, de még a fáknak leveleit is meg lehetne számlálni. Gomolygó felhők, színes tollú madarak, sárkányok, csodaszörnyek, idillikus házikók, finomlevelű bambuszok elevenednek meg előttünk a művész ecsete nyomán.

Gyönyörű a nagyszerű nefrit vagy jü-gyűjtemény is*, földünknek kétségkívül legnagyobb és legértékesebb gyűjteménye ezen a téren. A kínaiak a nefritet ősidők óta nagyon szeretik. Egyenletes anyaga könnyen faragható, de ezenkívül

* A kínaiak jü-nek nevezik a nefritet, a jadeitet és még sok más, hasonlóan áttetsző, kemény féldrágakövet. Az angolok mindezt helytelenül jade-nak (angolosan kiejtve dzséd-nek) nevezik. Helyesebb a kínai jü szóval foglalni össze őket.

rengeteg színváltozása is emeli értékét. Kisebb darabjaiból csattokat, hajtűfejeket, fésűt; a nagyobbakból istenek képmását, szobrokat faragnak. De kis házakat, egyes nagyobb darabokból hajókat, kertcskéket, valóságos tájakat is ki-
vésnek. A palota gyűjteménye állítólag több mint százezer darabot tartalmaz.

Kiegészítik a múzeumot a nagyszerű elefántcsont-munkák, ebben a kínaiak szintén nagymesterek. Van még rengeteg fél és valódi drágakő, gyöngy és rekeszszománc munka.

Sok palota, pagoda, filagória, bronzszobor, kapu, híd van még, amiről meg kellene emlékezni; de mindent felsorolni már szinte lehetetlen. Csak a könyvtár közelében, arról az óriásméretű porcellánfalról, a palota egyik nevezetességéről kell még néhány szót szólanom. Virágzó fák között, keskeny ösvény mellett embermagasságú talapzaton 15—16 méter hosszú és három méter magas porcellánfal húzódik. Az óriási felületen kilenc sárkány tekeredik, viaskodik egymással. Rajza mozgalmas, művészi, színhatása pedig páratlan. Fölötte gazdag majolika dísz és sárga cserepes tető. Az ember itt is, mint a palotában annyiszor, csak áll és csodálkozik...

Mielőtt az északi-kapun át elhagynám a Tiltott-várost, felmegyek még vezetőmmel a várost övező széles falra, az úgynevezett Vörös-falra. Innen vetek még egy utolsó búcsúpillantást erre a csodálatos világra. Amint így szemlélődöm, egy csoportot látok közeledni. Elöl négy-öt férfi hosszú, szinte bokáig érő, bő köpenyben, fölötte színes mellény, kötött gombbal és sujtással, fejükön szalmakalap, lábukon nemeztalpú cipő; mögöttük egészen fehérbe öltözött négy nadrágos, kabátos alak. Hogy a nadrágosak csakis nők lehetnek, azt mindjárt tudtam — hiszen Kínában vagyunk. Amint közelebb érnek látom, hogy nem csalódtam; de még mást is látok, hogy ez a díszes kíséret egy pöttömke kis emberkének szól, aki egyedül lépdel a két sor között. Bíborszínű, hosszú köpeny van rajta és helyes kis copfocska csüng alá ébenfekete hajából.

Megkérdezem vezetőmet, a derék Lao-t, hogy ki ez? Mond valami nevet. Ettől ugyan nem leszek okosabb, mert

még azt sem tudom, hogy fiú-e vagy leány a nagy személyiség; csak annyit értek meg belőle, hogy herceg. Tisztelettel félreállok az útból. Tisztelet ide, tisztelet oda, de nagyon szeretném megörökíteni ezt az emberkét kíséretével együtt. Igen ám — de a felállított sorban ez nem nagyon lehetséges. Odaszólok vezetőmnek, hogy kérje meg Őhercegségét, hogy lefényképezhessem. Az húzódik egy keveset, de végül mégis csak megszólítja az egyik embert. A menet megáll, én illedelmesen köszönök. Legényem elmondja kérésemet, a férfi meghallgatja, bókolnak egymásnak.

Már azt hiszem, hogy minden rendben van. Gépemet készenlétben tartom. De tévedtem. Az első udvari ember közvetíti kérésemet a másodiknak. Az is meghallgatja, bókolnak egymásnak. Most az fordul oda az egyik udvarhölgyhöz. A szertartás ismétlődik, s végül az udvarhölgy előadja mélyen meghajolva kérelmemet a kis hercegnek vagy hercegnőnek, mert mai napig sem tudtam meg, hogy mi volt. Őhercegsége türelemmel végighallgatja az előterjesztést, pedig már vezetőm kérését is hallhatta, de hát mindennek megvan a maga módja és rangja. Én természetesen már kevésbé voltam türelmes. Szó nélkül már régen lekaptam volna Őhercegségét, ha kísérete nem védi élő falankszéként a fehér ördög gépével szemben. Mit csináljak?... Várok... A felelet ugyanazokon az embereken át és ugyanabban a sorrendben végre megérkezik szolgálomhoz, aki hosszú mondókát igen szellemesen és ügyesen egy szóba foglalta össze, hogy igen.

Igen. De azért mégsem volt egészen igen. A kíséret szétválik. Jobbról a férfiak állanak, balról a fehérruhás nők, mind arccal a herceg felé... És a herceg közöttük bátran kiáll az ördögi gép elé — háta közepével. Hosszú ruhája, fekete haja, hátán a kis copf, csakugyan lemezemre is került. De még a hölgyekkel sem mentem sokra, azok bár soruk oldalt nézett felém, gondosan eltakarták arcukat. Hát Kínában sem lennék udvari fényképész!

Ennyi dicsőség után már bátran otthagyhattam a Tiltott-várost.

Amint kilépünk az Északi-kapun, hatalmas domb előtt

állunk, a «Mé-san» vagy *Szén-hegy* előtt. Magassága meghaladja a 60 métert, tehát majdnem eléri a budai Várhegy magasságát. Nevét onnan nyerte, mert sokáig, miért-miért nem, azt képzelték, hogy szénből épült; pedig valójában nem más, mint a Császárszobák tavainak idehordott földje. Oldalát sűrű lombos fák, oltárok, kilátók, kioszkok fedik. A történelem itt is beszél. A Szén-hegy egyik fájára akasztotta fel magát az utolsó Ming-császár, amikor látta, hogy a lázadók diadalmaskodnak. Tetejéről szép kilátás nyílik Pekingre.

A Szén-hegyen túl van az ősök temploma, a császári család ravatalozó helye, azon túl a Császárszobák északi kapuja, a «Földi Béke-kapuja».

A Tiltott-várostól nyugatra fekszenek a Császárszobák. Mielőtt azonban azokat meglátogatnók, vessünk még egy röpke pillantást a Császárszobák keleti oldalára. Itt először a régi egyetem épületei tűnnek szemünkbe. Közvetlenül mellette a császári mellékfeleségek halottas háza. Ettől nem messze egy szép lámatemplom, mellette ismét templom, majd délebbre a «Szél- és a Felhők Istenének-temploma», végül még egy mongol templom és a tolmácsok iskolája. Ebben a városrészben volt a rengeteg szolgánépnek a lakása. Számuk elérte a háromezretet.

*

A Tiltott-várostól nyugatra fekszenek a *Császárszobák*. Óriási park ez, benne több kilométer hosszúságban sorakoznak a mesterséges tavak, szigetek és félszigetek. Három nagy, egymással összefüggő tó húzódik itt észak-déli irányban. Egészen különálló világba érünk. A lótuszvirágokkal borított tavakon márványhidak vezetnek át, a csipkés partokon csodálatos alakú fák virágznak, ezek mellett kioszkok, pagodák, oltárok, a szobrok százai.

Az északi tó, a *Pei Hai* különösen gazdag emlékekben. Közel a tó partjához áll a Kerek-város, a *Tuan Cseng, Kublai* kán egykori palotája. Minden kövén meglátszik az ősrégi patina. Egyik szobájában gyönyörű, fehér jüből faragott Buddha-szobor áll. Arca békés, csendes, bizonyos

földöntúli mosoly ül rajta. Mögötte finom felhőrajzok, ruháján drága ékkövek. Milyen különös is a sors. Mi a tatárt csak mint romboló, pusztító, öldöklő, kérlelhetetlen ellenséget ismertük, aki életünk fájáról a legerősebb ágat vágta le. Itt meg a vérszomjas hódító épít, alkot, műkincseket gyűjt, csillagvizsgálót emel. A sors sokszor kegyetlen!

Kublai kán palotájából kevés maradt meg. Régi fényéről csak a leírások, ezek közt elsősorban *Marco Polo* ismeretése beszél. Marco Polo atyja, Micolo és nagybátyja, Maffeo 1260-ban kerültek Pekingbe. Kublai udvarában jó fogadtatásban részesülnek. A kán visszatértükkor levelet küld velük a pápához, ebben száz keresztény tudóst és művészt kér tőle, hogy a keresztény vallást és műveltséget nála is megismerjék. Kublai különben is lekére kötötte Poloéknak, hogy hozzá visszatérjenek. 1271-ben indultak el ismét a velenceiek. Ez alkalommal a tizenhét éves Marcot is magukkal viszik. Három évig utaztak Perzsia, Kazsgár, Járkándon át, míg Kínába eljutnak.

A fiatal Marco hamar megnyerte Kublai kán kegyét. Szolgálatába állott és tizenhét évig magas tisztséget viselt. Sokfelé járt, nagy utazásokat tett a birodalomban. Élmenyeit 1298-ban mondotta tollba egyik fogolytársának a genovai börtönben.

Kublai palotájáról így szól: «Tudnod kell, hogy mióta a világ áll, ez a legnagyobb palota. Emelete nincsen, minden földszintes, de tíz arasszal emelt alapon nyugszik . . . Teteje nagyon magas. Ez is éppen úgy, mint a palota falai arannyal ezüsttel van borítva. Sárkányok, szörnyek, madarak és egyéb különböző tárgyak díszítik. A mennyezeten is csupa arany, ezüst és festmény látható. . . A palota csarnoka olyan nagy, hogy hatezer embert könnyen befogadhat. Egyáltalában az egész épület olyan tágas, olyan gazdag és szép, hogy az ember annál különbet már el sem képzelhet a földön». (Yule H. Marco Polo I. kötet X. fejezet.)

Ugyancsak itt van a híres lámatemplom, az ezerkarú *Bodhisattva* óriási szobrával. Ülő szobra megvan kétemelet magas. Nemcsak hogy ezer karja van, de arca is négy s így a rómaiak Janusát is messze lepipálja. Két karját gazdag

dísszel ékesített melle előtt tartja, a többi, számszerűen 998 teste körül magasan elhelyezett rudakon látható.

Fehér márvány karfás híd vezet egy szigetre, ezen domb s ennek tetején az 1652-ben épült híres «Fehér-dagóba». Klaszszikus szépségű, pompás épület, mintegy koronája a Császárkerteknek. Alatta csónakház. Udvari ünnepekkor itt szálltak csónakba, valamikor, amikor még gondtalan örömben élt a császár és az egész udvar. Ugyancsak ezen a szigeten van a selyemtenyésztés istenének oltára is. Ősi szokás szerint minden évben egyszer a császárné teljes udvarával elibejárult, hogy áldozatát bemutassa.

A középső tó mellett van a «Mennydörgés-» és az «Eső-Istenének-pagodája». A déli tó egyik szigetén fekszik a Sziget-palota kis ízléses épülete. Ebbe a palotába záratta be a császárnő Kuang-Szü császárt 1898-tól 1900-ig. Később fogadó terem lett. A tavak déli végén van a nyári színház pompás kilátással a tavakon végig. Ezen kívül még egész csomó épület sorakozik a tavak körül: a testőrség laktanyája, istállók, középületek.

*

A Mandzsu-város északi fala mentén egészen közel egymáshoz fekszenek Konfucius-temploma, a Klasszikusok csarnoka és a Nagy Láma-templom. Tekintsük meg őket sorjába.

Szép nagy parkban, óriási ciprusokkal övezetten áll *Konfucius-temploma*. A ciprusokat valamikor még a Yüan (1268—1306) és a Ming-császárok (1368—1644) ültették, úgyhogy a legöregebb fák kora meghaladja a nyolcszáz évet.

Az udvarban hat piros téglából épült toronyszerű épületet látunk. Tetejüket császári sárgaszínű cserép fedi, belsejükben feliratos kőtábla. A XVII. század nagy Mandzsu császárajainak győzelmi emlékei. *Kang-Hszi* 1704-ben meghódítja Mongóliát, *Yung-Csing* 1726-ban Kukunort, *Kien-Lung* 1750-ben Hunant, 1760-ban Dzungariát, Turkesztánt és 1777-ben Szecsuant. Ennek az udvarnak kapujánál fekszenek a híres kődobok. Feliratuk 2500 éves, *Hüang-Vang* császár egyik vadászatának leírását tartalmazza. Az udva-

ron felállított sátorok alatt tartották valmikor, a legmagosabb államtudományi vizsgákat. Minden vizsga emlékére kőtáblát állítottak fel, ebbe a sikeresen vizsgázottak neveit belevésték. A három legrégibb tábla a Yüang-dinasztia (1206—1368-ig) idejéből való, s így ezek a világ legrégibb doktori albumai.

A főépülethez kettős lépcső vezet. Köztük öt és fél méter hosszú, egy darab márványból kifaragott hatalmas tábla. A márványlapot szorosan egymásba fonódó sárkányok díszítik, innen a lépcső neve «Sárkány-lépcső». Gyönyörű munka, a faragásnak valóságos remeke. Sokáig nem tudtam megválni tőle.

Mögötte a többkapus főépület nagyterme. Korát nem ismerem, de nagyon régi lehet. Tornáca, rácsozata értékes faragás. Minden császár uralomralépésekor udvara kíséretében ebben a teremben mutatott be áldozatot a nagy Konfuciusnak. Ugyanekkor égszínkék alapon négy arany jeltől álló emléktáblát is helyezett oda. Az utolsó kilenc uralkodó emléktáblája a nagyteremben függ. Középen áldozati asztalka előtt Konfucius lélektáblája áll, mandzsu és kínai nyelven a következő felirattal:

«A legszentebb ős és tanítómester, Konfucius lélektáblája».

Négy főtanítványa emléktáblája is ott áll a mesteré előtt. A többi tanítvány, híres filozófusok és tudósok emléktáblái az első udvar csarnokában vannak, számszerint száznegyvenkettő.

Konfucius templomának tözsomszédságában van a *Klasszikusok-csarnoka* vagy a «Tökéletes Harmónia-palotája», ahogy a kínaiak nevezik. Ezt is a nagy *Kien-Lung* császár (1736—1796) építette. A belső udvar bejáratát csodaszép hármaskapu koronázza, Kína egyik legszebb alkotása. Az egész kapu sokszínű majolikával és cseréppel van kirakva. A kapu hármask, félkörös íven épült tetőzete színes cseréppel fedett kettős-eresz. Amint ezt a csodaszép művet megláttam, önkénytelenül is az a gondolat éledt fel bennem: «Íme, ide fejlődhetett volna a mi árva székelykapunk is, ha véreink is gazdagságot, jólétet, nyugalmat

élvezhettek volna!» — Az udvart körülvevő nyitott folyosó falán fehér márványba vésve megtaláljuk a kilenc klasszikus szövegét. Ugyancsak ennek az udvarnak a közepén kisebb pavillonban szokta volt a császár költeményeit évenként egyszer országa tudósai és írói előtt felolvasni.

A *Nagy Láma-templom* vagy kínai nevén a «Harmonikus Béka-palotája» hatalmas nagy építmény, kertekkel, csarnokokkal, udvarokkal. Valamikor császári palota volt. A falakon még most is ott függenek a császárok idejéből a feliratok. Másutt Buddha-szobrok, rózsafüzérek, tibeti imádkozó-gépek. Az imamalmok állandóan forognak s forgatják a papíros-szalagra felírt imát:

«Om, máni padme hum — Ó, drágakő a lótusz virágon . . .»

A templom legnagyobb nevezetessége a 14 méter magas, egy darab szantalfából faragott *Bodhiszattva Maitéya* szobor. Ez Buddhát ötödik, a tökéletes inkárnációban ábrázolja, aki eljövend, hogy megváltsa az egész emberiséget. Az emberek nagysága a barátok tanítása szerint az erkölcsök tisztulásával együtt nő. Bodhiszattva azonban csak akkor lesz megváltó Buddhává, ha az emberek nagysága is elér az övét. Én azt hiszem, hogy ez bizony nagyon soká lesz.

Négyszáz tibeti láma, mind mongol és nem kínaiak, lakik a kolostorban és végzik naponként az ájtatos istentiszteletet. A kolostor feje az «Élő Buddha», egy tibeti szentnek mindenkori reinkárnációja Mongoliában, *Dolon-nor*-ban székel. Pekingbe csak télen jön.

Este öt óra van. A harangok lassú kongással megszólalnak. Hangjuk tovaszáll, messze terjed, istentiszteletre szólítja a hívőket. . . . Ájtatosok jönnek . . . A papság is a templomba vonul, lassan, méltóságteljesen. Elöl mennek a barátok, hátul a noviciusok. Testüket tompa barna csuha takarja, föléje tógaszerű palástot borítanak. A tóga színe narancssárga vagy téglavörös, némelyiké világos aranybarna. Fejükön hatalmas tolldísszel ékesített háromszögletes süveget viselnek, — szinte római vagy görög harcosokra emlékeztetnek. Arcuk komor, járásuk méltóságteljes. . . Csak jönnek. Folyton jönnek, kettesével, hármasával . . .

Bevonulnak a templomba . . . Csak ők, a hívők kívül maradnak. Keresztbetett lábakkal kis asztalokhoz ülnek, kiterítik imakönyvüket és vontatott éneklő hangon lassan olvassák az imát. Az írást, a tibeti szentkönyvet homlokukhoz érintik, kezükkel tapsolnak, majd mélyen előrehajolnak. A noviciusok a templom két oldalán állanak, ők is fennhangon mondják az imát . . . Majd megszólal a csodásan mélyhangú férfikórus, mély bűgásával egész valónkat betölti. A csengők halk szava hallik. A dobok tompán berregnek, a kiskürtök megszólalnak, míg végül a havasi kürtre emlékeztető többméter hosszú rézkürtök is megharsannak. Hangjuk mélyen bűgó, valósággal megremegetti a levegőt... Most a főpap az oltár elé járul, többször megcsókolja, leterdepel előtte s összetett kezekkel imádkozik. Mély, halálos csend honol a templomban. A tömjén füstje lassan terjed... Az öreg barát most a gyülekezet felé fordul s olyan mozdulatot tesz, mintha megáldaná . . . Be kell vallanom, hogy a komoly, ünnepélyes szertartás mélyen hatott reám.

Ha a Láma templomtól nyugatnak fordulunk, egy keresztutcán át hamar elérjük a *Nagy Harang-tornyot* és mellette a *Dob-tornyot*. A Dob-tornyot még *Kublai* kán építtette 1272-ben fából. Katonai és egyéb jelek leadására használták. Ez azonban leégett, helyébe *Yung-Lo* császár téglából újat és nagyobbát építtetett. A Nagy Harang-torony *Kien-Lung* császár műve 1740-ből. Azért épült, hogy *Yung-Lo* császár híres, óriási harangját benne elhelyezze. Mindkét toronyról szép kilátás nyílik a városra, a Baedeker szerint. Elhiszem, de lemondok róla, hiszen a sok járástól már így is egészen kimerültem.

Yung-Lo császár híres, több mint 200 mázsás harangjáról a nép érdekes mesét tud:

«*Yung-Lo* Ming-császár megbízta *Kvan-Ju* ágyuöntőt, hogy a nagyharangot elkészítse. Az öntés azonban már kétszer rosszul sikerült. A császár megharagudott és azt üzenté *Kvan-Ju*-nak, hogyha a harmadik öntése sem sikerül, akkor lefejezteti.

Az öntőnek volt egy szépséges leánya, *Koai*, akit nagyon szeretett, s a leány is nagy szeretettel csüngött

atyján. Kedves arca volt, mandulaalakú mosolygó szemét selymes pillák árnyékoltak és barna szemöldök ívelte. Arca fehér volt, mint a tej, s csak gyöngye rózsaszín lehellet futott végig rajta. Foga olyan, mint a legtisztább víz igazgyöngye, amint félig nyitott ajkai közt kimosolyogtak. Haja sötétfekete és ragyogó, mint a selyemszövet. Járása könnyű, úgy tetszett, mintha repülne. De nemcsak szépséges volt, de tanult és ügyes is. Szép költeményeket írt és gyönyörű hímezéseket készített; de még a házimunkákban is tökéletes volt.

Koai látta atyjának bánatát és félelmét, faggatni kezdte. Atyja először vonakodott, de aztán mégis csak bevallja annak okát. Erre a leány így felelt: «Ez alkalommal atyám eredmény fogja koronázni munkádat. Én ugyan csak leány vagyok, de imámmal segíteni fogok, amit nem fogok abbagyni sem éjjel sem nappal».

Még aznap siető lépéssel egy híres jósnőhöz ment, hogy tőle tanácsot kérjen. A jóslat azonban bánattal tölti el, mert a legközelebbi öntés sem fog sikerülni, hacsak egy fiatal leány vérének nem keverik az öntvény tömegébe. Atyjának mitsém szól, csak tovább bátorítja. Most már biztos, hogy ez alkalommal az öntés sikerülni fog.

A harangöntés napján megkérte atyját, hogy vele mehessen, hogy örömeiben ő is osztozzék. Nagy tömeg gyűlt össze, hogy a ritka eseménynek tanúja legyen, hiszen mindenki tudta, hogy Kvan-Ju életéről van szó.

A jelt megadták, a zene hangjaiba belekeveredik a forró érc zúgása, amint a formába ömlik. Hirtelen rettenetes kiáltást hallanak: «Atyámért!» A leányzó a sistergő érctömegbe vetette magát. Hiába próbálták megmenteni — csak egyik cipője maradt meg. Atyja a fájdalomtól közel volt az őrülethez, a tömeg csak nehezen tudta feltartóztatni, hogy ne kövesse leányát, — de a harangöntés sikerült.

Később felállítják a harangot a toronyban. Nagy tömeg gyűlt össze, maga a császár is megjelenik, hogy a csodaharang első szavát hallja. Nagy volt azonban a rémület, amikor az első hangok egy leányka gyöngye kiáltását hozták, amelyből tisztán ki lehetett venni ezt a szót: «Hsiai, —

cipő!» Azóta mondja a népmese, ha a harang megszólal: «A szegény Koai keresi a cipőjét».

Utunkat most már a Mandzsu-város valamelyik fő-utcáján, az egyik «hu-tung», hún csapáson délnek irányítjuk. Az apró vályog házak közé itt is paloták vannak beékelve. Ezek is legnagyobbbrészt az udvarhoz tartoznak, hercegek, előkelőségek palotái. Több vörösre lakkozott kapun megyünk át, míg a Csien-mön, a császárcaput át elérjük a Kínai-várost.

*

A déli vagy *Kínai-város* kisebb mint a Mandzsu-város, de még ez sincs teljesen beépítve. A város déli fala mentén széles mezők, ligetek fekszenek. Köztük itt-ott temetkezőhelyek és hatalmas, nagykiterjedésű parkokkal körülvett templomok. Az üzleti forgalom és a kereskedelem legnagyobbbrészt a Mandzsu-város közelében a szűk utcákban összpontosul. Akinek ízlése és hozzávaló pénze is van, gyönyörű emlékeket vásárolhat még most is. Egy pár régi porcellánt, meg egy szép rekeszzománc munkát eléggé jutányosan tudtam megszerezni. A rekeszzománc váza különösen érdekes. Alakja olyan mint ami kulacsunkké. Melső és hátsó lapját jellegzetes sárkánydísz ékesíti kék alapon. Oldalát köröskörül futó fríz díszíti, s ez csodálatos módon magyaros ízű virágokat mutat. De még ennél is érdekesebb, hogy az ilyen kulacsalakú edényt a kínaiak «hún ivóedénynek» hívják.

A Kínai-városban van a legtöbb színház és mulató. Itt vannak a kiskocsmák is, ahová a jó pekingiek el-eljárogatnak egy kis édes borra meg finom pekingi kacsasültre.

Folytassuk útunkat a nyílegyenes, nagy kőlapokkal kirakott Cien-mön-úton! Mintegy két kilométer után elérkezünk a Földmívelés- és az Ég-templomának parkjai közé. Ezt a két templomot, meg a közelükben fekvő vesztőhelyet szokta a legtöbb idegen megtekinteni. Gyakran lehet kivégzést látni. A gyakoriság természetesen, amint derék vezetőm magyarázza, szoros összefüggésben van a politikai helyzettel. «Most sajnos nincsen semmi, mert mindenféle csend van» — sópánkodik. Ha már kivégzéssel nem tud

kedveskedni, annak útját és módját mégis csak meg kell hallgatnom. Az elítéltet derékig levetkőztetik és a téren letérdepeltetik. A hóhér két segéde lábára hág és hátra csavarja karját. Amíg még copf volt, egy harmadik a copfnál fogva előrehúzza a fejét. Most sajnos, hogy a copf már kiment a divatból, kissé kényelmetlenebb a dolog. A bakó aztán széles, nehéz palosával addig sújt, míg a fej a testtől elválik. Az ország belsejében nem mindig ilyen egyszerű a kivégzés. Sokszor a szerencsétlent még mindenféle kínzásnak vetik alá. Embertelen, kegyetlen cselekedet, akárcsak nálunk voltak a középkorban a máglyák és kínzópadok. De hogy még mai nap is él még az emberi bestia, mutatják az orosz és spanyolországi kivégzések és valamikor nálunk is a parlament pincéje.

Tekintsük meg előbb a *Földművelés-templomát*. A mesebeli nagy *Szin-Nung* császár tiszteletére épült, a földművelést Kr. e. mintegy 2800 évvel Kínában ő honosította meg. A templom épületei körül szép nagy park, szántóföldek, legelők területnek el. Az egész terület majdnem négy kilométer hosszú, magas fal veszi körül. A falat a Ming-családhoz tartozó *Csia-Csing* császár (1522—1567) emeltette. Később *Kien-Lung* császár (1736—96) felújíttatta. A főtemplom a park közepében fekszik és négy különálló épületből áll. Az egyik Szin-Nung császár oltárát tartalmazza, a másik az Év-istenének, a harmadik a bolygóknak van szentelve, végül a negyedikben könyörgött minden év tavaszán a császár jó termésért. A templomok előtt a szent földet minden évben, meghatározott napon maga a császár szántotta fel. A császár, a császári család, az állam legmagasabb hivatalnokai, az ország bölcsei, valamint Peking legöregebb emberei jelenlétében művészi kivitelű bronzekével (csak természetes, hogy 1900-ban, amikor az amerikai csapatok itt táboroztak, ez is eltűnt) három barázdát szántott. Utána kíséretéből a kitüntettek egy-egy barázdát húztak; aztán rizst, búzát és kölest vetettek bele. A szép templom-épületek most majdnem üresen állanak.

A Cien-mön-út keleti oldalán fekszik Peking egyik legnagyobb ékessége, a *Tien-Tán*, az *Ég-temploma*. Ezt is

fal veszi körül, még 1403—1425 között *Yung-Lo* Ming-császár emeltette. Fala óriási parkjának megfelelően majdnem hat kilométer hosszú, tehát majdnem kétszerese a Földmívelés-templom fala hosszának. Az ember szinte elszédül a sok fal és ismét csak fal láttán.

Eredetileg az Ég és Föld tiszteletére épült ez a templomváros, de *Kien-Lung* császár uralkodása tizennyolcadik évében, 1754-ben külön Föld-oltárát emeltek Peking északi fala mellett.

Az Ég-temploma bejárata állítólag azért van nyugaton, mert a kínai nép maga is nyugatról vándorolt be. Hogy valóban ezért van-e ott, nem tudom, de tény, hogy a kínaiak szeretik a jelképes dolgokat.

A külső kapun belépve ősrégi cédruserdőbe érünk. Lombjai közt szép pagodaszerű harangtornyot látunk. Mennyi mindenről beszélhetnének ezek a százados fák! A faóriások látták Kublai kán tatárjait, a Ming-császárokat, a Mandzsu-dinasztiát, a megszálló idegen csapatokat.

Utunk hatalmas kőoszlopokból összerótt gránitkapukhoz vezet. A kapuk alakja merőben különbözik a már annyira megszokott kapuk cifra díszétől. Első pillanatra nem is hinnők, hogy ez az alkotás is annak a művészetnek hajtása; csak ha jobban szemügyre vesszük, csak akkor fedezzük föl bennük a kínai kapunak leegyszerűsített formáját. Hiszen az csak természetes, hogyha az anyag változik, akkor a kivitel módozata is megváltozik. Több ilyen hármas kapu is követi egymást, messziről valóságos köerdő.

A kapukon belül színes cseréppel fedett épület elé érünk. Ez az «Önmegtartóztatás-csarnoka». Ebben a csarnokban töltötte a császár az áldozást megelőző napot szigorú böjtön és vezeklésben. A palota főtermében finom faragású trónszék áll.

A hatalmas nagy kertben két különálló oltár van: a Déli- és az Északi-oltár.

Tekintsük meg előbb a *Déli-oltárt*. Nagy márványlapokkal fedett úton érünk el elibe. Az oltár hármas teraszon emelkedő kerek, nyitott márványépület. Itt áldozott

minden évben a téli napfordulókör a császár, az Ég fia, hogy visszahívja az eltávolodott Napot. Ők még nem tudták, hogy éppen télen, januáriusban van legközelebb a Naphoz Földünk. A hideget csak az északi féltekére ferdebben sütő, erőtlenebb napsugarak okozzák. A Déli-oltár volt az Ég-templomának főoltára. A hármás oltár legfelső emeletén sátrakat ütnék. Anyaguk vastag sötétkék posztó. Ezekben állították fel aranyozott trónszéken a legmagasabb égi uralkodók, az Év csillagzata, a Nap, a Hold és az uralkodó nyolc ősenek lélektábláját. Mindegyik tábla előtt asztalka állott hússal, vaddal, halakkal, vetőmagokkal, gyümölcsökkel és süteményekkel megrakodva. Az istentisztelet ideje alatt a császári zenekar ősrégi himnuszokat játszott. A legfelső padkára egyedül csak a császár mehetett fel, mint népének legfőbb papja. Itt könyörgött térdenállva, hogy a nagy Isten népének, országának boldogságot adjon. A hercegek, az udvar és az előkelőségek a másik két padkán és az oltár körül a réten helyezkedtek el. Azt a gyakran hallott feltevést, hogy a kínaiak szerint ez a hely a világ közepe, a megszálló csapatok találták ki.

Az áldozatot megelőző napot nemcsak a császár, de egész többszáz emberre rúgó kísérete is, részint az Önmegtartóztatás-csarnokának valamelyik termében, részint pedig sátrak alatt tölti. Szigorú böjtöt tartanak és elmondják az előírt imákat. Az áldozat bemutatása háromnegyed órával napfölkelte előtt kezdődött és délig tartott. Miután a császár áldozatát a nagy oltáron bemutatta, az oltár körül látható nagy vasüstökben fehér, durva nyersselyemszöveteket égetnek el. A Mandzsu-ház kilenc utolsó császára uralkodása megkezdésekor mindig egy újabb vasüstöt állított fel. Nem messze a nagy oltártól zöldre fényezett téglából épült kemence áll. Minden áldozatkor fekete bikát égettek el benne. Erre a célra külön szent bikacsordát tartottak a templomot körülvevő füves térségeken.

Ismét falak és kőből épült kapukon át, hatalmas cédrusok közt az *Északi-oltárhoz* jutunk. A nép «Gabona-áldozat-oltárának» nevezi. Ez is hármás padka alkotta kerek, fehér márványépület. A négy világtáj irányában

széles, fehér márványlépcső vezet az oltárhoz, de márvány az egyes tornácok finoman faragott kőkorlátja is. A legfelső padkán emelkedik a tizenkét oszlopon nyugvó köralakú templom, az úgynevezett «Évi áldozat oltára». A pirosra lakkozott oszlopok közeit faragások töltik ki. A templom kerek teteje gyönyörűen összhangzó, messzi kiugró hármasesz. Keskenyrovátkás égszínkék cserepezése is ősi időre emlékeztet, amikor még vékony bambuszkötegekkel fedték a tetőt. A templom legmagasabb csúcsán a bunkóalakú császári korona aranygombja csillámlik. Ebben a templomban könyörgött minden év tavaszán gazdag aratásért a császár.

A régi templomát 1852-ben a villám felgyújtotta. Helyébe 1889-ben a régi templom rajzát, méreteit és színezését megtartva, új templomot építettek. A hatalmas méretű tartóoszlopokat, Amerikából, Oregonból kellett hozatni. Kínában a kíméletlen erdő- és fapusztítás miatt már nem találtak megfelelőket. A templom belsejében gazdagon aranyozott mennyezet alatt áll a császár trónkárpitja és kilenc császár emléktáblája.

A fehér márványalaphól kiemelkedő, arannyal gazdagon ékesített, piros és kékszínben tündöklő épület, nemcsak egyszerű vonalaival, nemcsak Kína, de egész Földünk legszebb és legtökéletesebb épületei közé tartozik.

Mint már említettem, 1754-ben Kien-Lung császár a *Föld-oltárát*, a *Ti-Tám*-ot vagy *Di-Tám*-ot az Ég-templomából kikapcsolta és külön templomot emelt számára, a tatárváros északi falán kívül, az «Anding-mön»-kapu közelében. Ez is fallal körülvett liget, de jóval kisebb, mint az Ég-temploma. Több különálló sárga majolikabetűtő épületet és számos oltárt foglal magába.

A Föld-temploma kiegészítő része az Ég-templomának, mert ez a kínai vallásfilozófiának egyik sarkalatos tényezője is. A kínai ősvallás, a napimádás *Lao-ce* idejében átváltozott az égi testek tiszteletén alapuló filozófiai rendszerré, az ú. n. «táoizmussá». Alapja a «táo», az a magasabb erkölcsi világnézet, amely a tökéletesség felé vezető utat mutatja. Az út azonban nem könnyű. Két ellentétes elem nehezíti

meg: a *jin* és a *jáng*, a női és férfi elem. Az első a Föld, a második a Nap. A Földet a hideg, az észak, a sötétség, a négyszögletes jellemzi. A Napot a teremtő erő, a világosság, a meleg, a dél, a kerek. Számokban a Föld a páros, a Nap a páratlan elemeket kedveli. A császár mint a táoista tan legfőbb képviselője maga is csillag s így az Ég hatalmának részese. Feladata, hogy a két elemet összhangba hozza, nehogy a jáng eleme, a Nap mindent elperzseljen, vagy a jin eleme, a Föld túlságos nedvességgel és hideggel mindent elpusztítson.

A táoista tan a kínai népnek nemcsak fölfogását, életfilozófiáját tükrözi vissza, de még építkezésében is érvényre jut. Ezért ellentétes a Császár-városban a császár és a császárné kapuja. A Déli-kaput csak a császár használhatta, míg az Északi kaput a császárné. Íme a férfi jáng és a női jin elem harca. De visszatükröződik ez a fölfogás az Ég- és a Föld-templomában is. Az Ég-temploma a ragyogó, életetadó Napnak a temploma délen fekszik. Oltára kerek, és mindenütt a páratlan számok, a kilencnek változatai szerepelnek. A hideg Földnek temploma északon van. Oltára négyszögletes, a páros számok jellemzik. Az Ég-templomában a téli napforduló alkalmával áldoz a császár, hogy a Nap visszaforduljon és ismét éltető meleget árasszon. A Föld-templomában azért könyörög az Ég fia, hogy a Nap túlságosan közel ne jöjjön, hogy ne perzseljen el mindent.

*

Végigrepültünk Pekingben, csak repültünk, mert ahhoz, hogy tüzetesen megismerjük, hónapok sem volnának elegendőek. Láttuk különálló hatalmas kultúrájának legnevezetesebb alkotásait, kincseinek hatalmas tárházát, művészetének remekeit. Gazdagságán, pompáján elámulunk, de végeredményben mégis fájó nyomokat hagy lelkünkben. Az ember szíve vérzik, ha látja, hogy ez a töméntelen emlék és pótolhatatlan műkincs hogyan vész és pusztul.

XII. A Nyári-palota és a Császár-sírok.

Pusztulóban az ősi palota,
parkjában árván állanak a virágok.
Ősz udvarhölgy ül fenn a kastély romján
és zokogva meséli alkonyatkor,
hogyan haltak meg az utolsó császárok.

*Vang Csien.**

Akármennyire is siessen bárki, semmiesetre se mulassza el a fővárostól nem messze fekvő Császár-sírokat meglátogatni. Ezeket kihagyni olyasvalami volna, mintha valaki elmegy Nápolyba és nem nézi meg Pompejít vagy mint aki Rómában elkerüli a Vatikánt. Ha az ember ügyesen rendezi, úgy egy kalap alatt megnézheti még a Sárga-templomot, a Nyári-palotát, sőt még Kalganba is fölrándulhat.

Egy olasz operaénekesssel akadtam össze. Jóképű, víg legény, már Pekingben is többször voltunk együtt. Igaz, hogy kissé finnyás, kényelmeskedő ember volt, s mindig buzdítanom kellett, hogy valamibe belevágjon, de csengő vidám dalával mindig kárpótolt. Vele tettem meg kirándulásomat a Császár-sírokhoz is.

Kettősfogatú riksán, vagyis két egymáselőtt futó kullal elhagyjuk Pekinget. A város északnyugati sarkában a nagy Hai-Dzsi-mön kapun át távozunk. Hatalmas, sokemeletes kettős-ereszű kapun haladunk át. Azon túl nagy zárt udvar fogad, tele bástyákkal, lőrésekkel és tornyokkal. Itt derékszögben megfordulunk és csak miután még egy kapun átmentünk, érünk ki a szabadba. Régen csakugyan meg-

* Ágner L. fordítása.

vívhatatlan vár volt Peking, de csak abban az időben, amikor a harcosok lelke is olyan sziklaszilárd volt, mint maga a várfal.

A város nagy forgatagából egyszerre kietlen pusztaságba jutunk. Csak az országúton van élet. Körülöttünk nagy sárga, szomorú mező, a nagykiterjedésű régi gyakorlóter, valamikor a császárok tartották rajta szemlájüket. A hatalmas, összehordott domb ma is látható, ezen székelt a császár, amikor csapatai előtte elvonultak.

Huszonöt perc kocszás után elérkezünk a *Sárga-templom*hoz. Nagykiterjedésű épületesoport, ősrégi parkban. A mandzsu *Kien-Lung* császár építtette 1780-ban *Tashi* tibeti láma tiszteletére, amikor hetvenedik születésnapja alkalmával őt meglátogatta. Középen emelkedik féltibeti stílusban a szent férfiú lakóháza. Igen magasállású barát volt, rangsorban közvetlenül a dalai láma után következett. Az épület nagyon meg van rongálva (1861-ben itt volt az egyesült angol és francia haderők főhadiszállása, 1900-ban pedig a japáni csapatok tanyáztak itten). A lakóház mellett kápolna is épült a szent ember részére. A rákövetkező évben, 1781-ben *Tashi* láma himlőben meghalt. Tetemét aranyozott ezüst koporsóba zárják, majd teleöntik mézzel, és így viszik vissza Tibetbe. Ruhái fölé pedig lakóhelye közelében szép fehérmárvány pagodát emeltetett a császár. A sötét fenyők közt gyönyörűen világít ez a pompás épület. A pagoda oldalát sok finomművű faragás és művészi dombormű díszíti. Határozottan és egységesen oldják meg az ábrázolást. Erre csak igen magas művészi kultúra képes. Magyaros vonást itt is találunk a domborszalagok virágdíszében. A templomot eleinte alig érti meg az ember. Mintha valami egészen új, ismeretlen elgondolás előtt állana. Hármaskapuja kínai, tetőzete is az, de a főtorony, valamint a négy kisebb melléktorony egészen más valami. Csak hosszas szemlélődés után jövök rá, hogy a buddhizmus déli hazájában annyira jellegzetes «dagóbá»-t alakították át a kínai ízlésnek megfelelően.

A Sárga-templomtól nem messze épült fel 1908-ban a Pekinget meglátogató dalai láma számára egy kis palota.

A láma utazó szekerét, házi oltárát és néhány használati tárgyát még látni. Az épületet gyönyörű márvány faragások ékesítik, leginkább a szent életéből vett képekkel. Látjuk születését, életét, halálát és újraébredését. Az előadás mindenütt egységes, tömör, szép térkitöltéssel.

A Sárga-templomtól mintegy 10 kilométerre fekszenek a császári nyári paloták. Jó darab út, de kulijaink alig egy óra alatt megfutják. És még csak meg sem izzadnak. Bámulom ennek a fajnak erejét, ellenállását, szívósságát.

Tizenötpercenyi út után már elértük a *Császárok-pihenőjét*. Nem messze a nagy kövezett úttól, a kanyargó csatorna mellett fekszik. Itt szállott valamikor a császár és kísérete hajóra, hogy útja további részét a Nyári-palotáig hajón tegye meg. Ez a kis átszállóhely is egész város, tele udvarokkal, épületekkel, csónakházakkal. Csak el kell képzelni mi lehetett ott, ahol a császár, a Menny fia, a császári család és az udvar utazás közben megpihent, sőt gyaloghintóit elhagyva hajóra szállt. A testőrségen, a hatalmas szolgaszemélyzeten kívül még hány palankinhordó és hány evezős sürgött-forgott itten. Csak az utolsó császár volt annyira újíto, hogy gályáit gőzhajócska vontatta.

Elérjük a régi Nyári-palotát, kínaiul *Yüna-ming-yüan* a neve, «a Tökéletes Fény-palotája». Ezt még a nagy Kien-Lung császár (1736—96) építtette. 1861-ben egy angol követ legyilkolásáért megszállják és tökéletesen kifosztják. Egész hajórakományszámra vitték Európába a műkincseket. Munkájuk valóban alapos volt, mert itt úgyszólván semmi sem maradt.

A kertek és paloták hosszú sora, majd a császári hercegek nyaralói között elérkezünk az új Nyári-palotába, *I-ho-yüan* az «Ösi Béke-parkja». Ezt is kifosztották, részben 1861-ben, tökéletesen 1900-ban. Természetes, hogy ez a palota is fallal van körülvéve, hiszen a falak és kapuk országában vagyunk. A hatalmas kiterjedésű palota nagy tó partján épült. A tó mögött domb emelkedik, ez a *Nefrit-forrás* hegye. Lábánál tisztavízű, rendkívül bő forrás ered. Ez a forrás látja el vízzel a Nyári-palota tavait, de még Pekingben a Császár-várost, sőt még a Pekinget körülvevő

vizesárkot is. A forrás igen nagy tiszteletben áll, fölibe a hegy csúcsára pagodát is emeltek, sőt az egyik császár, amint az a pagoda fehér márványlapján olvasható, versben is dicsőítette és megadta neki «A világ első forrása» megtisztelő címét. A dombon és domb körül ősrégi tuják (*Thuja orientalis*), juniperunok (*Juniperus chinensis*) és tűlevelűek (*Pinus Bungeana*) nőnek.

A kert másik nevezetessége a sok közül a nagyszerű *Bronz-pagoda*. A hat emeletet számláló, nyolcszögletes pagoda tiszta bronzból épült. Minden emeletet körülfutó eresz szegélyez. Az ereszek sarkai ívesen felhajlanak. Hihetetlen érték és óriási munka, mintha errefelé sem az anyag, sem az idő nem számítana. Zöldes patinája mégcsak növeli a szépségét.

A palotába hatalmas félkörös ívű kapu vezet. Először az előudvarba érkezünk. Ismét kapu, ismét udvar, majd még egyszer kapu és udvar. Végre elérjük a belső palotákat. Sok épület, folyosó, lépcső, tornác. Ezeket meg sem tekintjük, csak magát a császár palotáját, illetve lakosztályát nézzük meg. Szemben a tóval, a park közepén fekszik a császár lakosztálya. Mielőtt azonban ideérnénk, már leköti figyelmünket egy végnélkül futó vörös fából épített fedett sétány. Két oldala nyitott, csak tetőzete van. Szeszélyesen kanyarodik jobbra-balra, kilométerekre húzódik a parkban. Felállítása, kifaragása, lakkozása hihetetlen munkába kerülhetett. Valamelyik császár építtette, hogy akkor is sétálhasson, ha esik az eső. Császári gondolat!

A császár palotája magasra emelt, földszintes épületekből áll. Egymásmögött több palota van, lépcsőzetesen elhelyezve a hegyoldalon. Alaprajzuk még leginkább a négyzet és a kör, de anyaguk mindenütt a legdrágább, a legértékesebb. A tető általában zöld majolika, csak a császári lakosztályokat földi sárga cserép. Hihetetlen bőséggel bántak ezzel a nemes anyaggal. Nemcsak az egész tető épült a legszebb majolikából, de színes majolika takarja még a külső falakat is. A felkunkorodó tető sarkait itt is mindenfelé csodás mesebeli szörnyek díszítik. Legfelül pedig az épület csúcsán a bunkó alakú, sárga, császári korona.

Színes, derült hangulatú az egész kép, megfelel a nép derültebb, vidámabb életfelfogásának.

A főépületet háromoldalról vízmedence övezi. Tetőzete négyszögletes, magas csúcsban összefutó kettős-ereszű. Fíno-man faragott fehér márványlépcső vezet fel hozzá. Az épület előtti széles tornácon egészen érthetetlenül még néhány régi bronz állatszobor: daru, tigris, sárkányok, ezeket valahogy itt felejtették. Az első palota kihallgató terem volt. Mögötte, de már magasabban, úgyhogy lépcsőn kell hozzá felmenni, volt a császár magánlakosztálya. Ezt két oldalt is meg lehet kerülni, s ha az ember tovább folytatja útját, kettős el és visszakanyarodó lépcsőn meredek sziklához érkezik. A sziklába bevésve szép magányos Buddha-szobrot találunk. Mögötte a hegy tetején rombadőlt pagoda, a «Felhők-temploma». Ötemeletre osztott óriási pagoda. Most már nagyon rongált állapotban van.

Búcsúzzunk el a császári palota pusztulásában is ragyogó emlékétől. — Átvágunk egy másik úton a főurak kertekkel körülvett palotái, Buddha-templomok, kolostorok és pagodák sora között. Balfelől elhagyjuk a régi császári, szintén fallal körülkerített vadaskertet és néhány palotát. Sietnünk kell, hogy *Csingho* állomását idejében elérjük. Utunk a *Csingho-csatorna* mellett vezet. A széles csatorna a Pej-hó vizét egészen Pekingig vezeti. A csatornán százával látjuk a szampánokat. Mozgó, eleven életük kedvesen olvad bele a zöldelő növényzet és a félkörű hidak színes képébe. A hajósoknak szinte egész élete előttünk pereg le. Nagy üstökben főzik a rizst vagy a fedélzeten ülve szívják hihetetlen nyugalommal apró kis pipájukat. Ha kedvező a szél, kifeszítik otromba nagy vitorláit és csendesen úsznak a vizen. Ha meg szél ellen kell haladni, s van elegendő pénzük, illetve rizsük, akkor lovat bérelnék és azzal vonatnak, ha nincsen, akkor beáll az egész család s nyolcan, tízen is húzzák a nehéz alkotmányt.

Vonatra szállunk. — Változatos tájon, számos csatornát, letarolt gabonaföldet átszelve haladunk északnyugatnak. Igaz, hogy nem valami boszorkányos gyorsasággal, hanem lassan, kényelmesen, mint valamikor nálunk a vici-

nális. Kína nyugati részébe, a Góbi-sivatag felé *Kalgán*-ba is erre vezet az országút, mellettünk kanyarog. Az úton számtalan megrakodott málhás állat, lovak, bikák, tevék. Egyik karavánt a másik után hagyjuk el. A ringójárású tevék hosszú sora követi egymást. Volt karaván, amelyben hetven tevét is számláltam. Vezetőik elnyújtott, monoton hangon énekelnek. Azt mondják, hogy a teve szereti az éneket.

Estére *Nan-kou*-ba érkezünk. *Nan-kou* sárviskókból épült nagyobb falu. A vasúti állomás vendéglőjében szállunk meg olasz barátommal. Én az elég gazdag étlapból csak rizst és sült csirkét választottam, a többi előttem ismeretlen nyalánsághoz hozzá sem nyúltam. Olaszom azonban nagy ínyenc volt, minden lehető és lehetetlen ételt megkóstolt, ebből is meg abból is evett; de meg is adta az árát, mert fél éjjel nyögött a nagy dicsőségtől. De még más szerencsétlenség is érte. Lefekvéskor elfelejtette az ablakot becsukni, lámpagyújtás előtt. Reggelre úgy telecsípte a sok moszkító, hogy úgy nézett ki, mint valami pulykatojás. A szerencsétlen még harmadnap is vakaródzott.

Vacsora után, mert még korán volt lefeküdni, bemegyünk a faluba. Mit is csinálhatna az ember egyebet ilyen elrugaszkodott fészekben! Végigballagunk a poros főutcán és nézegetünk jobbra-balra. A pislogó lámpások fénye mellett jól belátunk a lakásokba is. Itt főznek, a nadrágos menyecske szorgoskodik a tűzhely körül, háznépe csendesen körülüli és várja a lakomát. Ott kiskorecsma. Rizspálinkát és teát mérnek ki, a küszöbön ülve szüresölik a nemes nedüt. Odébb borbélyműhely. Éppen nagyban folyik az arcápolás. No, ezt egy kicsit megtapasztalom! Ez annál is könnyebb, mert a nagy meleg miatt künn dolgozik a figaro. A bárdnak is beillő nagy késekkel beretváltják símára a tar koponyákat. Csodás gyorsan és ügyesen dolgoznak. Amikor már a hajjal, szakállal és bajússzal is végeztek, következik az arc borotválása. Sajátságos alakú, rövid, ki-behajló késével végigborotválja az orrot, a homlokot, sőt még a szemöldököt is. A szemöldökkel arra törekszik, hogy az minél keskenyebb legyen és szép hajlást mutasson.

Mintha mifelénk is látnánk ilyesmit! Ezután következik az arcmasszázs forró törölközőkkel és párologtatással. Mintha csak valami előkelő arcápoló szalonban volnánk és nem vidéki falu poros utcáján. Hát csakugyan abban a sötét Ázsiában vagyunk, az elmaradott Kínában, ahol már évszázadok óta ismerik az arcápolás minden fogását!

Az egyik ház közelében sajátságos, cincogó zenét hallok. Közelebb megyünk. Ekkor látom, hogy a derék órásmester — könnyű volt felismerni, mert kirakata még nyitva volt — műzsájának áldoz. Érdekes hangszeren játszik. Az ajtón át jól megfigyelhetem. Négyszögletes dobozból kiemelkedő lapos faléc, azon a hegedű lelkére szerelt két húr. A húrokat a hegedű fején csavarokkal hangolni is lehet. Hangszerét az ölébe állítja s úgy játszik rajta íves nyírettűjével. Hegedűnek még nem lehet nevezni ezt a furcsa hangszert, inkább csak ösének. Vajjon a hegedű is innen származott?

Tovább megyünk és elérkezünk a falu főterére. Nagy csoportosulást látunk, hangos szavalást hallunk. Egy költő vagy lantos tart előadást az összegyűlt népnek. Félmeztelen hallgatósága ott kuporog körülötte, áhítattal, lelkesedéssel figyel minden szavára. Előadását élénk taglejtéssel színezi, kísérő zenének pedig kasztanyetszerű valamit csattogtat. Vajjon miről beszélhet, miről regélhet? A régi hőskorról, a sárkányok elleni harcokról, avagy valamelyik ifjú bánatos szerelméről? Nem tudom, csak azt érzem, mintha visszafelé forgott volna az idő kereke, és valahogy közelebb kerültem volna a régi, boldog időkhöz.

Másnap reggel útnak indulunk. Mi ketten két jóképű mongol lovacskán, az enyém szürke, barátomé pej, vezetőnk meg számárháton. Amikor utitársam hórihorgas alakjára néztem, hosszú lába majd a földet septe, mellette meg a kövér kínai kis számárháton — önkéntelenül is Don Quichotte és szolgája jutott eszembe. Nemes paripájával sok baja volt. Sehogysem akart úgy menni, ahogy ő akarta: t. i. símán, puhán, a nélkül, hogy rázná. Az enyém jobb. Hát cseréljünk! Cserélünk. De ezzel is baj volt, sőt még nagyobb baj. A szürkét nem igen érdekelték

a császársírok, bizonyára elégszer látta már, jobb szeretett volna egy kis füvet harapdálni. Olaszom hiába beszélt neki, hiába nógatja. Nem hallgat rá. Én ugyan azt hiszem hogy nem is annyira rosszindulatból, hanem inkább azért, mert ő mint mongol ló nem értette az olaszok dallamos nyelvét. Derék barátom végül türelmét veszíti és vesszőjével rá-suhint. A nemes paripa azonban fölötte önérzetes lehetett, mert erre úgy leteremtette vitézünket, hogy csak úgy nyekkent... Mégis csak jobb ló a másik, csere vissza.

Közben tágas mezőre értünk. Itt-ott még füves térségek, de nemsokára mind kopárabb lesz a vidék, míg végül több kavicsos medren áthaladva, valóságos kőivatagba érkezünk. Kő és csak kő mindenfelé. Jó órai poroszkálás után a *Nan-kou-san* hegység lábához érünk és ezzel már el is értük a *Császár-sírok* birodalmát.

A széles út hatalmas kapun vezet át. Kína egyik leg-szebb kapuja előtt vagyunk, az 1541-ben épült híres «Ötös-kapu» előtt. Öt egymásmellé illesztett nemes ívelésű kapu fonódik egybe. A középső a legmagasabb, míg kifelé fokozatosabban alacsonyodnak. Az egész kapu fehér márvány-tömbökből van összeróva, rajtuk művészi faragások. Mindegyik nyílás felett a már olyan sokszor látott galambdúcos tető színes majolikából.

Egy félig romban heverő híd után következik a második kapu, az úgynevezett «Nagy Vörös-kapu». Piros téglából épült hatalmas tömb. Alatta egyetlen kapu-nyílás. Magas kettős-eresze sárga cseréppel van fedve. Az idő vasfoga alaposan kikezdte már, sok a törött cserép, a kitördelt téglák. Tetején fű és indák nőnek. Lecsüggő indái szomorúan himbálódznak a gyöngye szellőben, mintha csak a régi dicsőséget, nagyságot siratnák.

Innen már nagy kőlapokkal van kikövezve az út. Nemsokára elérjük a harmadik kaput a «Sárkányoszlop-kaput». Ez a legrégibb, még 1426-ban épült. Gyönyörű alkotás. Három, közel egymáshoz, a kőfalba beépített kapu. Mindegyik két karcsú márványoszlopból és az ezeket mintegy szemöldökkő összekötő széles, kissé hajlított kőlapból áll. A kőlapot dombormű faragások ékesítik, míg az oszlo-

pokat sárkánydíszek. Innen a kapu neve is. Az Ég-temploma előtt láttunk hasonló alakú kapukat. A stílus ugyanez, csak hogy ez gazdagon faragott, díszes.

Sajátságos útszakaszhoz érkezünk. Az út mindkét oldalán, ötven lépésre egymástól kőszobrok állanak. Ez a «Szellemek-útja». Négy oroszlán nyitja meg a sort, majd négy egyszarvú, négy teve, négy «kilin», mesebeli szörny és négy ló következik. A szobrok mind életnagyságúak és egy darab kőből vannak kifaragva. Az állatszobrok után emberszobrok következnek: éspedig: négy katona, négy polgári tisztviselő és négy pap. Most ismét kapu, majd gyönyörű márványhíd egy kiszáradt patakon keresztül, és elértük a Ming császárok temetkező helyét: a *Ming-ling*-et.

A híres Császár-sírok félkör alakú széles völgyben fekszenek. A legtöbb uralkodó és herceg sírját külön sírkert és fal övezi. Tizenkét császár nyugszik itt. A császárnők és császári hercegek sírjaival együtt számuk meghaladja a harmincat. Óriási nagy temető, a halottak csendes birodalma. Meghatottan állok meg a volt, de eltűnt emberi nagyság néma mementója előtt. Kegyeletsértésnek, szentségtiprásnak tűnik fel előttem e néma helyekre betolakodnom — de azért mégis csak bemegyek.

Nincsen sok időnk, így csak a legszebbet, *Yung-Lo* császár (1403—25) sírját nézzük meg. Az úttal egyenesen szembe fekszik. Sírkertje hatalmas nagy park ősrégi fákkal, köröskörül magas téglafallal. Hármaskapun át tágas előudvarba lépünk. Ezen áthaladva, széles nagytetejű csarnok elé érünk. Egymásba kapcsolódó félkörös homorú és domború sárga cserепek fedik, számtalan lefutó csatornával barázdálva. A cserépsorokat az eresznél mindenütt kör alakú sárkánnyal díszített cserép zárja be. Szerettem volna egyet magammal hozni. Próbálom az őrt rábeszélni. Természetes, hogy csak úgy beszélek, ahogy tudok; vagyis egyik kezemmel a cserépre mutatok, a másikban meg egy ezüst pénzt tartok. Azt hiszem eléggé világos beszéd. De ő bizony csak rázza a fejét. Végül magas kísérlőnk, a számárhátas lovas elhallgattatt azzal, hogy «wait», várjon! És csakugyan visszajövet, amikor a sírkertet már elhagytuk, az egyik

bokorból előbujik az egyik ember és nagy örömömre elővesz ruhája alól egy zárócserepet. Egy dolláromba került, de megérte.

Az épület messze kiugró eresztét oszlopsor támasztja alá. Mögötte díszes farácszat és három, a terembe nyíló kapu. Az épület egyetlen óriási csarnok. Hatvan tizenkét méter magas és egy-és-egynegyed méter átmérőjű faoszlop tartja. Ilyen hatalmas oszlopokat még sohasem láttam. Vajjon honnan hozhatták! Mindet piros lakk fedi, éppen úgy, mint a falakat is. A terem közepén hatalmas kőtábla, Yung-Lo császár emléktáblája.

A nagy csarnok mögött ismét udvar. Közepén fehér márványoltár, több hatalmas virágcserep és bronz kandeláber. Az udvar végében magas alapzaton ismét templom. A kiugró ereszt itt is tornác támasztja alá, de sokkal díszesebb, mint az előbbi. Teteje szépen ívelt kettős-eresz, tele majolika díszekkel. Legpompásabb azonban hármás fehér márványfeljárata és az egész épületet körülvevő márvány-mellvéd.

Mögötte újból kapu, azontúl két karcsú fehér obeliszk, fejük a kopjafák díszére emlékeztet. Mögötte pedig négyszögletes vörös téglatorony. A torony kerek sírhalomhoz simil. Ebben alussza őseihez megtért álmát a nagy császár.

Vissza ugyanazon az úton jöttünk, de a sok nézelődéssel pihenéssel, meg fényképezéssel nagyon eltelt az idő. Ha el akarjuk még érni a Kalgánba vivő vonatot, ugyan csak sietnünk kell. Jó ügetésre fogom lovacskámat, de ekkor meg a nyeregben ide-oda kalimpáló olaszom kezd el rémesen kiabálni. Ő nem bírja ki, ő mindjárt leesik, ő inkább Nankou-ban marad. Ékesszólásom nem sokat használ, csak amikor csípős vendégeire céloztam, csak akkor szedte össze magát egy kicsit. Azt hiszem én még jobban kimerültem a sok buzdításban, mint ő a lovaglásban. Szerencsénkre nemcsak mi, de vonatunk is késett egy félórát, s így utolsó percben mégis csak elértük.

XIII. A Kínai Nagyfal.

Nincsen házam, nincsen hazám,
mindent elvitt a vérözön :
nincs irgalom, csak siralom :
húnok dúlnak minden rögön.

*A Si-king-ből.**

Alig hagytuk el Nan-kou-t, máris a *Nan-kou-san* összevissza tördelt hegyei közé érünk. A hegyek festőien sorakoznak egymásmellé. Völgyek, szurdokok, szakadékok gazdag változatban követik egymást. Milyen fenséges tájék volna ez, ha szép zöld erdők borítanák! De az üdítő erdőnek se híre, se hamva. Fátlan, kopár pusztá, kietlen minden. Az emberi kapzsiság, a meg nem értés nem ismert határt, lélektelenül és botorul kipusztította a nagy természet adományait.

Mellettünk kanyarog a régi karaván út. A Nan-kou-hágón át Kalgan-ba, majd tovább a Góbi-sivatagon keresztül Urgába s innen távol nyugatra vezet. Erre víz századok, talán ezredek óta Kína nagy országútja. Erre lépdelték lassú lépéssel már a rómaiak idejében a fényes selyemmel megrakodott karavánok. A kínai *ssze* adta a latin *seres* és a magyar *selyem* nevét. A selymen kívül erre szállították az annyira megbecsült kínai porcellánt s erre vitték még a mult század elején távol Kelet illatos fűszerét, a teát. Forgalma most is élénk, de meg sem közelíti a hajdanit, főleg a Tang-dinasztia idejében. Ma leginkább teát és iparcikkeket szállítanak Mongoliába. Cserébe értük élő állatot

* Ágner L. fordítása.

és más élelmet hoznak. A modern technika, a gőzhajó, a szibíriai vasút megölte a tevekaravánt — de kérdés, hogy nem támad-e ismét fel a gépkocsik alakjában?

Vonatunk zakatolva, nagyokat fújtatva mászik a meredek pályán. Csak ketten vagyunk fehérek a kocsiban. A többi bennszülött. Csöndesen ülnek vagy bóbiskolnak. Lassan telnek az órák. Legjobb időtöltés ilyenkor, ha az ember eszik. Olaszom hamar rájön erre a gondolatra és én is követem példáját. Ebédünk nem volt valami lucullusi, mert bizony csak hideg rizsből állott.

Evés után meg is szomjazik az ember, főleg a rizsre. Szerencsére volt még egy nagy üveg ásványvizünk. Mondom legényemnek, hogy bontsa fel. Az illő komolysággal hozzá is lát a művelethez. Leszedi az ólomborítékot az üveg nyakáról, azt szépen zsebre teszi. Előveszi a dugóhúzó, kinyitja, megtörli és lassan, óvatosan, mintha valami nagyon fontos műtétről volna szó, belecsavarja a dugóba. Kicsit megpihen. Majd hozzálát, hogy a dugót kihúzza. Erre a nagy eseményre a szundikáló társaság is fölfigyel, pislogó szemmel nézik, hogy mi történik.

Legényem húzza... húzza... a dugót, de az csak nem enged... Ismét nekilát, ismét húzza, de hiába... Leguggol, az üveget a padlóra teszi és úgy húzza... húzza... de ismét csak hiába. A népség már körülállja és közelről nézi. A nagy ember csak nem tud megbírkózni a kis dugóval. Most egy még hatalmasabb legény veszi át az üveget. Ez is húzza, először állva, aztán guggolva, majd ismét állva és ismét guggolva.

Én csak nézem ezt a különös bajnokságot, a dugóhúzás nagy versenyét. Végül is megúnom a hosszas erőlködést és hanyagul odavetem, hogy adja csak ide azt az üveget. Keleten az ember valahogy megszokja, hogy mi fehérek mindenhez jobban értünk, mindent jobban tudunk. A déli népekkel szemben csakugyan áll is ez, mert velük szemben testi erőnk is nagyobb — de a kínaival és főleg a mandzsuval szemben már beképzeltség volna ezt hinni. Az üveget a kezembe veszem és húzni, húzni kezdem a dugót. Ekkorra már az egész kocsi talpon volt, még a padokon is állottak. Most bi-

zony rajtam volt a sor, hogy húzom, húzom... de hiába. Az átkozott dugó nem engedett... Megállok... Magam előtt látom a szép szál embert, aki előttem próbálkozott. Mit akarok? Ha ez a hatalmas legény nem bódogul, ezzel a beprésselt ördöggel, hát hogyan boldoguljak én! Visszaadom, erőlködjék ő!... Igen ám, de mi lesz akkor a tekintélyemmel, sőt nemcsak az enyém vész oda, odavész az egész fehér emberiségé is. A feszült figyelemmel kidülledt szemekkel figyelő társaság szemembe fog röhögni. Ezt nem tűrhetem!

Mégegyszer hozzáfogok. Valahogy más mozdulattal... És íme, csodák-csodája — mai napig se tudom, hogy miért — a dacos dugó nagyot pukkan és a kezemben van... Győztem, győztem! Kihúztam a megbabonázott dugót!

Általános csodálkozás és bámulat moraja fut végig a kocsin. S a nép, az isteni nép elkezd hajlongni előttem. Egyikük mély meghajlással beszédet intéz hozzám, persze, hogy ékes kínai nyelven, amiből én egy árva kukkot sem értek, majd csendesen visszavonulnak és szótlannul bámulnak az egész idő alatt. Még szolgám kissé bizalmaskodó modora is megváltozott. Ettől kezdve mindig a legmélyebb tisztelettel viselkedett, s ez annyira ment, hogy azóta sem a keksz, sem a cukornál soha többé nem vettem észre hiányt.

Azért kedves Barátaim, akik soraimat olvassátok, ha valamikor Kínának erre a vidékére kerültök és a nagy Isteneiket környező sok hős és félisten között felfedeztek egyet, aki győzelmes mozdulattal magasba tartja a kihúzott dugót — akkor sejthetitek, hogy az egy magyar utazó hőstettének az emléke...

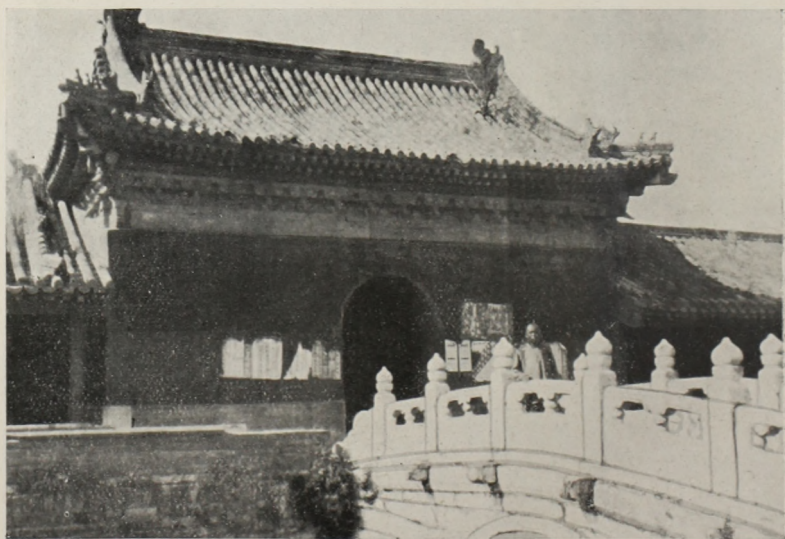
Nemsokára völgyszorosba érünk. Itt, mindjárt a vasút mellett még 1258-ban épült nagy téglakaput látunk. A kapu egyik oldalát hindú és buddhista ékítmények díszítik. Érdekes, hogy a buddhisták kegyeletes jelét a hétfejű kobra itt is megtaláljuk. A kapu másik oldalán hatnyelvű felirat 1345-ből éspedig: szanszkrit, tibeti, mongol, uiguri, nuhen és kínai nyelven. Nemsokára áthaladunk a második szoroson és itt már látjuk a hegyre föl, völgybe lekúszó Nagyfal végnélküli vonalát. A gigászi munka kezd kibontakozni előttünk.

A Kínai Nagyfal a kalgani út mentén.

Mandarin szobra a Szellemek-útján.

Bejárat a császársírokhoz.

Yung-Lo császár áldozóterme.

Yung-Lo császár emléksarnoka.

A Nyári-palota fogadóterme.

Amint a történelmi részből még emlékezünk, a Kr. e. VII. századtól Kína sokat szenvedett a *hu*, *hiungnu*, a *húnok* betöréseitől. Egész történelme tele van a húnok elleni harcokkal. Végül a Csin-dinasztia neves uralkodója *Csi-Hoang* (Kr. e. 246—200) hozzáfog a *Nagyfal* megépítéséhez. A későbbi császárok folytatják művét. Lassankint birodalmuk egész északi határát végnélküli erős fallal kerítik be. A fal hossza *Richthoffen* térképén 3200 kilométer, de vannak helyek, ahol kettős, sőt hármas vonulata van, úgyhogy teljes hossza megközelíti a 4000 kilométert. Földünknek még most is legnagyobb emberi alkotása. És ezt az óriási művet őseink, a húnok ellen emelték! Micsoda hatalmas nép lehetett, amely ellen ilyen hihetetlen nagy alkotást kellett megteremteni!

Csi-Hoang császár a falat a Liau-tung-öbölnél, *San-hai-kvan* mellett kezdte meg és folytatta hegyen-völgyön át, egészen a *Hoang-hó*-ig. Ezt a vidéket különösen meg kellett erősíteni, hiszen ez védte Pekinget, a birodalom fővárosát. Itt háromszoros a fal. A legbelső, amelynek szép kapuját éppen most csodáltuk, Kr. u. a VI. és VII. században épült.

A szeszélyesen kanyargó fal a Hoang-hó nagy északi, fordított *U* alakú kanyarát *Pao-tő-csou* mellett éri el. A folyón átkelve délről megkerüli az *Ordos* homoksivatagot, majd *Ning-hszia-fu* mellett ismét átlépi a Hong-hó-t, hogy aztán északnyugati irányban a *Richthoffen-hegység* északi lejtője mellett egészen *Szuh-csou*-ig haladjon. Az óriási mű így egész belső Mongoliával szemben fallal kerítette el a birodalmat.

Sem a fal ereje, sem anyaga nem egységes, magassága is nagyon változó. A Nan-kou-szorosban 9·4 méter magas és olyan széles, hogy lovascsapatok is mozoghatnak rajta, de másfelé csak 6—8 méter és koronája szélessége is csak 5—6 méter. Anyaga belül a legtöbb helyen vályog, csak külső falai épültek igen ellenálló, szürkészínű téglából. Egyes helyeken faragott kövekből emelték a falat. A fal véges-végig tele van őrtornyokkal. Ezek sincsenek egyforma távolságra egymástól, a terep és áttekinthetőség

szerint sűrűbbek vagy ritkábbak. A nagyobb tornyok általában 2—3 kilométerre vannak egymástól. A tornyok nap-
pal füst, éjjel tűzjelekkel érintkeztek egymással. Valóságos távíróbeszédük volt, úgyhogy a híreket nagyon gyorsan közvetítették.

Nemsokára elérjük utunk célját *Csing-Lung-Csiao* állomást, ahonnan legkönnyebb a falat megközelíteni. Félórai kapaszkodás után elérkezünk a fal tövébe. Az egyik kapu mellett felmegyünk a tetőre. A fal végig olyan széles, hogy azon szekerek járhattak, sőt ki is térhettek egymásnak. Mindkét oldalán mellmagasságban lörések vannak. A fal azonban sok helyen már dűledezik, hiszen csak külseje épült égetett téglából. Még egy régi rozsdás ágyút is találunk. Egyik tornyába is felmegyünk. Lépcsője régen összeomlott, csak a kiálló köveken lehetett nagy fáradsággal följutni. Tetejéről azonban gyönyörű kilátás nyílik a hullámszó hegyhátakra, az óriási övként végighúzódó Nagyfalra, a fehérén kanyargó ősi karavánútra.

Meghatottan állok a századokra visszatekintő, beszélő emléken. Képzeletem sebes szárnya visszavisz a messzimesszi múltba, amikor nagyok, hatalmasok, rettegettek voltunk. Amikor a hún kard dicsősége távol keleten a Csendes-óceánig, nyugaton az Atlanti-óceánig és délen le Rómáig, Indiáig terjedt . . . A néma, kihalt falak megelevenednek. Fegyveres örök, katonák, csapatok, népesítik be. Éles szemmel kémlelik a lörések mögül a puszták arany porából kiváló, szabályos csatarendben fölfejlődő lovasokat. A csapatok vágtaban közelednek. Fegyverük hideg acélja megcsillan a napsugárban. Büszke, nemes tartásuk kérlelhetetlen erőt tükröz vissza . . . Milyen szép, fenséges lehetett akkor az élet! . . .

A gyöngye ködpára selymes fátyola tovalibben. A szétnyíló hegyek sárgán csillogó homoktengere mind végtelenre repül. Távol, a nagy-nagy messziségben kéklő hegyek halavány koszorúja bontakozik ki. Lassan, mintha az ég és a föld összeolvadna, csodás aranybíbor lepi el a nagy Mindenséget. Az életet adó Nap, az Ég büszke lakója közeledik a földi röghöz. Elvándorol innen messze-messze nyugatra ;

nagy hegyek környezte kis föld felé; hegyek, rónák, erdők, ligetek gazdagon övezik, s neve, az hogy Hazám!

Innen a távoli Ó-Haza földéről küldöm fohászsomat a hazai Szentföld rögei felé!

*

A Nagyfal, amint már említettem, a *Liau-tung-öböl* mellett *San-hai-kvan*-nál kezdődik. Ha most nem is esik útnkba, mégis érdemes megtekinteni.

A város a közelében emelkedő *Csingan-hegység* végső nyúlványai és a tenger között épült. Innen neve is *San-hai-kvan*, ami magyarul «Hegy-tenger-csatlakozást» jelent. Mivel ez az egyetlen út, amely Mandzsúriából Kínába vezet, könnyen megérthető a helynek rendkívüli hadászati értéke.

Igazolja ezt a történelem is. Ezen a helyen törtek be kitán-tatárok, majd meg a mandzsuk. Ugyancsak ezt a helyet sietett 1932-ben megszerezni a Kelő Nap országának fia. *San-hai-kvan* nemcsak nagyszerű biztosítóka Mandzsukónak, de Pekingnek is kulcsa.

San-hai-kvan érdekes régi kínai város. A tengerparttól nem messze fekszik. Magas kőfal övezi. Jellegzetes kapui még állanak, bástyái is szinte érintetlenek. A fal magassága mindenütt eléri a 10 métert, ormuk is olyan széles, hogy kocsik könnyen közlekedhetnek rajta. Lőrések csipkézett mellvéde embermagasságú és mindkét oldalra szól. Négy kapuja közül legszebb az északi. A többemelet magas kettős-ereszű épületet majolika sárkányok és egyéb csodaszörnyek ékesítik. A kapun belül van az őrház. Ez előtt is sárga és zöld szörnyetegek ágaskodnak. «Égi kutyáknak» hívják ezeket a félig oroszlánt, félig kutyát utánzó, mesészerű szörnyeket.

A kapun át nagy a sürgés-forgás, ez a város életének, főútőere. Lovasok jönnek-mennek. Apró, de rendkívüli kitarató lovacskaíkon száz kilométeres utat is megtesznek egyfolytában. Nyergük, sőt kengyelvasuk is az ősi alakot mutatja, körülbelül azt, amivel a húnok és magyarok a művelt Nyugatot megajándékozták. Az asszonyok és gyermekek színesre festett, kétkerekű kordékon járnak. Igaz

ugyan, hogy nem a legnagyobb élvezet ezeken a rúgónélküli kordékon utazni, főképpen ezen a durva, kemény kövezeten. De amikor ez az ősi, a megszokott. Riksakulikat is látunk szépszámmal, s ha szerencsénk van, palankinos menet is kerülhet elénk.

Maga a Kínai Nagyfal a várostól északra húzódik, át-metszi a síkságot és szeszélyesen kanyarodik a hegyek tetejére, messze föl, ameddig csak a szem ellát. A mukdeni vonat is ezen tör át. Magassága még nagyobb, mint a város faláé, mert eléri a 16 métert is. Őrtornyok, bástyák szegélyezik. Sok fennáll még, de még több dülledezik.

Nem messze attól a helytől, ahol a Nagyfal a tengert érinti, de már a város közelében van egy sziklasziget. Szirtei merészen emelkednek ki a habokból, legtetején magányos pagoda áll.

Vajjon mit mesélhet ez a szomorú régi templom?

«Élt egyszer réges-régen egy nagy császár, akinek minden gondolata csak népe java volt. Okos ember, nagyember volt, aki nemcsak országa bölcsei közt volt az első, de aki sárkányokkal díszített kardjával is mindig előljárt. Az apró országokra bomlott birodalmat ismét egyesítette és olyan erőssé tette, hogy senki sem merte megtámadni.

A nagy császár, *Csi-Hoang-Ti*, ezt a békét és nyugalmat utódainak is biztosítani akarta s azért elhatározta, hogy olyan hatalmas fallal veszi körül birodalmát, amelyet semmiféle ellenség meg nem vívhat, s amelyen más, mint a madár nem tud keresztül jönni.

Százezer embert állított munkába, s ezek felváltva éjjel-nappal dolgoztak, hogy minél hamarább elkészüljön a nagy mű. A munka szépen haladt, a császár meg volt elégedve. De mégis atyai jó szíve nem hagyta nyugodni és hosszas gondolkodás után elhatározta, hogy a falba egymillió lelket fog befalaztatni, hogy annak mindig legyen védője is.

Szép tervét előadta a vének tanácsának. Azok mind nagyon okosnak, nagyon bölcsnek találták; csak az egyik nagyon-nagyon vén tanácsstag merte megkockáztatni azt a kérdést:

— Uram, nagy császárom, ez mind nagyon bölcs, amit Te mondál. Ha egymillió embert befalaztatsz, meglesz az egymillió lelked, de nem lesz majd élő harcosod.

A bölcs császár ismét elgondolkodott és végül elhatározta, hogy ha már egymillió lelket nem falaztathat be, akkor legalább keres egy olyan embert, akinek Egymillió Lélek a neve és azt falasztatja a falba.

Szétfutnak a hírvivők és fullajtárok. Kisidő múlva csakugyan hoznak egy embert, még pedig éppen San-hai-kvan közeléből, akit Egymillió Léleknek, *Van-Csei-Lian*-nak hívtak. A szerencsés embert, aki hivatva volt megvédeni a Mennyei birodalmat, éppen esküvőjéről hurcolták el. A császár nagyon megörült és a boldog embert a még nyitva hagyott falba azonnal befalaztatta.

Menyasszonya, *Mun-Csian-Nő* kétségbeesetten kereste vőlegényét, nem találja. Végül elment a császár elé. A szépséges mandulaszemű hajadon nagyon megtetszett a császárnak, el is magyarázta neki, hogy vőlegénye milyen szent célt szolgál és azonnal megkérte feleségül. Így lett a leányból császárné.

A császár fiatal feleségének mindenben kedvében járt és mégsem tudta felvidítani. Míg végül az asszony arra kérte, építtessen templomot volt vőlegényének az emlékére oda ki a tengerre, arra a magányos sziklára. A császár örömmel teljesítette szépséges neje kívánságát. A templom hamar felépült. Amikor pedig a császárnő ima után, amit elhunyt vőlegényéhez, az Egymillió Lélekhez intézett a pagoda elé kilépett, kijelentette felséges urának:

— Most már boldog vagyok! .

És a magasból a tengerbe vetette magát» . . .

XIV. Magyar vonatkozások.*)

Kelet ragyogó világában már megszoktam a rendkívülit, a meseszerűt, a tüneményest. A forróégövi növényzet hihetetlen bujasága, romjainak, palotáinak, templomainak káprázatos pompája, egének tündöklő ragyogása, embereinek kifirtathatatlan lelkiélete megszokottá vált, s végül már természetesnek találtam, hogy mindennek így kell lennie. És mégis, ha elgondolkodom, hogy mi volt az, ami legjobban meglepett, ami kitörölhetetlenül legmélyebben vésődött be lelkembe — két találkozásra kell gondolnom: az egyik Indiában, a másik Mandzsuriában. Mind a kettő egészen új, ismeretlen világot tárt fel előttem, amelynek létezését még csak nem is sejtettem.

Indiában, *Udaipur*-ban, a maharádzsa valamely palotájában ünnepségre voltam meghíva. Amikor megláttam cifra, csótáros paripákon apródok, csatlósok kíséretében, ragyogó, színes ruhában felvonulni az ország előkelőit, nemeseit, úgy éreztem — hogy ime, itt előttem elevenedtek meg a török idők magyarjai. A drágakövekkel kirakott görbekardok, a fényes kerek pajzs, a sokféle ékszerkövel díszített forgó — mind a mi világunkat juttatta eszembe.

Mit tudtam én akkor a húnok indiai uralmáról, harmincnyolc fejedelemségükről, *Toromaná*-ról vagy *Mihira-Gulá*-ról, a Napkirályról!

Ugyanígy, vagy talán még jobban meglepett messzemesse távoli Mandzsuriában egy másik találkozásom.

*) Ennek a fejezetnek tartalmáért, nem vállal felelősséget a szerkesztő, sőt egyes részleteivel nem is ért egyet.

Kóréából jövet megálltam *Mukden*ben. Itt, de még inkább délebbre, sőt Kínában is, napról-napra megismétlődött káprázatom. Láttam a mandzsuk előkelő férfitípusát. Már arányos testalakjuk, arcuk metszése is a mi népünk tiszta vonásait juttatta eszembe, de még inkább viseletük. Csak állottam, csodáltam szó nélkül ezt a megelevenedő álmoképet — mintha csak a mi székeink vagy csángóink jelentek volna meg előtttem. Fejükön felfelé álló merev kari-májú pörge kalap. A hosszú ujjú ing felett rendesen oldalgombolható melles. A bő, lobogó ingujjat különben is mindenfelé látjuk a császárok képein. A melles tele van sújtással, legtöbbször hármásával álló bocskai-kötés, de még a vállon sem hiányzott a sújtásos dísz. A gombok kerek fémgombok, vagy pedig paszományból készültek. A legmeglepőbb azonban feszes fehér posztónadrágjuk. Oldalán végig fekete zsinór fut, elől pedig a legszebb vitézkötés — mintha csak a mi székelly harisnyánkat látnók. Csak csizmába kellett volna bujtatni őket, hogy előttünk álljanak székelly és magyar testvéreink.

A mandzsú nők ünneplője is sokban emlékeztet a mi magyaros, gazdagon hímzett bőujjú viseletünkre. Különösen a rövidke kis bundák hasonlítanak feltűnően a mi bekecsünkre. Az irhával kifelé fordított bőr színes rajzokkal van ékesítve, peremét fekete prém szegi, elől meg sújtás kapcsolja össze. A női ruha bő ujjának megfelelően a bekecs ujjja is rendesen bő és csak könyökig ér. Ez a hasonlóság *Lóczy Lajos*nak is föltűnt, művében rajzban meg is örökítette.

Akkor bizony nemsokat tudtam még a húnok előkelő szerepéről távol Keleten. Hiszen csak az a tudásom volt meg, amit az iskolában belém oltottak: tricinium, a toga camdida, res ad triarium venit, József, Mózes törvényei stb. Mit tudtam én akkor a Kínai Nagyfalról, a húnok hatalmas birodalmáról!

A húnokon keresztül a rokonságot a mandzsukkal, meg a kínaiakkal mai nap már sok érv támogatja, s minél inkább bővülnek ismereteink ezen a téren, annál több és több adat erősíti meg azt.

Elismert tény, hogy az ős turáni székhely a *Kaukaszus*

déli lejtőin volt. Ennek a nagyműveltségű törzsnek voltak hajtásai a különböző turáni népfajok.

Innen eredtek a *Tigris-Eufrates* vidékére letelepedett *szumirok* Kr. e. az V. évezredben. A szumir hatalmas, nagyműveltségű nép volt. Egész Ázsiának, de nagyrészt Európának is művelődési központja ez a vidék volt. A szumirok nagyfontosságú lökessel vitték előre az emberi kultúrát. Ők voltak megteremtői az írás tudományának és ugyancsak ők voltak kezdeményezői az öntözés és kertgazdálkodásnak. Ezt a tudományt a kínaiak is Közép-Ázsiából hozták magukkal. A világ teremtésének meséje is szumir eredetű. A zsidók azt csak a babiloni fogság idejében vették át.

A Szumirföldről és a Kaukázusból rajzottak ki a *khíta* törzsek *Kisázsziába*, *Sziriába*, majd Görögországon keresztül, még a görögök előtti időkben, *Itáliába* az *etruszkok*. A khíták egyik törzse, a *hikszoszok* meghódítják *Egyiptomot* és ötszáz éven át uralkodnak fölöttük. Van adat, amely azt mutatja, hogy a lovat ők honosították meg a Nilus völgyében. A történelem feljegyezte, hogy *Mutallu* khíta király Kr. e. 1288-ban *Kadesznél* 2500 harci kocsival harcol *II. Ramszesz* ellen. A két király békeszerződésének szövege ma is megvan.

Ezeknek a törzseknek együttes gyűjtőneve *szittyá* vagy amint a görögök hívták *skytha*. Nagyságukról csak más népek följegyzéséből, az egyiptomi, asszír, görög emlékekből tudunk. A görögök különösen sokat foglalkoztak velük. Ötvennyolc görög író emlékezik meg róluk. *Prometheus* a legnagyobb emberi találmányt, a tüzet a skythák földről hozza. *Herakles* is skhyta földön nevelkedett. A görög képzelet a lovas szittyákat lovukkal egybeolvasztva, a *kentaurok* emberfölötti lényét szülte meg. De tudunk arról is, hogy a rómaiak milyen rendkívül nagyrabecsülték a szittyáknak lemezekből összerakott íjját.

A nagy kulturális fejlődés nem a görög, római, de még az egyiptomi népekkel sem kezdődött — annak zászlóját a mi őseink, a turáni népek bontották ki. *Herodotos* szerint (IV. könyv) a skythák minden más népnél előbb éltek a

Kaukázusban. *Trogus Pompeius* szerint: «A skythák minden más nép előtt ezeröttszáz éven át egész Elő-Ázsiát bírták, s ők a világ minden más népénél, még az egyiptominál is régibb nemzet». Ezt a véleményt *Francois Lenormand*t (Histoire ancienne de l'Orient) is magáévá teszi.

A kínai nép is ennek a nagy turáni törzsnek egyik hajtása. Amint följegyzéseiből tudjuk Kr. e. a III. évezredben telepednek meg mai hazájukban. Az ottlakó őslakókat, valószínűleg malájokat könnyű szerrel meghódítják. Országuk hamar virágzásnak indul.

Századok telnek el, az idő gyors szekere megállás nélkül rohan. Népek jönnek, népek tűnnek el, és egyszerre csak megjelenik a történelem színpadján egy új hatalmas elem: megjelennek a *húnok*. A hún is a szittyá törzs egyik pompás hajtása, amelynek késői gyermekei mi vagyunk, székelyek, magyarok.

A kínai források sokmindent mondanak el életükről. S az nemcsak hogy nem válik szégyenünkre, de büszkeséggel tölthet el bennünket. Egyszeribe megdönti az olyan nagy igyekezettel terjesztett tévhitet, hogy a művelt népek közé csak azóta számítunk, amióta itt Európában a Nyugat, értsd alatta a germánság műveltségével megajándékozott. Hogy ez nincsen egészen így, sőt nagyon sok esetben éppen fordítva áll, arranézve számos bizonyítékunk van. Hosszas volna azokat mind felsorolni, de ha már megemlítettem, néhányat mégis csak fel kell hoznom.

Hacsak a közelmúlt világháborúra gondolunk vissza, máris kétségtelen, hogy a nemzetek erejének, tudásának, képességének leghatalmasabb próbája maga a háború. Őseink a húnok, a magyarok pedig végig vitték győzelmük zászlóját egész Európán. Bizonyos, hogy nagyszerű hadvezetés, bámulatos szervezet nélkül nem lettek volna erre képesek. Már ez maga óriási szellemi fölényre vall, de még ezen kívül is megvolt a magasabb műszaki tudásuk. *Ne felejtjük, hogy minket mindig csak a rokon keleti népek győztek le!* A húnok, a magyarok olyan csodás lovasok voltak, hogy ahhoz hasonlót az akkori népek el sem tudtak képzelni. Két segédeszközük volt, amit aztán a Nyugat sietett átvenni,

s ami nélkül ma már lovasembert el sem tudunk képzelni, ez: a *kengyel* és a *nyereg*. A lemezekből összerakott szittya *új* is régóta híres volt, a rómaiak rendkívül nagyra becsülték.

Egyéb dolgot is hoztak magukkal ezek a «műveletlen barbárok». Így a mai férfi öltözködés alapját is mi vetettük meg. No ez már mégis csak merész állítás, gondolják a kétkedők — merész, de bebizonyítom. Mindenki tudja, hogy a régi európai műveltség zászlóvivői, a rómaiak tógában jártak. Ebből igazán nehéz volna levezetni a mai viseletet, de még a kötött ingben járó germán és frank viseletből sem. Hiányzott valami, egy kicsinység, ami nélkül mai nap meg sem tudnánk lenni. S ez a kicsinység nem volt egyéb: mint a *gomb*, amit a magyarok hoztak be. Lovon járó eleinknek olyan ruhadarab kellett, amely a szabad mozgást nem akadályozza, de azért mégis kényelmesen le lehet vetni és ismét felölteni. Így keletkezett a begombolható *zeke* (zakó) és fölötte a *mente*. Magyarul *mente*, németül «Mantel», franciául «manteau». A *mente* sűrű zsinórzása nemcsak dísz volt, hanem kitűnő védelmi eszköz is. Nincsen a világon az a kard, amely az erős zsinorzást át tudná vágni. A magyar huszár egyenruha nemcsak szépségével hódított (Napoleon udvara, a német halálfejes huszárok, a szerb testőrség stb.), hanem célszerűsége is hozzájárult ahhoz, hogy egész Európa szinte versenyre kelve utánozza.

Őseink ajándékozták meg a Nyugatot a *nemezkalap*, a *süveg* és *csizma* viseletével. De még arra is van adat, hogy a most már a műveltség fokmérőjévé lett *fehérneműt* is mi hoztuk be. Már Herodotos megemlíti, hogy a skythák kenderből készítik a vászonszövetet és hogy a kender feléjük vadon is terem.

A Nyugat csak a kétkerekű taligát használta. A négykerekű löcsös kocsival is mi ismertettük meg. Így lett a magyar *kocsiból* a német «Kutsche», a francia «coche» és az angol «coach».

Még számos példát lehetne felhozni, de talán a felmentettek is elégségesek annak bebizonyítására, hogy

őseinknek megvolt a maguk sajátos ősi műveltségük, amelyből legalább annyit adtak a Nyugatnak, mint amennyit érte cserébe kaptak.

Most hallgassuk meg, mit is mondanak rólunk a kínai források. Kínában a régi könyvek alapján azt tanítják az iskolában, hogy a kínai birodalmat régen öt népcsoport lakta. Ezek: a *han*, a tulajdonképpeni kínai, a *man*, a mandzsú, a *mon*, a mongol, a *hu*, *huan* vagy *hiung-nu*-k, vagyis a húnok és végül a *fa*-csoport, amely alatt a dél-kínai ősnépeket értették. Kr. e. 700-ban még nemcsak a hún és a kínai nép írása volt azonos, de nyelvükben is sok közös vonás volt. A magyar nyelv egyik sajátosságát a hangzóilleszkedést a mandzsú nyelvben ma is megtaláljuk. A szigorú logika szabályait követve a kínai, de még a japán is előre teszi a fontosabb családnevet és csak mögibe a megkülönböztető keresztnévet.

Magukból a kínai forrásokból kitűnik, hogy a húnok nemcsak testileg, de szellemileg is fölötte állottak a kínaiaknak. A Kínában megtelepedett húnok mindig előkelő szerephez jutottak. Az évkönyvek, megemlékeznek egy hún vezér fiáról, akinek csodálatosan éles esze bámulatba ejtett mindenkit. Történt egyszer, hogy a birodalom hatalmas császára tudni akarta, hogy kedvenc elefántjának milyen súlya lehet. Ezt azonban sem az udvar emberei, sem pedig a tudósok nem tudták megállapítani, mert olyan óriási mérlegük nem volt, amelyben az állatot lemérhették volna. A hún vezér fia is tudomást szerzett a császár kívánságáról. Erre azt tanácsolta, hogy üres dereglyébe állítsák bele az elefántot és jelöljék meg a hajón, hogy meddig sülyed be az elefánt súlya alatt. Azután vezessék ki az elefántot és az üres dereglyébe hordjanak annyi súlyt, míg az a jelig alámerül. S a gyermek mindössze hat éves volt. (*Hu-Dzin-Ya* előadása). Csak nem ismerte már Archimedes törvényét!

Egyes használati eszközök is mutatják, hogy a kínaiak közeli érintkezésben voltak a húnokkal. A kulacsnak most is «hún ivóedény» a neve s alakja is teljesen megegyezik a mienkével. A tulajdonomban levő rekeszszománc kulacs

is teljes mértékben megerősíti ezt a tényt. Hogy a széles, egyenes utcákat «hu-tung», hún csapásnak hívják, azt már említettem. Érdekes, hogy a Magyar Alföld jellegzetes gémes kútját Kínában, de mindenféle Mandzsuriában is viszontláthatjuk. *Cholnoky Jenő* írja, hogy a mongol pusztákon a sátrakban piros, a mi tulipántos ládáinkra emlékeztető szekrényeket látott, amelyeken a fényes sárgaréz vasalás a mi díszkötéseinkre emlékeztetett. A kínai zene is, éppen úgy, mint a magyar ötfokú hangsoron (*pentaton*) épül fel.

Később a barátságos viszony a két nemzet között megromlik. Ellenük épül föl a világ legnagyobb építménye, a Kínai Nagyfal. Utóbb azonban a húnok egymásközt is háborúskodnak s így lassan felmorzsolódik erejük. Megindul vándorlásuk nyugat felé. Két nagy hún törzset ismerünk: a fehér vagy keleti és a fekete vagy nyugati húnokat. A fehér és fekete elnevezést ruházatuk után kapták. Erdélyben a *Hétfaluban* a csángók három faluban fekete zekét, négyben pedig fehéret viseltek napjainkig. A fehér húnok lemennek Indiába, hatalmas birodalmat alapítanak, amely majdnem egész Észak-Indiára kiterjedt. Legnevezetesebb uralkodójuk *Toromána* és *Mihira-Gula* volt. A fekete húnok *Balambér* vezetése alatt Kr. u. 350-ben eléri a Dunát. Itt *Atilla*, az «Isten ostora» idejében alapult meg óriási birodalmuk. Sajnos, hogy az áldatlan testvérharc miatt olyan hamar elpusztult. A húnság egyik része visszavándorolt Ázsiába, a másik megmarad Erdélyben, s ennek utódai a székelyek. Később a szittya törzsnek újabb áradata települ meg a Duna völgyében, az *avarok*, majd pedig a honfoglaló *magyarok*. A bolgárok, besenyők, dákok, kúnok, törökök szintén a nagy szittya törzs gyermekei.

A húnok és kínaiak hosszas érintkezésnek egyik értékes bizonyítéka maga a nyelv. Még a mai kínai nyelv is sok hasonlóságot mutat a magyarral szerkezetben, hangsúlyban és kifejezésben. Fokozottabb mértékben áll ez a régi nyelvre, így főleg a még ma is használatos antyu-i nyelvjárásra. *Antyu* városa Nyugatkínában *Csekiang* tartományban fekszik. Nagyon régi város, még a húnok idejéből. Főleg arról nevezetes, hogy az eredetileg egységes kínai

nyelvet legjobban ezen a tájon őrizték meg. Egyik kínai ismerősöm, aki Budapesten tartózkodott, mesélte, hogy a magyar nyelvet hallva, lépten-nyomon azt képzelte, hogy az antyui nyelvet beszélük, annyira hasonlít egymáshoz a két nyelv hangzása.

Egész sereg kínai szóra akadunk, különösképpen az antyui nyelvjárásban, amelyek egészen azonosak a magyarral. Álljon itt példaképpen egynéhány:

magyar	antyui	magyar	antyui
apa	apaa	anya	anye
leánya	lánya	szem	szim
test	tes-te	fej	fej-tu
száj	tcáj	csinál	tc' nál
szép	szépan	savanyú	szuan-yo
kövér	kőé	vékony	vé
jó	ju	rossz	ru
ló	lu	disznó	disz' (n)
kérni	ké-gyi	így	ije
hol	hó	hová	ho-fo
nem	né	nahát	naje
nap	ne v. nepu	este	eje
éjszaka	jjekka v. iszaka	kapu	kou v. kau
szív	szin v. szü	köszönöm	khö-szün

(meghajtja szívét)

Ezt a hasonlóságot már 1877-ben észrevette *Podhorszky Lajos* is. Könyvében hosszú sorát sorolja fel a hasonlóan vagy éppen azonosan hangzó magyar és kínai szavaknak.

A nyelvi és történelmi bizonyítékokon kívül még más tárgyi bizonyítékok is vannak, amelyek a magyar-hún-kínai rokonságra mutatnak. *A kínai és székely-magyar építkezés, bár évezredek, sokezer kilométer választja el a két népet, mégis föltűnő hasonlóságot mutat.*

Ősi turáni kultúránk új lakóhelyünkön a Duna-Tisza vidékén lassankint elsenyvedt. Királyaink túlgyorsan akar-ták a nemzetet egy másik világnézet felfogásába belekény-szeríteni. A türelmetlenség rengeteg kincsünket pusztította el. A sokszázados öldöklő háborúk, amidőn testünkkel véd-tük a hálátlan Nyugatot, szintén csak kárára voltak régi hagyományainknak. Hogy a sok üldöztetés, a nehéz, mos-

toha sors ellenére is maradtak még kulturális kincseink, az már szinte csodaszámba mehet. Csakis mélyen gyökerező, nagy műveltség átütő ereje őrizhette meg azokat. Rovásírásunk használata teljesen eltűnt, de megmaradt nemzeti erőnk igazi képviselőjénél a népnél a magyar viselet, a magyar díszítő művészet csodálatos virágoskertje, az ősi házépítészetnek emléke és teljes tisztaságában megmaradt az ősi kapu képe, az úgynevezett: *székelykapu*.

A kapu minden népnél, minden birtokosnál fontos szerepet játszik. Jelenti egyrészt a kerítéssel birtokbavett területnek a bejáratát, tehát így mintegy a tulajdonjog foganatosítását. Másrészről, különösen a régi háborús világban, otthonának, házának védőbástyája is volt. A *székelykapu* nagy általánosságban mindenki ismeri, annyira jellegzetes, hogy külön fogalomnak lett a megszemélyesítője. Mégis az összehasonlítás megkönnyítése végett egy és más el kell róla mondanom. Általában kétféleségét ismerjük: a kiskaput és a nagykaput. A kiskapu a személyközlekedés részére épült, a nagykapu a szekér és állatok behajtására van szánva.

A *kiskapu* típusánál itt összpontosul építészének szinte egész jellege. Mellette, ha van is nagykapu, azon csak alárendelt a díszítés és nincsen is szerves összeépítésben a kiskapuvál. A kiskapu két oszlopát mindenkor keresztbefektetett gerenda köti össze. Legrégibb időben valószínűen szilárdítás végett, tehát célszerűségi szempontból alkalmazták. Ugyancsak ezt a célt szolgálta a két oszlopot és keresztgerendát összekötő kétoldali támaszték. Belső oldaluk rendszeren többé-kevésbé ívelt, sok helyen annyira, hogy félkör vagy majdnem háromnegyed köralakúak. Hogy az eső rothasztásától megvédjék az időjárásnak legjobban kitett keresztgerendát, kis tető kerül rá. A továbbképzés, a gazdagodás jele, amikor a tető fölé még egy tetőt emelnek, a tető kettős-tető, helyesebben kettős-ereszű lesz, mert tulajdonképpen tető csak egy van, csak az eresz kettős. S ezzel már készen is volnánk a kiskapu leírásával. A csángólakta Hétfaluban, Erdélyben, csakis ennek a féleségét ismerik.

A *nagykapu* inkább a székelyföld tulajdona: Három-

székben, Udvarhely megyében, Csíokban sokfelé látni. Itt a kis- és a nagykapu közös tető alá kerül. Sok rajta a faragás, de hiányzik a kettős-eresz. A kiskapuról is legtöbbször elmarad a két támasztó erősítés. Nincsen rá szükség. Helyette a megmagasodott kapu fölé négyszögletes betét kerül. Ide róják rá a mondanivalót. Ezt a részt ékesítik leggazdagabban. A kiskapu hajlamot mutat az ívesülés felé, a nagykapu inkább derékszögben épül. Felfogásom szerint a kiskapu félesége volt az ősebbik.

Most immár, hogy a kapu ismeretével felfegyverkezünk, kövessük útját távol Keletre.

A székellykapu kétségkívül őseredetű turáni kincsünk. A turáni népeknél mindenütt megtaláljuk, de felfedezzük azoknál a népeknél is, amelyek a turáni népekkel érintkeztek.

Kínában jártunkban sokszor találkoztunk pompás kapukkal, amelyek mindenkor a mi székellykapuinkat juttatták eszünkbe. Ilyen kapukat látunk a templomok bejáratánál, a császári palota udvaraiban, de egészen szabadon a köztereken, sőt még az országutakon is.

A gazdag, tehetős kínai nép díszkapuihoz a legnemesebb anyagot választotta. Fája sokszor cédrusfa, de ha nem is az, akkor színesen lakkozott. A tetőt fedő zsindelek helyett színes cserepet használnak. Csipkézettségét a cserepek alakjával vagy pedig különálló majolikadísszel, sárkányokkal, csodaszörnyekkel adják meg. Gazdagságuk, pompájuk ellenére azonnal felismerjük bennük a mi kapunk testvérét.

Idővel azonban a faszerkezet már nem felelt meg a követelményeknek, azért áttértek más anyagra. A fát felváltotta a téglá, márvány, de leggyakrabban a majolika. Természetes, hogy az új anyag változásokat idézett elő, de azért csodálatosan erős stílusérzékükkel szinte egészében meg tudták óvni a réGINEK szellemét. Gyönyörű példa erre az 1541-ben épült híres «Ötös-kapu», a Ming császársírokhoz vezető úton. Rongált állapotában is remekmű.

Amint az erdélyi kiskapu leírásakor említettem a kiskapu gyakran félkört megközelítő körösödésben záródik. Ezt az irányt a kínai építészet is felhasználta, sőt tovább

fejlesztette. Ilyen félkörös boltozást mutat Pekingben a «Klasszikusok-templomához» vezető kapu. Ez is rendkívül értékes alkotás, a kapuépítészetnek szinte minden irányát egyesíti. A sokszínű csempével kirakott kapu kiálló gerendázata tisztán mutatja az egykori faépítkezés vázát. A sárga cseréppel fedett tető a mi széeklykapunknak mása. Végül pedig a fehér márvánnyal takart félkörös bejáratot az ívelést hangsúlyozzák.

Az «Ég-templomához» vezető úton ismét új iránnyal találkozunk. A kapukat hatalmas gránittömbökből rótták össze. A súlyos anyag nem engedi meg az apró részleteket. Az egész kapu egy síkban épült és teljesen le van egyszerűsítve. Annyira, hogy csak a gerendaszerű kötömbök maradtak meg. Az eddig ismertetett kapuk a részletek finomságával, a díszítés pompájával, a gazdagítás felé haladtak, ezek a kőkapuk a leegyszerűsítést mutatják.

A magánházak kapuja más irányt mutat, de ezen keresztül is fel lehet ismerni az ősi közös vonásokat. A magánház kapuja nem dísz, hanem biztonságot adó védelmi eszköz. Anyaga leginkább vályog vagy téglá. Alakja testes, zömök. Rendkívül érdekes, hogy ebben a megváltozott irányban is találunk példát rá a mi kapuink között. Erdélyben több helyen látunk téglából épült hatalmas, cseréptetős, esetleg kettős-eresszel is kiképezett várszerű kaput. A legszebbet ezek közt Brassó mellett *Hosszufaluban* találtam, a régi templom bejáratánál. Alkotójának szinte tisztán sikerült a széeklykapu egész jellegét a tömött, nehéz téglába átültetni.

De nemcsak Kínában találjuk meg a mi széeklykapunk rokonságát, de felismerhetjük azt más országban is, ha a hasonlóság már nem is olyan erős. Megtaláljuk a kapcsolatot a kínai kapun keresztül Koreában, Japánban, Hátsó-Indiában (Annam), de még Indiában is. A majolika, porcelánnal vegyes, díszes kaput leginkább *Annamban* fedezhetjük fel. *Japánban*, bár itt is vannak gazdagon tagolt, hatalmas díszkapuk — mégis leginkább a kínai kapunak leegyszerűsített alakját, az úgynveezett *tóri*, a pirosra lakkozott fakapu a gyakori. Érdekes, hogy *Indiában* is megtaláljuk

a székely faragásra emlékeztető álomszerűen gazdag fehér márványkapuk mellett a leegyszerűsített alakot, a *stupák*-hoz vezető «ökörjárom»-hoz hasonló kapukban...

A felületesen szemlélő könnyen azt hiheti, hogy az egyes vidékekre jellemző házak, kapuk, épületek, a véletlen játékának eredményei. Vagyis, hogy azok csak azért olyanok, mert olyanoknak építették. Nagy tévedés! A ház az ősrégi műveltség ajándéka. Alakja, szerkezete, beosztása hosszas kísérletezés, tanulmányozás eredménye, amit aztán évszázadokon át híven megtartottak az utódok. A kisebb-nagyobb változások a lényegét alig érintik. Nagyobb átalakulást csak az építőanyag megváltozása vagy a gazdasági körülmények kilengései okoztak. Kőből másképp építünk, mint fából. A jólét gazdaggá, díszessé, pompássá teszi a hajlékot. A szegénység, a nyomorúság mindenben egyszerűsít, takarékoskodik anyaggal, munkával.

Ha a távolkeleti házakat szemléljük, Mandzsuriában, itt-ott Koreában, Japánban, de föltűnő általánosságban Kínában meglepi, szinte megdöbbeníti az embert azok hasonlósága a székely, de főleg a csángó ízü házakkal. Természetes, hogy sok külsőségtől, mint az anyag minemősége, porcellán, majolika, cédrusfa, lakkozástól el kell tekinteni; sőt azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy nálunk az évszázados, folytonos nehéz harcokban elszegényedve, legfeljebb a velünk született lelki gazdagság maradhatott meg, de Kína, Japán boldog népe mindenkor jólétnek, gazdagságnak örvendhetett. Ugyanaz maradt azonban a ház fölépítése, szerkezete. Lényegtelen eltérés itt is van. Nálunk Erdélyben mindenkor volt fa bőven, a faszegény Kínában a faszerkezetet később a gyöngébb bambusszal pótolták.

Azonos maradt azonban a tornác és a tető alapalakja. Mint ahogy nálunk *tornác* fut végig a ház eresze alatt, ugyanúgy a kínai háznál is. Ott gyakran kétoldalt is övezi a ház hosszanti oldalát. Van úgy is, hogy köröskörül fut. A tetőtartó oszlopok ott is jobbra, balra súlyelosztó alátámasztást kapnak, «nyeregfán» ülnek. Ezt mindegyik régi kínai épületen megtaláljuk, bár a gazdag faragások sokban

megváltoztatják alakját. A tornácre lépcső szolgál. A lépcső ott majdnem mindig a házzal szembe a tornác közepén vezet föl. Néha három, sőt öt egymásmelletti lépcsőt is találunk. Nálunk gyakoribb az, hogy a tornác végében, oldalt van a feljárati.

Még sokkal közelebbi rokonságot mutat a *tető*. Két dolog is jellemzi: a kisebb-nagyobb homlokkal és a körül-futó ereszt. A homlokkal nálunk kissé jobban van hangsúlyozva. Ide kerül fel szép vésett betűkkel, esetleg egy kis cifrasággal, hogy ki építette, ki volt élete párja, és hogy az Úr melyik esztendejében készült. A kínai házon ez rendszeren síma, alig észrevehető, de annál díszesebb Hátsó-Indiában, különösen Sziámban, ott tele van az egész homlokkal, ékítésekkel, díszekkel. A homlokkal nyert nálunk, azzal szemben vesztett a körülfutó eresz, mintha csak emléke élne. Az igazi székel meg ősi típust mutató magyar házon mindig megtaláljuk. Legalább is egy-két sor cserép húzódik végig a homlokfalon a két ereszt összekötve. Kínában a két homlokfali eresz még erősen hangsúlyozott.

A kettős-ereszt a magyaros építkezés alkotó részének tartjuk, de korántsem feltétlenül szükséges. A kettős-ereszt csak gazdagítása az építkezésnek. Nálunk sem mindegyik ház kettős eresztű, sőt eléggé ritka, Kínában sem. Csak az előkelő, nagy pompával emelt épületek kettős-eresztűek, így a császári paloták, a császárok sírházai, a pagodák. Az utóbbiakon hármás, négyes, sőt még többszörös eresztre is akadunk.

Japánban, Koreában a házak fölépítése hasonló a kínaihoz, csak egyes szerkezeti részletei vannak, különösen Japánban erősebben hangsúlyozva. Hátsó-Indiában *Sziámban*, de különösen *Börmában* a finom fadaragású sok ereszt, toronyba fölfutó építkezésben túltömöttsége ellenére is fölismerhetjük rokonságát a székel fadaragás irányával. Hasonlóan *India* csodás alkotásaiban, a húnoklakta *Racspotán* vidékén, a világhírű *dzsén építészet* is mintha csak a székel faragásnak márványba áttett álmképét mutatná.

A fentiek kettőt bizonyítanak. Egyrészt mutatják, hogy *megvan a kapcsolat, a rokonság a mi nemzeti épi-*

tészetünk és a nagy turáni népek fejlett építészete között, vagyis hogy megvan a saját tiszta nemzeti építészetünknek az alapja.

De mutatják azt is, hogy nemzetünknek építészeti tudománya föltétlenül megvolt már abban az időben, amikor e hont elfoglalták, mert hiszen máskülönben nem volna lehetséges, hogy most, majd kétezeréves különválás után is annyi közös vonása legyen házépítészetünknek.

Ez a nagy horderejű tény azonban mást is bizonyít. Egyszeriben megdönti az annyi buzgalommal s oly nagy igyekezettel terjesztett tévhitet, hogy «műveletlen őseink» csak sátrak alatt laktak, mert mint sátoros pásztornép a házat még nem ismerték.

Őseinket műveletlennek csakis a tudatlanság és a rossz-hiszeműség állíthatja be . . .

A mandzsuk viseletét, de még inkább a székelycapu és ház keleti rokonságát tárgyalva, a *csángó* ruházkodást és építkezést vettem alapul. Ebben nem lokális patriotizmus vezetett, hanem az a tény, hogy a Brassó körüli csángó falvakban találtam meg legtisztábban ezt a hasonlóságot. Mintha itt valami ősbibb emlék élne még. A csángók manapság Erdélyben a Barcaságban és a Kárpátokon túl Bukovinában, Beszarábiában és Moldvában laknak. A Kárpátoktól keletre fekvő területen szétszórta élnek. Számukat *Domokos Pál* mintegy 120,000-re teszi. Ezeknek már csak fele beszéli tisztán a magyar nyelvet, pedig Mária Terézia idejében még csaknem az egész Moldvában fölváltva három évig magyar bíró és három évig román bíró volt a falvak vezetője. A barcasági csángóság egészen kis néptöredék, számuk nem sokkal haladja meg a 20,000-et, mégis, bár a székelyt testvérének tekintí, külön népnek tartja magát.

A csángó nép származása még nincsen tisztázva. *Domokos Pál* az Etelközi haza visszamaradt magyarjainak tekintí őket. *Orbán Balázs* kún-besenyő-székelý keveréknek mondja. Az erdélyi csángók állítólag 895-ben a bolgároktól üldözve *Levente* vezetése alatt jöttek be a Barcaságba az *Ójtózi*- és *Bodzai-szoroson* keresztül. Az én véleményem szerint

éppen sok ősi sajátosságuk miatt sokkal régebbtől laknak itt, a legnagyobb valószínűség szerint Atilla népével együtt jöttek be az országba. Különös az is, hogy a hegyvölgyes Erdélynek legjobb síkságát, a nagyszerű Barcaságot birtokolják, vagyis, hogy az osztozkodáskor éppen ők kapták a legjobb földeket. Hogy most már inkább csak a Barcaság szélén laknak, annak elsősorban a tatár, kúnok és egyéb népek dúlása lehetett az oka. Megfogytak, elerőtlenedtek, a többit aztán elvégezték a behívott szászok. Bezzeg másként állana sok minden, ha helyettük a moldvai csángókat telepítik be!

Mások a névvel igyekeznek származásukat megmagyarázni. Székelyföldön azt mondják, hogy a jószág csángál, ha elmarad a csordától. A csángó tehát elszakadt, különvált népet jelent. De hiszen így a világ majd minden népét csángónak lehetne hívni, mert egyetlen nép se maradt meg születése helyén. Ez éppen olyan, mint amikor valamelyik jeles német történész a magyarok, Ungaren nevét úgy magyarázta meg, hogy azok «hunger-ig»-ek voltak. Ebben az esetben a még megmaradt népeket meg Ungaren-nek, magyaroknak kellene szólítani. De különben is a csángók csángatás alatt a harang félreverését értik. Tehát innen sem származhatik a név.

Így nem marad más magyarázat, mint a kínai évkönyvek adatai. Ezek szerint még a Krisztus előtti időben a húnokkal együtt élt egy *csank-ho* nevű törzs, amely aztán a húnokkal együtt eltűnt. *Hu-Dzin-Ya* kínai tanár a Turáni Társaságban 1934-ben tartott előadásában a *kínai évkönyvek alapján annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy a csángók ennek az eltűnt «csank-ho» törzsnek a leszármazottjai*. Le is akart menni a Hétfalukba, de betegsége, majd meg elutazása megakadályozta ebben. Én részemről a csángó és kínai nép között még mai nap is fennálló rokonvonások alapján (ruházkodás, építkezés, egyes szavak) ezt a fölfogást alátámasztottnak találom.

*

Multunkban nincsen szégyenleni, kivetni való. Ismerete a sívár jelen kétségbeeső helyzetében csak erőt, bátorságot és önbizalmat adhat. Már pedig az idegen is csak azokat tiszteli, akik önmagukat becsülik. Így nemcsak az igazság, de büszkeségünk is megköveteli, hogy necsak az egyoldalú görög, római, héber és nyugateurópai kultúrával foglalkozzunk, hanem ápoljuk a hozzánk közelebb eső nagy keleti népek kultúráját is!

De még más, közelebbálló haszna is lehet annak, ha szemünket Kelet felé fordítjuk. Kína több mint 400 millió lelket számláló hatalmas birodalma most erőtlen. Képzeljük azonban el, hogy egy ilyen óriási birodalom, amelynek megvan az alapműveltsége, friss felfogóképessége, amely csak a jelen idők technikájában maradt alul — milyen hálásan fogadná, ha Nyugatnak vívmányaival megismertetnők. Már az emberi lélek természete hozza magával, hogy rokontól szívesebben fogad el valamit, mint idegentől — de kétszeresen szívesebben, ha olyasvalaki nyújtja, aki soha nem bántotta. Sok dolgozni, munkálkodni akaró ifjúnkat tudnók ott elhelyezni, nekik megélhetést biztosítani. Hiszen mai nap már minden nemzet fiai járják a nagyvilágot. A könnyű, salakos elemet talán elveszítenők, azért nem is volna kár, az értékesek azonban vagyonnal, tapasztalattal, tág látókörrel visszatérve, csak hasznára lehetnének nemzetségünknek. De különben is kiszámíthatatlan előnyt jelentene, ha egy nagy rokonnép megismerne, megszeretne bennünket. Mert ne feledjük és ne higgyük, hogy a nagy népmozgalmak, népvándorlások kora letűnt volna. Ami lehetséges volt kétezer és még több évvel ezelőtt, miért ne volna lehetséges most és a jövőben is! Mi pedig már eleget véreztünk a hálátlan Nyugatért!

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	7
I. Szingapur.....	8
II. Hong-Kong	24
III. Kanton	31
IV. Kináról általában.....	47
V. Sang-Hai-i emlék	59
VI. Nan-King.....	74
VII. Népének szelleme.....	84
VIII. Csing'Tau.....	107
IX. Útban Tien-Cin-be.....	115
X. A birodalom története	127
XI. Peking csodái	146
XII. A Nyári-palota és a Császár-sírok	172
XIII. A Kínai Nagyfal	182
XIV. Magyar vonatkozások	190

HAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVTÁRA 2043 /19 57 N. SZ.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG KÖNYVTÁRA

ÚJ SOROZAT:

BAKTAY ERVIN: Pandzsáb

BÁNHIDY ANTAL: A Gerle 13 útja

STEN BERGMAN: A viharok hazájában

CHOLNOKY JENŐ: Balaton

SVEN HEDIN: Ma Csung-Jin menekülése

KEÖPE VIKTOR: A szigetek gyöngye

LEIDENFROST GYULA: Keserű tenger

STEIN AURÉL: Ősi ösvényeken Ázsiában. I-II.

TUCCI—GHERSI: Kincses Tibet

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA